

**I. ULUSLARARASI  
TÜRK-İSLAM  
ARAŞTIRMALARI  
SEMPOZYUMU  
TÜRK-İSLAM TARİHİNDE  
ÖNDERLER**

**Bildiri Özleri Kitabı**

---

**Editör:  
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT  
Dr. Zeynep AKARSLAN**

**Birinci Baskı**

**I. Uluslararası Türk-İslam Araştırmaları Sempozyumu  
Türk-İslam Tarihinde Önderler  
Bildiri Özleri Kitabı**

Editörler:  
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT  
Dr. Zeynep AKARSLAN

E-ISBN: 978-625-6148-41-3  
1. Baskı, Nisan 2025  
Lider Sancak Akademi Kitaplığı

Copyright © 2025 TESAM Yayınları

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı kanun hükümleri gereğince TESAM Yayıncılık'ın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi veya başka bir sistemle basılamaz, çoğaltılamaz, bilgisayar ortamında depolanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu çalışmada yer alan tüm yazıların etik, dilbilimsel, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: Muhammet Aydoğan  
Yayın Koordinatörü: Ferzan Taşpınar  
Sayfa Tasarımı: Ahmet Muhammed Taşpınar  
Kapak Tasarımı: Neslihan Türkkan

**Kütüphane Bilgi Kartı**

**Yeşilot, Okan ve Akarslan, Zeynep**

**I. Uluslararası Türk-İslam Araştırmaları Sempozyumu / Okan Yeşilot, Zeynep Akarslan**

1. Baskı, 565 s., 13.5x21 cm. Kaynakça mevcut, dizin yok.  
E-ISBN: 978-625-6148-41-3  
1. Tarih 2. Türk 3. İslam 4. Lider

**Genel Dağıtım**

**Lider Sancak Eğitim Akademisi**

Tel : +90 506 188 93 92

Küçükbakkalköy Mah. Kayışdağı Cad. Bilgi Plaza No:111/8 İstanbul/Ataşehir  
www.tesamyayinlari.com | tesamyayinlari@gmail.com

**TESAM (Ekonomik, Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Merkezi)**

www.tesam.org.tr

## İÇİNDEKİLER

**AHMET YESEVİ VE TÜRKLERİN DİN ANLAYIŞI..... 15**

*Niyazi AKYÜZ*

**SON DÖNEM MÜTEFEKKİRLERİNDEN MEHMET FEYZİ  
EFENDİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ANA HATLARI..... 19**

*Naile BALTACI*

*Burhan BALTACI*

**ABBASİ DEVLETİNDE MİHNE DÖNEMLERİNDE ADI  
GEÇEN TÜRK SİYASİLER, ASKERİLER VE ÂLİMLER..... 25**

*Ayşegül KAYNAR*

*Mehmet BİRSİN*

**BİR TÜRK-İSLAM HUKUK ÖNDERİ OLARAK  
İMAM-I AZAM EBU HANİFE NU'MAN b. SABİT ..... 31**

*Ali DUMAN*

**TÜRK-İSLAM DÜNYASINDA SIRADIŞI SUFİLER:  
KALENDERİLİK VE İLK TEMSİLCİLERİ ..... 37**

*Esra POLAT*

*İsmail ERDOĞAN*

|                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------|----|
| CEDİTÇİ EKOLÜN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE MUSA<br>CARULLAH'IN KATKILARI ÜZERİNE..... | 43 |
|---------------------------------------------------------------------------|----|

*Mehmet EVKURAN*

|                                                                                                             |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 19. YÜZYILDA DOĞU TÜRKİSTAN COĞRAFYASINDA<br>BİR LİDER: KAŞGAR EMİRİ ATALIK GAZİ MUHAMMED<br>YAKUP BEY..... | 49 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

*Bahattin GENÇAL*

|                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------|----|
| ZAMANCI DÜŞÜNÜRLERİN ESERLERİNDE DİN KONUSU<br>VE ANLATIM BİÇİMİ..... | 55 |
|-----------------------------------------------------------------------|----|

*Abdiraşıit BABATAEV*

*Yusuf GÖKALP*

|                                           |    |
|-------------------------------------------|----|
| İMAM MATURİDİ'YE GÖRE KUR'AN KİMLİĞİ..... | 61 |
|-------------------------------------------|----|

*Mehmet Zeki İŞCAN*

|                                                                    |    |
|--------------------------------------------------------------------|----|
| KAZAN'IN TARİHÇİ VE MİLLİYETÇİLERİNDEN<br>ŞEHABEDDİN MERCANÎ ..... | 67 |
|--------------------------------------------------------------------|----|

*Füsun KARA*

|                                                                                    |    |
|------------------------------------------------------------------------------------|----|
| DOĞU TÜRKİSTAN'IN KURTULUŞU DAVASINDA İSA<br>YUSUF ALPTEKİN'İN YERİ VE ÖNEMİ ..... | 73 |
|------------------------------------------------------------------------------------|----|

*Ömer KUL*

|                                                                                                    |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| KARARLI TOPLUMLARDA İBN SÎNÂ FELSEFESİ VE<br>GÖÇMEN TOPLUMLARDA GAZÂLÎ FELSEFESİNİN<br>İŞLEVİ..... | 79 |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

*Muhammet ÖZDEMİR*

|                                                                              |    |
|------------------------------------------------------------------------------|----|
| 20. YÜZYILDA BİR KADIN AKSİYONER OLARAK<br>PROFESÖR HALİDE EDİP ADIVAR ..... | 85 |
|------------------------------------------------------------------------------|----|

*Emine ÖZTÜRK*

|                                                                    |    |
|--------------------------------------------------------------------|----|
| AZERBAIJAN'IN ÇOK YÖNLÜ BİR BİLİM ADAMI:<br>MİR MUHSİN NEVVAB..... | 91 |
|--------------------------------------------------------------------|----|

*Cavid QASIMOV*

|                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------|----|
| İBN HALDUN SOSYOLOJİSİNDE İSLAM DÜNYASININ<br>DÜŞÜNSEL KRİZLERİ..... | 97 |
|----------------------------------------------------------------------|----|

*Mustafa TEKİN*

|                                                   |     |
|---------------------------------------------------|-----|
| MUALLİMİ SANİ FÂRÂBÎ VE ETİK-POLİTİK SÖYLEMİ..... | 103 |
|---------------------------------------------------|-----|

*Mevlüt UYANIK*

|                                                                           |     |
|---------------------------------------------------------------------------|-----|
| TÜRKİSTAN'DA ÖNCÜ VE ÖNDER BİR ŞAHSİYET<br>OLARAK HOCA AHMED YESEVÎ ..... | 109 |
|---------------------------------------------------------------------------|-----|

*Ahmet YILDIRIM*

|                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------|-----|
| RUS İŞGALİ DÖNEMİNDE TÜRKİSTANDA SİYASİ VE<br>ASKERİ LİDERLİK SORUNU ..... | 115 |
|----------------------------------------------------------------------------|-----|

*Tolkin AHMEDOV*

|                                                    |     |
|----------------------------------------------------|-----|
| MEMLÛKLER DÖNEMİNDE ÜÇ KADIN VE<br>ÜÇ MEDRESE..... | 121 |
|----------------------------------------------------|-----|

*Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN*

|                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| TE'VİLÂTÜ'L KUR'AN'DA HZ. MUHAMMED'İN<br>PEYGAMBERLİĞİNİN İSPATINA YÖNELİK DELİLLER ..... | 127 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

*Rıdvan ERKUT*

*Hilmi Kemal ALTUN*

|                                      |     |
|--------------------------------------|-----|
| DEVLET ADAMI OLARAK İMAM ŞAMİL ..... | 133 |
|--------------------------------------|-----|

*Ayna ASKEROĞLU ARSLAN*

|                                                          |     |
|----------------------------------------------------------|-----|
| XVIII. YÜZYILIN TÜRKMEN ÂLİMİ DEVLETMÂMMET<br>AZADÎ..... | 137 |
|----------------------------------------------------------|-----|

*Tahir AŞİROV*

|                                                                                              |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ZİYA GÖKALP'IN TÜRK DİN SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ<br>VE KATKILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME..... | 141 |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

*Salih AYDEMİR*

|                                                                                                                                                 |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| DOĞU TÜRKİSTAN BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİNİN<br>ÖNDE GELEN ÂLİM VE MÜTEFEKKİRLERİNDEN<br>ABDÜLHAMİD RAŞİDİN: İLMİ, SİYASİ VE FİKRİ<br>HAYATI ..... | 147 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

*Alimcan BUĞDA*

|                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| İLHANLI TARİHİNDE ÇOK YÖNLÜ BİR DEVLET ADAMI:<br>VEZİR REŞİDÜDDİN FAZLULLAH HEMEDÂNÎ..... | 153 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

*Özkan DAYI*

**KARAHANLI TÜRKÇESİ SATIR ARASI KURAN  
TERCÜMESİNDE YÖNETİM VE YÖNETİCİ İLE İLGİLİ  
KAVRAMLARIN ADLANDIRILMASI ..... 157**

*Aybüke Betül DOĞAN*

**NECMEDDİN-İ KÜBRÂ ÖNDERLİĞİNDE TASAVVUFUN  
GELİŞİMİ VE TÜRK-İSLAM DÜNYASINA ETKİSİ..... 163**

*Gülseren FERMANOĞLU*

**ABDULLAH B. MÜBÂREK VE HORASAN'DA GELİŞEN  
MÜSLÜMANLIK ANLAYIŞINA ETKİSİ..... 169**

*Mustafa Salim GÜVEN*

**HACI BAYRAM-I VELİ VE AHİLİK TEŞKİLATI: ÇALIŞMA  
HAYATI PERSPEKTİFİNDEN..... 175**

*Sevgi IŞIK EROL*

**TAŞKENT HAKİMİ YUNUS HOCA'NIN LİDERLİĞİ VE  
BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ (1784-1808) ..... 181**

*Mesut KARAKULAK*

**ŞEMSEDDİN İLDENİZ – AZERBAYCAN'DA SELÇUKLU  
MİRASI'NIN KORUYUCUSU ..... 187**

*Reşad MUSTAFA*

**LİDERLERİN MÜLK YIKAN KARARLARI ..... 193**

*Ertuğrul İsmail ÖKTEN*

**AZERBAYCAN-KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ  
İLİŞKİLERİ..... 199**

*Esmâ ÖZDAŞLI*

**İSLAM'IN ÖNDER MUALLİMLERİNDEN MUS'AB BİN  
UMEYR VE EĞİTİMCİLİĞİ ..... 205**

*Yunus Emre SAYAN*

**HASAN BEY AĞAYEV'İN AZERBAYCAN HALK  
CUMHURİYETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ ..... 211**

*Zeynep AKARSLAN*

**HİKMET KIVILCIMLI'NIN TARİH TEZİNE GÖRE TÜRK  
DEVLET YAPISI..... 217**

*Doğan Can AKTAN*

**OSMANLI DÖNEMİ MUTASAVVIFLARININ TÜRK  
MÜSİKİSİNİN İNKİŞAFINDAKİ ROLÜ..... 223**

*Uğur ALKAN*

**İMAM ŞA'RÂNÎ VE OSMANLI MİSİR'INDA TASAVVUFİ  
DÜŞÜNCENİN ŞEKİLLENMESİ ..... 229**

*Asiye ATALAY*

**TÂRİHİ BUHÂRÂ'NIN MÜELLİFİ NERŞAHÎ (Ö. 348/959) VE  
TÜRK-İSLAM KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ..... 235**

*Keşer BEYAZYÜZ SİPAHİOĞLU*

**EKBER ŞAH'IN HİMAYESİNDE BÂBÜRLÜ TASVİR  
SANATINDA ESTETİK DÖNÜŞÜM..... 241**

*Ezgi BİLEN*

**OSMANLI TASAVVUF TARİHİNİN ÖNCÜ  
ŞAHSİYETLERİNDEN HALVETİ ŞEYHİ HABİB  
KARAMANİ (Ö.1496) VE VAKIFLARI ..... 247**

*Ayşe BÖLÜKBAŞI*

**KAHRAMANLIK VE HAINLIK GÖLGESİNDE BİR  
SAVAŞCI: LAKAY İBRAHİM BEG ..... 253**

*Abdul Metin ÇELİKBİLEK*

**MÜRŞİDİN TALİBİN ÜZERİNDE OKUNAN  
DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ VE HUSUSİYETLERİ:  
YUNUS EMRE ÖRNEĞİ..... 259**

*Derya ÇETİN*

**ON ALTINCI YÜZYILDA ETKİLİ OLMUŞ BİR SÜFÎ:  
ŞEMSEDDİN-İ SİVÂSÎ VE TESİRLERİ ..... 263**

*Fatih ÇINAR*

**TÜRK-İSLAM DÜŞÜNCESİNDE ÖNCÜ BİR İSİM:  
SADREDDİN KONEVÎ..... 269**

*Fatma DEMİR*

**TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA ÖNDE GELEN  
BİR KOMUTAN: EMİR HÜSÂMEDDİN YUSUF..... 275**

*Mahmut DEMİR*

**GÜNCELE ROL MODEL OLMASI BAKIMINDAN  
AHİ EVRAN VE AHİLİK ..... 281**

*Osman DERTLİ*

**ABDURRAHMAN FATALİBEYLİ DÜDENGİNSKİ'NİN  
ZİYAD EBÜZZİYA'YA MEKTUPLARI..... 285**

*İnci Yelda Dumlupınar*

**SEBÜK TEGİN: TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNDE DEVLET  
ADAMLIĞI VE LİDERLİK..... 291**

*Arslan DURDU*

**İLHANLILARIN ANADOLU'DAKİ TASAVVUFİ MİRASI:  
HÂNKÂHLAR VE KURUCULARI ..... 295**

*Kurban DURMUŞOĞLU*

**BİRİNCİ TÜRKOLJİ KONGRESİ AYDINLARI VE ORTAK  
ALFABE, DİL VE TARİH ANLAYIŞI ÜZERİNE..... 301**

*Ramin FATULLAYEV*

**BİR SİYASAL LİDERLİK ÖRNEĞİ OLARAK XIX. YÜZYIL  
PADİŞAHLARININ EĞİTİM ÖNCÜLÜĞÜ ..... 307**

*Evren GÖKÇE*

**YENİÇAĞDA TÜRK LİDERLİK TERMİNOLOJİSİ VE BİR  
ASKERİ-SİYASİ LİDER OLARAK YEĞEN MEHMED PAŞA  
(Ö. 1745)..... 313**

*Selim GÜNGÖRÜRLER*

**ATATÜRK'ÜN DIŞİŞLERİ BAKANI:  
TEVFİK RÜŞTÜ ARAS..... 319**

*Selim HÜSEM*

**EMİR TİMURUN POLİTİKASINDA DİN FAKTÖRÜ ..... 325**

*Ulviya İBRAHİMOVA*

**GORDİY SEMYONOVİÇ SABLUKOV VE KUR'AN-I  
KERİM'İN İLK RUSÇA TERCÜMESİ..... 331**

*Gülcan İNALCIK*

**CARİYELİKTE MEMLÛK İKTİDARINA GİDEN YOLDA  
ŞECER'Ü'D-DÜRR'ÜN ARKASINDAKİ SİYASİ GÜÇLER ..... 337**

*Şehri KARAKAŞ*

**TARİHÇİ, FİKİR ADAMI VE SİYASETÇİ PROF. DR. OSMAN  
TURAN'IN TÜRKÇE HAKKINDAKİ MÜLAHAZALARI VE  
TÜRK DİLİ MEFKÜRESİ..... 343**

*Kerim Köksal KAYA*

**AYDIN NASUH PAŞA KÜLLİYESİ: OSMANLI EĞİTİM  
GELENEĞİNİN BİR YANSIMASI ..... 349**

*Yakup KAYA*

**DOĞU TÜRKÇESİ KUR'AN TERCÜMELERİNİN EŞ  
DİZİMSSEL SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE..... 355**

*Sümbül Begüm KÖRTELLİ*

**HİKÂYELER İÇİNDE YÖNETİCİ ŞAHSİYETLERE DAİR  
İZLER (16. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA DİNİ, AHLÂKİ,  
TASAVVUFİ MESNEVÎLER) ..... 361**

*Esin TÜMER KURNAZ*

**BÜYÜK SELÇUKLU TÜRBE SÜSLEMELERİ: ÜÇ KÜMBET  
TÜRBESİ'NİN ESTETİK VE SANATSAL ANALİZİ..... 367**

*Pari MALEKZADEH*

*Zahra FALLAH*

**İLHANLI HÜKÜMDARLARININ DİNİ VE MEZHEP  
POLİTİKALARININ AZERBAJCANDA DEVLET YÖNETİM  
SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ..... 373**

*Nurlan PAŞAOĞLU NASİROV*

**MUSLİHUDDİN MUSTAFA VE ASTRONOMİSİ..... 377**

*Özlem ÖZANLI*

**HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN İNSAN ANLAYIŞI ..... 381**

*Nilüfer ÖZTÜRK KOCABIYIK*

|                                                                                                                                                     |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>KAZAK HAN (1578-1600): UÇ BEYLİĞİNDEN<br/>BEYLERBEYLİĞİNE BİR BORÇALI-KAZAK HANI .....</b>                                                       | <b>387</b> |
| <i>Cafer MUSTAFAOĞLU</i>                                                                                                                            |            |
| <b>AHMET RASİM'İN TARİH FELSEFESİ .....</b>                                                                                                         | <b>393</b> |
| <i>Celal SABANCI</i>                                                                                                                                |            |
| <b>İRTİŞ BOYLARININ SON SULTANI: DEVLET GİRAY .....</b>                                                                                             | <b>399</b> |
| <i>Zafer SEVER</i>                                                                                                                                  |            |
| <b>SÂMERRÂ'NIN BÜYÜK KOMUTANLARINDAN BOĞA<br/>EL-KEBİR VE TÜRK ASKERLERİNİN İMAJINA FARKLI<br/>BİR BAKIŞ.....</b>                                   | <b>405</b> |
| <i>Abdülvahid Yakub SİPAHİOĞLU</i>                                                                                                                  |            |
| <b>ANADOLU'DA TASAVVUFÎ DÜŞÜNCENİN ÖNCÜ<br/>İSİMLERİNDEN ÂŞIK PAŞA VE GARİBNÂME'NİN<br/>MİSYONU .....</b>                                           | <b>411</b> |
| <i>Eşref ŞAHİN</i>                                                                                                                                  |            |
| <b>RÖNESANS DEVRİ HRİSTİYAN AYDINLARININ İBN<br/>SÎNÂ'YA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ .....</b>                                                                | <b>415</b> |
| <i>Enes ŞANAL</i>                                                                                                                                   |            |
| <b>KUZEY SURİYE'DE BİR TÜRK BEYİ: BEG ÇOR (Ö. 991) .....</b>                                                                                        | <b>419</b> |
| <i>Asım ŞİŞİKOĞLU</i>                                                                                                                               |            |
| <b>SELÇUKLU TARİHÇİLİĞİNİN DUAYENİ PROF. DR.<br/>MEHMET ALTAY KÖYMEN'İN PEK BİLİNMEYEN SİYASÎ<br/>FAALİYETLERİ, TEMASLARI VE TEŞEBBÜSLERİ .....</b> | <b>423</b> |
| <i>Sinan TARİFCİ</i>                                                                                                                                |            |
| <b>HÜNKÂR HACI BEKTÂŞ-I VELÎ HAYATI.....</b>                                                                                                        | <b>429</b> |
| <i>Kibar TAŞ</i>                                                                                                                                    |            |
| <i>Ayşe Ceyda DEMİRAL</i>                                                                                                                           |            |
| <b>TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNDE LİDERLİK: GELENEKSEL<br/>YÖNETİM ANLAYIŞI VE ÇAĞDAŞ ETKİLERİ .....</b>                                                  | <b>435</b> |
| <i>Türker UYGUR</i>                                                                                                                                 |            |

|                                                                                                                                                                                     |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>MÜSTECİP ÜLKÜSAL'IN KIRIM'DAKİ FAALİYETLERİ<br/>(1918-1920) .....</b>                                                                                                            | <b>441</b> |
| <i>Elif UZUNAĞAÇ</i>                                                                                                                                                                |            |
| <b>ZENGİLER VE EYYÜBÎLER DÖNEMİ SURİYE İLMÎ<br/>HAYATININ MİHENK TAŞLARINDAN, ASRÛNİYYE<br/>MEDRESELERİNE İSMİNİ VEREN BİR ÂLİM:<br/>ŞEREFEDDİN ABDULLAH B. EBÎ ASRÛN .....</b>     | <b>447</b> |
| <i>Nuran ÜNAL</i>                                                                                                                                                                   |            |
| <b>TANRI VE KÖTÜLÜK PROBLEMİ: EBÛ MANSÛR<br/>EL-MÂTÜRİDÎ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME .....</b>                                                                                     | <b>453</b> |
| <i>İsmail YALÇINTAŞ</i>                                                                                                                                                             |            |
| <b>DON KUMAN-KIPÇAKLARININ BÜYÜK LİDERİ BAŞBUĞ<br/>SARUHAN'IN HAYATI VE FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR<br/>DENEME .....</b>                                                               | <b>459</b> |
| <i>Cihan YALVAR</i>                                                                                                                                                                 |            |
| <b>1923-1936 YILLARI ARASINDA POLONYALI ŞARKİYATÇI<br/>TADEUSZ KOWALSKI'NİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE<br/>YAPTIĞI SEYAHATLER IŞIĞINDA KÜLTÜREL KİMLİK VE<br/>DİNİ DEĞİŞİMLER .....</b> | <b>463</b> |
| <i>Daniel BROCCATO</i>                                                                                                                                                              |            |
| <b>BERKE HAN'DAN ÖZBEK HAN'A ALTIN ORDA'NIN<br/>İSLAMLAŞMA SÜRECİ.....</b>                                                                                                          | <b>469</b> |
| <i>Selim ÇOLAK</i>                                                                                                                                                                  |            |
| <b>ÂDİLE SULTAN DÎVÂN'I'NDA NAKŞBENDİLİK<br/>UNSURLARI.....</b>                                                                                                                     | <b>475</b> |
| <i>Şemseddin BAYRAM</i>                                                                                                                                                             |            |
| <b>OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK HEMŞİRELİĞİNDE<br/>BİR ÖNCÜ: SAFİYE HÜSEYİN ELBİ VE HİLÂL-İ AHMER<br/>HANIMLAR MERKEZİ'NDEKİ FAALİYETLERİ.....</b>                                 | <b>481</b> |
| <i>Ceren ÇİLEK</i>                                                                                                                                                                  |            |

|                                                                                                                |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| MÜNİF MEHMET PAŞA'NIN <i>MECMUA-İ FÜNUN</i> İLE<br>OSMANLI'DA FELSEFİ VE BİLİMSEL YAYINCILIĞA<br>KATKISI ..... | 487 |
| <i>Rumeysa AKMAN</i>                                                                                           |     |
| NİZAMETTİN HÜSEYİN EFENDİ: HAYATI VE<br>MÜCADELESİ (1924-8 NİSAN 1998) .....                                   | 493 |
| <i>Elif ALTUN</i>                                                                                              |     |
| KARAHANLI TÜRKÇESİ KUR'AN TERCÜMELERİNİN EŞ<br>ANLAMLILIK AÇISINDAN GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE .....                     | 497 |
| <i>Berna Nur BÖÇREK</i>                                                                                        |     |
| HACI BEKTAŞ-I VELİ .....                                                                                       | 503 |
| <i>Hüseyin Furkan ÇOLAK</i>                                                                                    |     |
| ALİ ŞİR NEVAİ'NİN SİYASİ KİŞİLİĞİ .....                                                                        | 509 |
| <i>Muzaffer DEVELİ</i>                                                                                         |     |
| NİZÂMÜLMÜLK'ÜN SİYASETNAME'Sİ'NE GÖRE TÜRK<br>HÜKÜMDARLARININ VASIFLARI .....                                  | 513 |
| <i>Tansu GEYİKLİOĞLU</i>                                                                                       |     |
| GAZNELİLER DEVLETİ'NDE ŞİİR VE ŞAİRLER .....                                                                   | 517 |
| <i>Sena SARAÇ</i>                                                                                              |     |
| İRAN MODERNLEŞMESİNDE ÖNCÜ BİR İSİM:<br>EMİR KEBİR VE ÜNİVERSİTE REFORMU .....                                 | 523 |
| <i>Ali TAMAHKAR</i>                                                                                            |     |
| İKİ DİLEMA ARASINDA BİR VAROLMA MÜCADELESİ:<br>RAŞİD EL-GANNUŞİ FİKİRLERİ VE İSLAMİ HAREKET<br>ÖRNEKLİĞİ ..... | 527 |
| <i>Faruk TEKİN</i>                                                                                             |     |
| TÜRK İSLAM ÖNDERLERİNDEN MERĞİNÂNÎ VE<br>ANADOLU'NUN HANEFİLEŞMESİNDEKİ ROLÜ .....                             | 533 |
| <i>Bahar YILDIRIM ŞAHİN</i>                                                                                    |     |

|                                                                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ŞECEREDDÜR'ÜN GÖLGESİNDE AYBEG:<br>MEMLÜKLERDE İLK SULTANLIK MÜCADELESİ.....                                         | 537 |
| <i>Batuhan TAŞKIN</i>                                                                                                |     |
| NESİMÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA HAZRET-İ İNSAN<br>KAVRAMI .....                                                          | 541 |
| <i>Buse AKKAYA</i>                                                                                                   |     |
| GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE<br>GELENEKSELMİMARİNİN DÖNÜŞÜMÜNDE ÖNCÜ BİR<br>İSİM: MİMAR KEMALİDİN ..... | 545 |
| <i>İ. Eda DUMAN YILMAZ</i>                                                                                           |     |
| TÜRKLERİN İSLÂM ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE<br>İMÂM MÂTÜRİDÎ'NİN ROLÜ .....                                          | 551 |
| <i>Aydın FINDIK</i>                                                                                                  |     |
| BÜYÜK SELÇUKLU'DA DEVLET AKLI: NİZAMÜLMÜLK<br>VE YÖNETİM FELSEFESİ .....                                             | 555 |
| <i>Ahmet GÖKÇE</i>                                                                                                   |     |
| II. ABDÜLHAMİD'İN İKİ KİTAYI BİRLEŞTİRME RÜYASI:<br>BERLİN-BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİNİN STRATEJİK<br>VİZYONU .....    | 561 |
| <i>Rabia Büşra KORKMAZ</i>                                                                                           |     |
| <i>Enes ALÇIBUĞA</i>                                                                                                 |     |

## AHMET YESEVÎ VE TÜRKLERİN DİN ANLAYIŞI

*Niyazi AKYÜZ\**

Ahmet Yesevî'yi tanımak, İslamiyet'in Orta Asya'daki yayılışını ve Türk Müslümanlığının oluşumunu anlamak açısından büyük önem taşır. Türk Müslümanlığı, tarihsel olarak tasavvuf temelli gelişmiş ve hoşgörüyle yoğrulmuştur. Bu anlayışın şekillenmesinde Ahmet Yesevî'nin çok önemli bir yeri vardır.

Ahmet Yesevî, tasavvufu sadeleştirerek halkın anlayabileceği bir şekilde sunmuş, Türk dilinde yazdığı "hikmet"leriyle geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu yaklaşımı, Yesevîliğin halk arasında kökleşmesini sağlamış, ayrıca Anadolu'daki Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi isimleri de etkilemiştir.

Yesevî'nin etkisiyle oluşan Yesevilik tarikatı hem Sünni hem Alevi gelenekler üzerinde etkili olmuş ve

---

\* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, akyuz@ankara.edu.tr

bu iki ana damarda Nakşibendilik ve Bektaşilik şeklinde günümüze kadar yaşamıştır. Yesevî'nin önce Yusuf Hemedânî'den aldığı Sünnî çizgi, daha sonra göçebe Türkmenlere hitap eden heterodoks bir forma evrilmiş ve böylece Yesevilik iki yönlü gelişim göstermiştir.

Yesevilik, geniş kitlelere hitap eden, hoşgörüyü esas alan bir inanç sistemi olarak hem dini hem de toplumsal alanda birleştirici ve dönüştürücü bir rol üstlenmiştir. Günümüzde de bu ruhun toplumsal barışa katkı sağlayacak bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Ahmet Yesevi, Türkler, İslam, Din Anlayışı

## AHMET YESEVİ AND THE RELIGIOUS UNDERSTANDING OF THE TURKS

*Niyazi AKYÜZ\**

Understanding Ahmet Yesevi is of great importance for comprehending the spread of Islam in Central Asia and the formation of Turkish Islam. Historically, Turkish Islam has developed on the basis of Sufism and has been shaped by a spirit of tolerance. Ahmet Yesevi holds a significant place in the formation of this understanding.

Ahmet Yesevi simplified Sufism and presented it in a way that could be understood by the common people. Through his hikets (wise sayings or poems), written in the Turkish language, he reached wide audiences. This approach enabled Yesevism to take root among the public and influenced prominent figures in Anatolia such as Mevlâna, Yunus Emre, and Hacı Bektaş Veli.

The Yesevi order, shaped by Yesevi's influence, impacted both Sunni and Alevi traditions. These two main currents continued into the present through the Naqshbandi and Bektashi orders. The Sunni path that Yesevi initially inherited from Yusuf Hamadani later evolved into a heterodox form appealing to nomadic Turkmens, leading to a dual development of Yesevism.

As a belief system that addressed large segments of society and was based on tolerance, Yesevism played a unifying and transformative role in both religious and social spheres. Today, it is understood that this spirit still holds potential to contribute to social harmony.

**Keywords:** Ahmet Yesevi, Turks, Islam, Religious Understanding

---

\* Prof. Dr., Ankara University, akyuz@ankara.edu.tr

## SON DÖNEM MÜTEFEKKİRLERİNDEN MEHMET FEYZİ EFENDİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ANA HATLARI

*Naile BALTACI\**

*Burhan BALTACI\*\**

Mehmet Feyzi Efendi 20. yüzyılın önemli Müslüman mütefekkirlerinden birisidir. Feyzi Efendi 28 Mart 1912 tarihinde Kastamonu’da doğmuş 4 Mart 1989 tarihinde Kastamonu’da vefat etmiştir. Feyzi Efendi kendi hayat safhalarını şu kelimeler özetlemektedir: “Hubbî, cubbî, sukûtî, turâbî.” O, “Ehl-i sünnetin” prensiplerinin takipçisi olmuştur. Onun görüşlerinden birisi de müspet

---

\* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, nailebaltaci37@gmail.com

\*\* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, baltaci@kastamonu.edu.tr

düşünme, müspet konuşma, müspet harekettir. Biz çalışmamızda Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatına ve ana hatlarıyla düşünce sistemine değineceğiz.

Medeniyetin inşası insanın inşası ile başlar. İnsan ise manası, mayası ve ruhuyla insandır, sadece biyolojik bir varlık değildir. İnsanın ruh dünyası eğitildiğinde maddî dünyasından çok daha güçlü, verimli, erdemli, mükemmel bir varlık ortaya çıkar. İşte medeniyetlerin gücü böyle güçlü şahsiyetler çıkarmalarına bağlıdır. Çünkü insan-ı kâmiller bir toplumu dönüştürme, eğitme, zihinlere yön verme kudretindedirler. Çalışmamızın konusu olan Mehmet Feyzi Efendi de yaşadığı toplumun inşası, eğitimi, manen terakkisi uğruna hayatını vakfetmiş, insanların ruh dünyalarına yön vermiş, gönüllerinde müspet bir iz bırakmış ve cehaletten ilme, kabalıktan zarafete, kirlenmişlikten nezafete doğru toplumu dönüştüren bir insan-ı kâmil olarak yaşamıştır. Onun şahsında, ahlâkında, davranışlarında ve yaşantısında herkes Hz. Peygamberin modelini görmüş ve örnek almıştır. Araştırmamızın ilk verilerine göre Mehmet Feyzi Efendi'yi sadece bir hoca, bir âlim, arif-i billah bir sufî, veliyyullah, şeyh veya mürşit, kanaat önderi, bir topluluğun lideri, bir mütefekkir gibi buna benzer bir tanımla ifade etmemiz mümkün olmamıştır. Günümüzde kullanılan bu tabirlerin hiçbiri onu karşılamaya uygun değildir. Kendisini "hiç" kelimesiyle adlandıran, en ufak bir makamı kendisine yakıştırmayan bir gizlilik abidesi gibi yaşamıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Mehmet Feyzi Efendi, Tasavvuf, Mütefekkir, Ehl-i Sünnet, Müspetlik.

## MEHMET FEYZİ EFENDİ, ONE OF THE THINKERS OF THE LAST PERIOD AND THE MAIN LINES OF HIS THOUGHT SYSTEM

*Naile BALTACI\**

*Burhan BALTACI\*\**

Mehmet Feyzi Efendi is one of the important Muslim thinkers of the 20th century. Feyzi Efendi was born on March 28, 1912 in Kastamonu and passed away on March 4, 1989 in Kastamonu. Feyzi Efendi summarizes his own life stages with the following words: "Hubbî, cubbî, sukûtî, turâbî." He was a follower of the principles of "Ahl-i Sunnah." One of his views is positive thinking, positive speaking, positive action. In this study, we will touch upon Mehmet Feyzi Efendi's life and his thought system in general.

The construction of civilization begins with the construction of man. However, man is a man with his meaning, essence and spirit, not just a biological being. When the spiritual world of man is educated, a much stronger, more productive, virtuous and perfect being emerges from his material world. The power of civilizations depends on the emergence of such strong personalities. Because perfect human beings have the power to transform a society, educate it, and guide minds. Mehmet Feyzi Efendi, the subject of our study, also devoted his life to the construction, education, and spiritual advancement of the society he lived in, guided people's spiritual worlds, left a positive mark in their hearts, and lived as a perfect human being who transformed society from ignorance to knowledge, from rudeness

\* Dr., Ministry of National Education, nailebaltaci37@gmail.com

\*\* Prof. Dr., Kastamonu University, baltaci@kastamonu.edu.tr

to elegance, from dirtiness to refinement. In his person, morality, behavior, and life, everyone saw the model of the Prophet and took it as an example. According to the initial data of our research, it is not possible to define Mehmet Feyzi Efendi only as a teacher, a scholar, a sage, a Sufi, a saint of Allah, a sheikh or a mentor, an opinion leader, a community leader or a thinker. None of these expressions used today are suitable to describe him. He lived like a monument of secrecy, describing himself with the word “nothing” and not finding the slightest position befitting him.

**Keywords:** Mehmet Feyzi Efendi, Sufism, Thinker, Ahl al-Sunnah, Positivity.

## ABBASİ DEVLETİNDE MİHNE DÖNEMLERİNDE ADI GEÇEN TÜRK SİYASİLER, ASKERİLER VE ÂLİMLER

*Ayşegül KAYNAR\**

*Mehmet BİRSİN\*\**

Abbasi Devleti'nde Türkler, Halife Me'mun Dönemi'nde yönetime dâhil edilmeye başlanmıştır. Halife Me'mun'un 218/833 yılında başlattığı Birinci Mihne Dönemi, Halife Mütevekkil tarafından 232/846 yılında sonlandırılmıştır. Ancak kısa bir duraksamanın ardından 234/849 yılında, yine aynı halife tarafından, İkinci Mihne Dönemi politikaları başlatılmıştır. Bu İkinci Mihne uygulamaları, ilk mihneyle benzerlikler taşımasına karşın, tam tersi cihette, bir Karşı Mihne olarak hayata

---

\* İslam Hukuku Bilim Uzmanı, aysegulkaynar23@gmail.com.

\*\* Prof Dr, İnönü Üniversitesi, mehmetbirsin@gmail.com.

geçirilmiştir. İkinci Mihne Dönemi uygulamaları Halife Mu'temid'in 892(279) yılında başkenti Samarra'dan Bağdat'a taşınması ile fiili olarak sona ermiştir. Ancak Mihne Dönemlerinde yaşananların etkisi ile Abbasi Halifeleri güç kaybı yaşamıştır. Bu güç kaybından dolayı oluşan otorite boşluğu ise Türklerin güçlenmelerinin önünü açmıştır.

Mihne Dönemlerinde; Ebû Nasr el-İyâzî (9.yy son çeyreği), İbrâhim b. Abbas es-Sûlî (244/858), Abd b. Humeyd (249/863-864) ilmi faaliyetleriyle; Afşin (226/841), Eşnas et-Türkî (230/844), Boğa el-Kebîr (248/862), Hakan Urtuç(?), İnâk (235/849), Ebü's-Sâc Dîvdâd (266/879) askeri ve siyasi alanda öne çıkan bazı isimlerdendir.

İşte bu çalışmada Birinci ve İkinci Mihne Dönemi olarak isimlendirdiğimiz dönemlerde yaşanan hadiseler neticesinde, uygulayan yahut etkilenen olarak adı geçen Türk isimleri tespit edilecektir. Ayrıca yine bu dönemlerdeki siyasi, askeri ve ilmi alanda ulaşabildiğimiz önemli Türk isimlere değinilecektir. 9. yüzyılda Abbasi Devleti'nde yaşamış olan Türk Önderlerinin tespitine çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Mihne, Abbasiler, Türk, Halife, Komutan.

## TURKISH POLITICIANS, SOLDIERS AND SCHOLARS MENTIONED IN THE ABBASID STATE DURING THE MIHNE PERIODS

*Ayşegül Kaynar\**

*Mehmet Birsin\*\**

In the Abbasid State, Turks began to be included in the administration during the Caliph Ma'mun Period. The First Mihna Period, which was started by Caliph Ma'mun in 218/833, was ended by Caliph Mutawakkil in 232/846. However, after a short pause, the policies of the Second Mihna Period were started by the same Caliph in 234/849. Although these Second Mihna practices were similar to the first Mihna, they were implemented in the opposite direction, as a Counter Mihna. The practices of the Second Mihna Period effectively ended when Caliph Mu'tamid moved the capital from Samarra to Baghdad in 892 (279). However, the Abbasid Caliphs lost power due to the effects of the Mihna Periods. The authority gap that emerged due to this loss of power paved the way for the Turks to become stronger.

During the Mihna Periods; Abu Nasr al-Iyazi (last quarter of the 9th century), Ibrahim b. Abbas al-Suli (244/858), Abd b. Humeyd (249/863-864) with their scientific activities; Afshin (226/841), Ashnas al-Turki (230/844), Boğa al-Kabir (248/862), Hakan Urtuç (?), İnâk (235/849), Abu's-Sac Divdad (266/879) are some of the prominent names in the military and political fields.

In this study, the Turkish names mentioned as implementers or affected by the events that took place in

\* Islamic Law Science Expert, aysegulkaynar23@gmail.com.

\*\* Prof. Dr., Inonu University, mehmetbirsin@gmail.com.

the periods we call the First and Second Mihna Period will be determined. In addition, the important Turkish names that we can reach in the political, military and scientific fields of these periods will be mentioned. In short, the Turkish Leaders who lived in the Abbasid State in the 9th century will be tried to be determined.

**Keywords:** Mihne, Abbasids, Turk, Caliph, Commander.

## BİR TÜRK-İSLAM HUKUK ÖNDERİ OLARAK İMAM-I AZAM EBU HANİFE NU'MAN b. SABİT

*Ali DUMAN\**

İmam-ı Azam Ebu Hanife neden öncüdür? Öncelikle fıkıh yani İslam Hukuku'nun sistemleşmesinde ve İslam hukuk biliminin oluşup gelişmesinde yapmış olduğu katkılardan dolayı öncüdür. Ayrıca o, kitap ve sünneti yaşadığı çağda ve kıyamete kadar gelecek olan bütün çağlarda, doğru anlamanın anahtarlarını koymasından öncüdür. Yine o hukukun objektif bir ilim olduğunu, adalete ulaştırmada kaçınılmaz bulunduğunu, akli ve nakli delillerle ortaya koymasından öncüdür. Yine o, Türk kökenli bir ilim adamı olarak, Türklerin genel olarak İslamlaşmasından önce kendisi-

---

\* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, ali.duman@inonu.edu.tr.

ne gelen pek çok Türk talebeye hukuku öğretmesi ve Türk coğrafyasında hukukun benimsenerek yaşanabilir hale gelmesindeki katkılarından dolayı öncüdür.

Ebu Hanife bunu fıkıhın yani İslam hukukunun kaynaklarını doğru anlama yöntemlerini ortaya koyarak, aklın vahiyle ilişkisini çözerek ve sadece Müslümanların değil bütün dünyanın hukuk ve adalete olan ihtiyaçlarını bilerek başarmıştır. Bu sebeple daha genel olarak Türk Milletinin İslamlaşması başlamadan önce onlarca Türk alemi Bağdat'a gelerek Ebu Hanife'den fıkıh öğrenmiş ve kendi memleketlerine, Türk coğrafyasına dönerek Ebu Hanife fıkıhının öğretilmesine ve uygulanmasına önderlik etmişlerdir. Ebu Hanife'nin ve talebelerinin yaşadığı dönemin şartları göz önüne alındığında bu, içinde binlerce sorunu barındıran kutlu bir çabanın ürünü olarak tezahür etmiştir diyebiliriz.

Bu tebliğde Ebu Hanife'nin Türk Milleti ve İslam toplumu ve coğrafyası açısından taşıdığı önemi ve yapmış olduğu hizmetlerin etki ve sonuçlarını ele almaya çalışacağım. Bunu yaparken temel İslam araştırma yöntemi olan tümevarımı kullanacağım. Bu sayede bu tebliğ ve çalışma ile Türk Milleti'nin adalete düşkünlüğünde ve büyük hukuk alimleri çıkarmasının geri planında yatan etkenleri tespit etmek ve yine yeniden büyük hukuk âlimleri yetiştirebilmek için gerekli olan altyapı ve faaliyetleri öngören önerilerde bulunmak gibi önemli sonuçlara ulaşabilmek çalışmanın hedefleri arasındadır.

**Anahtar Kelimeler:** İmam-ı Azam, Ebu Hanife, Hanefi Mezhebi, Fıkıh, İslam Hukuku, Türklerin İslamlaşması, Türk-İslam Alimleri.

## IMAM AL-AZAM ABU HANIFA NU'MAN B. THABIT AS A TURKISH-ISLAMIC LEGAL LEADER

*Ali DUMAN\**

Imam Abu Hanifa is a pioneer primarily due to his contributions to the systematization of *fiqh* (Islamic jurisprudence) and the formation and development of Islamic legal science. Furthermore, he is a trailblazer for establishing the keys to correctly understanding the Quran and Sunnah in his era and all future eras. He is also a leader in demonstrating, through rational and textual evidence, that law is an objective science and indispensable for achieving justice. Moreover, as a scholar of Turkish origin, he pioneered the teaching of law to numerous Turkish students before the general Islamization of the Turks, contributing to the adoption and practical implementation of law in the Turkish territories

Imam Abu Hanifa achieved this by articulating methods for accurately understanding the sources of *fiqh*, or Islamic law, elucidating the relationship between reason and revelation, and recognizing the legal and justice needs of not only Muslims but the entire world. Consequently, prior to the widespread Islamization of the Turkish nation, dozens of Turkish scholars traveled to Baghdad to learn *fiqh* from Abu Hanifa, subsequently returning to their homeland to lead the teaching and implementation of Abu Hanifa's jurisprudence. Considering the conditions of the era in which Abu Hanifa and his students lived, it can be said that this effort manifested as a noble endeavor encompassing thousands of issues.

In this presentation, I will endeavor to address the

\* Prof. Dr., İnönü University, ali.duman@inonu.edu.tr.

significance of Abu Hanifa in relation to the Turkish nation and the Islamic community and geography, as well as the impacts and outcomes of his services. To accomplish this, I will employ the inductive reasoning method, which is a fundamental approach in Islamic research. Through this presentation and study, the objectives include identifying the underlying factors contributing to the Turkish nation's commitment to justice and its historical emergence of prominent legal scholars, as well as proposing necessary infrastructure and activities required to cultivate future distinguished legal scholars.

**Keywords:** Imam-i Azam, Abu Hanifa, Hanafi School, fiqh, Islamic Law, Islamization of Turks, Turkish-Islamic Scholars.

## TÜRK-İSLAM DÜNYASINDA SIRADIŞI SUFİLER: KALENDERİLİK VE İLK TEMSİLCİLERİ

Esra POLAT\*

*İsmail ERDOĞAN\*\**

İslamiyet'in farklı coğrafyalara yayılmasıyla birlikte diğer inanç, kültür, sosyal yapı ve dini inanışlarla etkileşime girmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu etkileşim neticesinde İslamiyet çatısı altında farklı mezhep ve dini anlayışlar zuhur etmeye başlamıştır. Bununla birlikte İslam coğrafyasındaki mezhepsel ve siyasi çatışmaların getirmiş olduğu olumsuz atmosfer ortamı da insanları farklı düşünce ve anlayışlara sevk etmiştir. Bu dini anlayışlar siyasi, itikadi, fikhî, tasavvufî ve mistik olmak

---

\* Felsefe Öğretmeni, esra\_celik\_00023@hotmail.com.

\*\* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, ismailerdogan@firat.edu.tr.

üzere değişik şekillerde kategorize edilmiştir. Biz bu çalışmamızda tasavvufi/mistik bir akım olarak da değerlendirebilecek Kalenderilik düşüncesi ve bu düşüncenin ilk temsilcilerini ele almaya çalışacağız.

Tasavvuf, İslam'ın mistik ve manevi yönüne odaklanan bir öğreti ve uygulama sistemidir. Tasavvuf, dünyevi arzuların ve egonun aşılmasını, insanın içsel bir arınma sürecine girmesini ve Allah'la birleşmesini hedefler. Tasavvuf öğretisi, İslam'ın temel inançlarıyla uyumlu bir şekilde, kalbin ve ruhun saflaştırılmasını vurgular. Bu süreçte, nefsin kontrol edilmesi, sabır, tevazu, hoşgörü, aşk ve merhamet gibi erdemlerin geliştirilmesi öğütlenir. Bu bağlamda ele alacağımız Kalenderilik anlayışı da onuncu yüzyıl itibarıyla Horasan Melametiliği etkisiyle ortaya çıkmış ve on ikinci yüzyılda Cemaleddin Savi ile sistemleşmeye başlamış tasavvufi bir akım olarak görülebilir. Orta Doğu ve Türkistan coğrafyasında geniş bir taraftar topluluğuna ulaşmış olan bu akım, yüzyıllar boyunca varlığını devam ettirmiştir. Yaşadıkları dönemde kalabalık taraftarları ve farklı doktrin ve erkaniyla dikkatleri üzerlerine çeken bu dervişlerin hayatları o dönemde olduğu gibi günümüzde de merak uyandırmaktadır. Bu çalışmamızda Kalenderilik hakkında genel bilgiler vererek Kalenderilik düşüncesinin ilk temsilcilerinden bahsedilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Tasavvuf, Kalenderilik, Derviş, Mistik, Türk İslam Düşüncesi.

## UNCONVENTIONAL SUFIS IN THE TURKISH-ISLAMIC WORLD: THE QALANDARIYYA AND ITS EARLY REPRESENTATIVES

*Esra POLAT\**

*İsmail ERDOĞAN\*\**

With the spread of Islam across different geographies, interaction with other beliefs, cultures, social structures, and religious traditions became inevitable. As a result of this interaction, various sects and religious interpretations began to emerge under the umbrella of Islam. Furthermore, the negative atmosphere created by sectarian and political conflicts within the Islamic world also drove people toward alternative ways of thinking and belief systems. These religious interpretations have been categorized in various forms—political, theological, legal, Sufi, and mystical. In this study, we aim to examine the Qalandariyya thought, which can also be considered a Sufi/mystical movement, and its early representatives.

Sufism is a system of teachings and practices that focuses on the mystical and spiritual dimensions of Islam. It seeks to transcend worldly desires and the ego, guiding individuals through a process of inner purification and union with God. The Sufi tradition, in harmony with the core beliefs of Islam, emphasizes the purification of the heart and soul. This spiritual journey advocates the control of the self (nafs), along with the cultivation of virtues such as patience, humility, tolerance, love, and compassion. In this context, the Qalandariyya movement—emerging under the influence of Khorasan

\* Philosophy Teacher, esra\_celik\_00023@hotmail.com.

\*\* Prof. Dr., Fırat University, ismailerdogan@firat.edu.tr.

Malamatiyya around the tenth century and beginning to take shape as a distinct Sufi order with Jamal al-Din al-Sawi in the twelfth century—can be considered a mystical current within Sufism. Having garnered a wide following across the Middle East and Turkestan, this movement endured for centuries. The lives of these dervishes, who drew significant attention in their time with their large followings and distinctive doctrines and practices, continue to spark interest today. This study provides general information about the Qalandariyya and discusses the early representatives of this tradition.

**Key Words:** Sufism, Qalandariyya, Dervish, Mystical, Turkish-Islamic Thought.

## CEDİTÇİ EKOLÜN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE MUSA CARULLAH'IN KATKILARI ÜZERİNE

*Mehmet EVKURAN\**

İslam dünyası modern zamanlara büyük krizlerle girmiştir. Bu krizler, özellikle İslam'ın en etkili koruyucusu olarak görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve dağılma süreciyle belirginleşmiştir. Siyasi güç kaybı, Müslüman yönetici ve elitlerin zihninde kaygılar yaratmış ve çözüm arayışlarını gündeme getirmiştir. İstanbul, Kahire ve Kazan gibi ilim ve entelektüel faaliyetlerin yoğunlaştığı şehirlerde, aydınlar ve ulema arasında bu arayışlar ve tartışmalar artmıştır.

Toplumsal çöküş karşısında Müslüman aydınlar ara-

---

\* Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, mehmetevkuran@hotmail.com.

sında iki temel yaklaşım öne çıkmıştır: değişimi ve yeniden yapılanmayı savunanlar ile kimliği ve değerleri korumayı öneren muhafazakârlar. Türkistan'da bu iki anlayış, kadimcilik ve ceditçilik olarak belirginleşmiştir. Her iki tutumun da kendine özgü tespit ve çözüm önerileri vardır. Aydınlar ve ulema, kitaplar, gazete ve dergilerdeki makalelerle Müslüman toplumların dinî ve sosyal problemlerini tartışmış, bu süreçte dinamik bir düşünsel birikim ortaya çıkmıştır.

Ceditçi hareketin önde gelen isimlerinden Musa Carullah Bigiyef (1874-1949), Rusya Müslümanları ve diğer bölgelerdeki düşünürler üzerinde etkili olmuştur. Tatar filozofu, ilahiyat alimi, gazeteci ve aktivist olan Musa Carullah, kitap ve makaleleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Bu çalışmada, kadimci ve ceditçi düşünürlerin zihin dünyası, yapısal problemlere dair görüşleri ve çözüm önerileri karşılaştırmalı olarak incelenmekte, Musa Carullah'ın toplumsal ve teolojik konulardaki yaklaşımları güncel değerleri açısından ele alınmaktadır.

**Anahtar Kavramlar:** Kadimcilik, Ceditçilik, Musa Carullah, İslam Dünyası, Yeni İlmi Kelam.

## THE WORLDVIEW OF THE JADIDIST SCHOOL AND THE CONTRIBUTIONS OF MUSA JARULLAH

*Mehmet EVKURAN\**

The Islamic World entered modern times amid profound crises. These crises became particularly evident with the decline and eventual dissolution of the Ottoman Empire, long regarded as the most significant protector of Islam. The loss of political power triggered deep concerns in the minds of Muslim rulers and elites, prompting an urgent search for solutions. In cities such as Istanbul, Cairo, and Kazan—centers of scholarly and intellectual activity—these concerns gave rise to increased debate and exploration among intellectuals and members of the religious scholarly class (ulema).

In response to the social collapse, two main approaches emerged among Muslim intellectuals: those advocating for change and reconstruction, and conservatives who emphasized preserving identity and values. In Turkestan, these perspectives became distinctly known as Qadimism (Kadimcilik) and Jadidism (Ceditçilik). Both approaches developed their own analyses and proposed solutions. Intellectuals and scholars discussed the religious and social problems of Muslim societies through books, newspapers, and journal articles, creating a vibrant body of thought in the process.

One of the leading figures of the Jadidist movement, Musa Jarullah Bigiev (1874–1949), had a significant influence on Muslim thinkers in Russia and beyond. As a Tatar philosopher, theologian, journalist, and activist,

\* Prof. Dr., Ankara Social Sciences University, mehmetevkuran@hotmail.com.

Musa Jarullah expressed his ideas through his numerous books and articles. This study offers a comparative analysis of the intellectual frameworks, diagnoses of structural problems, and proposed solutions of both Qadimist and Jadidist thinkers. It further examines Musa Jarullah's perspectives on social and theological issues, assessing their relevance in contemporary contexts.

**Keywords:** Qadimism, Jadidism, Musa Jarullah, Islamic World, New Kalam (İlm al-Kalam)

## 19. YÜZYILDA DOĞU TÜRKİSTAN COĞRAFYASINDA BİR LİDER: KAŞGAR EMİRİ ATALIK GAZİ MUHAMMED YAKUP BEY

*Bahattin GENÇAL\**

Tarihsel süreçte Türk halklarının yaşadığı coğrafyalara bakıldığında Doğu Türkistan topraklarının Türk tarihinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda İslam öncesinde önce Asya hunları, Göktürkler ardından Uygurlar; İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra ise Karahanlıların hakimiyetine giren Doğu Türkistan, 1758 yılında bölgenin Çinliler tarafından işgal edilmesine kadar geçen zaman diliminde Doğu Çağatay Hanlığı, Yarkent Hanlığı ve Doğu Türkistanlı Hocaların hakimiyetinde kalmıştır. 1758

---

\* Prof. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, bahattingencal@ibu.edu.tr.

yılında coğrafyanın Çinliler tarafından işgal edilmesi Doğu Türkistan Türklerinin çeşitli bağımsızlık faaliyetlerine girişmelerine neden olmuştur. Bu bağımsızlık hareketlerinin başarısızlığa uğramasının neticesinde Doğu Türkistan Türklerine yardım bağlamında 1863-1864 yılları arasında Hokand Hanlığı tarafından bölgedeki bağımsızlık faaliyetlerini destekleme doğrultusunda Fergana hocaları neslinden Büzrük Han bir grup asker ve Hokand Hanlığı askeri kumandanlarından Muhammed Yakup Bey nezaretinde Kaşgar'a yollanmıştı. Çinlilere karşı verilen mücadelelerin neticesinde Doğu Türkistan 1864 yılında bağımsızlığına kavuşmuş, Muhammed Yakup Bey Kaşgar hanlığını kurmuştur. Zekası, azmi, kararlılığı, askerlik ve devlet adamlığındaki yüksek tecrübesi Muhammed Yakup Bey'in kısa zaman içinde Doğu Türkistan'ın tüm şehirlerinde siyasi birliği sağlamasına ve 1877 yılında Çinlilerin bu coğrafyayı işgal etmesine kadar geçen süreçte bölgeyi başarılı bir şekilde yönetmesini neden olmuştur.

Bu çalışmada, 19. yüzyılda Doğu Türkistan coğrafyasında bir lider başlığı altında Kaşgar emiri Atalık Gazi Muhammed Yakup Bey'in hayatı, siyasi ve askeri faaliyetleri hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Yakup Bey, Bedevlet, Kaşgar Emiri, Doğu Türkistan.

## A LEADER IN EASTERN TURKISTAN IN THE 19TH CENTURY: KASHGAR EMIR ATALIK GAZI MUHAMMED YAKUP BEY

*Bahattin GENCAL\**

If we look at the geographical areas where Turkic peoples have lived in the historical process, we can see that the lands of East Turkestan have an important place in Turkish history. Before Islam, the Asiatic Huns, the Gokturks and then the Uyghurs lived there; after the Turks accepted Islam, East Turkistan, which came under the rule of the Karakhanids, remained under the rule of the East Chagatai Khanate, the Yarkent Khanate and the East Turkistani Khojas until the Chinese occupied the region in 1758. In 1758, the occupation of the region by the Chinese led the Turks of East Turkestan to engage in various independence activities. As a result of the failure of these independence movements, the Hokand Khanate, in the context of helping the Turks of East Turkestan, sent Büzrük Khan from the generation of Fergana teachers to Kashgar in 1863-1864 under the supervision of a group of soldiers and Muhammad Yakup Bey, one of the military commanders of the Hokand Khanate, to support the independence activities in the region. As a result of the struggles against the Chinese, East Turkestan gained its independence in 1864 and Muhammad Yakup Bey established the Kashgar Khanate. Muhammad Yakup Bey's intelligence, perseverance, determination, experience in military service and statesmanship enabled him to establish political unity in all the cities of East Turkestan in a short period of time and to rule the region successfully until the Chinese occupation of this geography in 1877.

\* Prof. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal University, bahattinencial@ibu.edu.tr.

Under the title of a leader in the geography of East Turkestan in the 19th century, this study tries to provide information about the life, political and military activities of Atalık Gazi Muhammed Yakup Bey, the Emir of Kashgar.

**Keywords:** Yakoob Beg, Badaulet, Ameer of Kasghar, East Turkestan.

## ZAMANCI DÜŞÜNÜRLERİN ESERLERİNDE DİN KONUSU VE ANLATIM BİÇİMİ

*Abdiraşıit BABATAEV \**

*Yusuf GÖKALP\*\**

Dinî, felsefî ve siyasî amaçları olan Zamancılar hareketi Kalıgul Bay Uulu, Arstanbek Buylaş Uulu, Moldo Kılıç Şamırkan Uulu, Ötö Kökö Uulu, Sagınbay Orozbak Uulu, Aldaş Moldo Ceenike Uulu, Bayımbet Abdırakman Uulu gibi o dönemin entellektüel adamları tarafından geliştirilmiştir. Bu düşünce hareketin temsilcileri eserlerinde zamanla ilgili düşüncelerini, özellikle yaşadıkları zamanın problemlerini dile getirdikleri ve zaman kavramını eserlerinin başlıklarında sıkça kullandıkları için kendilerine Zamancılar adı verilmiştir. Bu

---

\* Öğr. Gör. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, abdirasit.babataev@manas.edu.kg.

\*\* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, ygokalp@cu.edu.tr.

düşünürlerin eserleri incelendiğinde onların eserlerde dönemin genel durumu, gelişmelerin yönü, devrin ah-lâkî, siyasi, felsefî problemleri ele alınarak toplumsal, dinî vb. alanlardaki değişimlerle bunların olumlu ve olumsuz yönlerinin ortaya konmaya çalışıldığı, sadece problemlerin tesbitiyle yetinilmeyip çözümlerinin de önerildiği görülür. Nitekim by hareketin en önemli özelliklerinden birisi olan Hanefî- Maturidî geleneğinde yetişmiş olmalarıdır. Zira, onlar Çarlık Rusya'nın etkisi güçlü olduğu dönemde kendilerine has yöntemlerle insanlara dinlerin doğru bir şekilde anlatmaya çalıştığını görürüz. İşgalci gücün etkisine karşı kendi inanç ve geleneklerini koruyup geliştirmek amacıyla mücadele verirken kendileri de bir dönüşüm ve değişim içerisine girdiler. Bunun sonucunda ortaya çıkan kültürel canlanma ve hareketlilik bu akımın entelektüel zeminini oluşturdu. Biz bu bildiride söz konusu düşünürlerin eserlerindeki din konusunun nasıl ele alındığı ve anlatım biçimindeki özelliklerin neler olduğuna değineceğiz.

**Anahtar Kelimeler:** Zamancılar Hareketi, Hanefî-Maturidî Geleneği, Dinî Düşünce, Kültürel Canlanma, Toplumsal Değişim

## THE THEME OF RELIGION AND MODES OF EXPRESSION IN THE WORKS OF TEMPORALIST (ZAMANCILAR) THINKERS

*Abdiraşıit BABATAEV\**

*Yusuf GÖKALP\*\**

The *Zamancılar* (Temporalists) movement, which had religious, philosophical, and political objectives, was developed by the intellectuals of the time such as Kaligul Bay Uulu, Arstanbek Buylash Uulu, Moldo Kılıç Shamırkan Uulu, Ötö Kökö Uulu, Sagynbay Orozbak Uulu, Aldash Moldo Jeenike Uulu, and Bayymbet Abdurahman Uulu. These thinkers were called *Zamancılar* (Temporalists) because they frequently addressed issues related to time in their works, particularly the problems of their contemporary era, and often used the concept of "time" in the titles of their writings.

A close examination of their works reveals that they explored the general conditions of the period, the direction of societal developments, and various moral, political, and philosophical problems. These issues were addressed through a lens that aimed to reflect both positive and negative aspects of religious, social, and other forms of transformation. Importantly, rather than merely identifying problems, these thinkers also proposed possible solutions.

One of the key features of this movement is that its representatives were raised within the Hanafi-Maturidi tradition. During a period when the influence of Tsarist Russia was strong, they sought to convey reli-

\* Lecturer Dr., Kyrgyz-Turkish Manas University, abdirasit.babataev@manas.edu.kg.

\*\* Prof. Dr., Çukurova University, ygokalp@cu.edu.tr.

gious teachings accurately through their own distinct methods. While resisting the influence of the occupying power and striving to preserve and develop their own beliefs and traditions, they themselves underwent a process of transformation. This process led to a cultural revival and intellectual dynamism, forming the foundation of the movement's intellectual framework.

In this paper, we will explore how the topic of religion is addressed in the works of these thinkers and examine the specific features of their modes of expression.

**Keywords:** Temporalists (Zamancılar) Movement, Hanafi-Maturidi Tradition, Religious Thought, Cultural Revival, Social Change

## İMAM MATURİDİ'YE GÖRE KUR'AN KİMLİĞİ

*Mehmet Zeki İŞCAN\**

Sünnilikte Kur'an, ilahi müdahaleyle bu dünyaya gönderilen tarih dışı bir mesajdır. Hiçbir tarihsel olay Kur'an'ın oluşumunu etkilememiştir. Kur'an bu dünyaya ait değildir. Sünni dogmada Kur'an yaratılmamıştır; ilahi ve ebedidir. Tanrı'nın yaratılmamış sözleri her bakımdan mükemmeldir.

Bu dogmanın bir sonucu olarak Sünniler, Kuran'a insan aklının kavrayamayacağı da dahil olmak üzere her şeyin bilgisini atfederler. Buna göre, Kur'an'ın en küçük detayı, örneğin bir noktası bile anlamlarla doludur. Kur'an'ın içeriğine sınırlama atfetmek Tanrı'ya saygısızlıktır. Kur'an'a başından sonuna kadar ilahi doğma olarak bakmak, güçlü bir teolojik argümandır. Bu argüman Sünni Müslümanlığın sınırlarını belirlemiş ve aklın, gö-

---

\* \* Prof. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi, iscan@atauni.edu.tr

rüşün, insani gerçekliğin ihmalini beraberinde getirmiş, nassın, rivayetin, hadisın İslam düşüncesinde temel belirleyen olmasını sağlamıştır. İslam'ın bir "nas medeniyeti" olarak görülmesinin dini temeli bu kabuldür.

İmam Maturidi'nin, Kuran'ın yaratılmamış olduğunu prensip olarak kabul etmesine rağmen, Kur'an kimliği konusunda bizi başka sonuçlara götürebilecek bazı görüşlere de yer verdiği görülmektedir. O, Te'vilatu'l-Kur'an adlı eserinde Kur'an'ın anlamını oluşturan Arap örf ve adetlerine önemli ölçüde referansta bulunmuştur. Maturidi'ye göre Kur'an'da Arapların dil ve edebiyat geleneklerinin dışına çıkacak yeni icat edilmiş bir ifade bulunmamaktadır.

Kur'an'ı anlamaya çalışırken Arap örf ve adetlerine başvurmak, anlamın ortam, bağlam, olgular dünyası ile alakalı olduğu ve anlamın bu dünyada belirlendiği yönünde tarihi bir referans kabul edilebilir. Buradan hareketle Maturidi'ye göre Kur'an, yalnızca ilahi müdahaleyle bu dünyaya gönderilen tarih dışı bir mesaj değildir. Onun verdiği örnekler, tarihsel ve kültürel kabullerin Kur'an'ın oluşumunu etkilemiş olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Kuran bazı yönleriyle bu dünyaya aittir. Bu nedenle Maturidi'ye göre Kur'an'daki "bilgi", sadece Tanrı'nın sonsuz bilgisinin bir yansıması değil, vahyin öznesi olan insanların sınırlılıklarının da bir yansımasıdır.

**Anahtar Kelimeler:** Maturidi, Kur'an, Halku'l-Kur'an, Sünni, Te'vilatu'l-Kur'an

## IMAM MATURIDI'S VIEW OF THE QUR'AN'S IDENTITY

*Mehmet Zeki İŞCAN\**

In Sunnism, the Qur'an is regarded as a transhistorical message sent to this world through divine intervention. No historical event has influenced the formation of the Qur'an; it does not belong to this world. According to Sunni dogma, the Qur'an is uncreated; it is divine and eternal. The uncreated words of God are perfect in every respect. As a consequence of this dogma, Sunnis attribute to the Qur'an knowledge of everything, including matters beyond human comprehension. Accordingly, even the smallest detail of the Qur'an, such as a single diacritical mark, is believed to be filled with meaning. To ascribe any limitation to the content of the Qur'an is considered disrespectful to God.

Viewing the Qur'an as a divine dogma from beginning to end constitutes a powerful theological argument. This argument has defined the boundaries of Sunni Islam and has led to the neglect of reason, opinion, and human reality, making the text (nass), tradition (riwaya), and hadith the primary determinants in Islamic thought. The religious basis for viewing Islam as a "civilization of the text" lies in this acceptance. Although Imam Maturidi, in principle, accepts that the Qur'an is uncreated, it is evident that he also presents certain views that may lead us to different conclusions regarding the identity of the Qur'an. In his work Ta'wilat al-Qur'an, Maturidi makes significant references to Arab customs and traditions in constructing the meaning of the Qur'an. According to Maturidi, the Qur'an does not

\* Prof. Dr., Erzurum Atatürk University, iscan@atauni.edu.tr

contain any newly invented expressions that go beyond the linguistic and literary traditions of the Arabs.

Referring to Arab customs and traditions when attempting to understand the Qur'an can be considered a historical reference, indicating that meaning is related to context, environment, and the world of phenomena, and that meaning is determined in this world. From this perspective, according to Maturidi, the Qur'an is not merely a transhistorical message sent to this world through divine intervention. The examples he provides demonstrate that historical and cultural assumptions have influenced the formation of the Qur'an. In this sense, the Qur'an, in certain respects, belongs to this world. Therefore, according to Maturidi, the "knowledge" in the Qur'an is not only a reflection of God's infinite knowledge, but also a reflection of the limitations of the human beings who are the recipients of revelation.

**Keywords:** Maturidi, Qur'an, Khalq al-Qur'an, Suni, Ta'wilat al-Qur'an

## KAZAN'IN TARİHÇİ VE MİLLİYETÇİLERİNDEN ŞEHABEDDİN MERCANÎ

*Füsun KARA\**

Türk tarihi, milli uyanış hareketinde önderlik yapan ve mensubu oldukları milleti aydınlığa çıkarmak için büyük fedakârlık gösteren kişilerin bitmez tükenmez çabaları ile doludur. İşte bunlardan biri de Kazan yurdunda, tarihin masal ve efsane demek olmadığını o devirde ilk defa anlatan ve tenkidi tarih çağını açan Şehabeddin Mercanî' olmuştur. Mercanî devri Tatar dünyasında yenileşme, uyanma hareketlerinin en açık bir şekilde belirginleştiği bir devirdir.

Mercanî, Türk tarihinin aydınlanmamış meselelerini çözmeye, yeni kaynaklar bulmaya, gerçek tarih biliminin ve onun inceleme usullerinin neden ibaret olduğunu anlatmaya, halkına geçmişini tanıtmaya ve Türklük şuurunu vermeye çalışmıştır. Bu yönü ile de Rusya

---

\* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, fkara@firat.edu.tr

Türkleri arasında modern anlamda eser veren ilk tarihçi olmuştur. Mercanî'nin fikirleri, Tatar medreselerinde yalnız öğretim metotlarının köklü reformlarına değil, aynı zamanda Kayyum Nasırî (1824-1902), Hüseyin Feyyazhanî (1828-1866), İsmail Gaspıralı (1851-1914) gibi yeni millî aydınların yetişmesine de sebep olmuştur.

Mercanî Volga Bulgarları ve Tatarları tarihi hakkında önemli eserler yazarak Tatarların geçmişlerine karşı ilgilerini uyandırmak ve onların millî uyanışlarının teşekkülüne yardımcı olmuştur. Daha 6 yaşında iken medreseye gitmiş, 9 yaşında da Arapçayı öğrenmiştir. 16 yaşından itibaren babası Bahaddin'in medresesinde öğretmenlik yapmış, okudukları üzerinde düşünmek ve tenkit etmek kabiliyetini geliştirmiş, yirmi yaşına daha gelmeden zekâsı ve bilgisi ile dikkatleri üzerine çekmiştir. 21 yaşında Buhara'ya gitmiştir. Orada iki yıllık bir eğitim almıştır. Ancak buradaki skolastik zihniyet ve eski öğretim usulleri onu tatmin etmemiştir. 1843-1845 yılları arasında Semerkant'ta bulunan Mercanî burada devrin ilim adamı Kadı Ebu Said ile dostluk kurmak sureti ile bilimini geliştirmiştir. 1849 yılında Kazan'a dönen Mercanî, 1850 tarihinde Kazan şehrinin birinci mahallesine imam olmuş ve daha sonra müderris sıfatıyla medresede ders vermeye başlamıştır.

İslam dininin birçok problemlerini inceleyen ve yeni görüşler ortaya koyan Mercanî 18 Nisan 1889 tarihinde vefat etmiştir. Bildirimizde, İslam dininin birçok problemlerini inceleyen ve yeni görüşler ortaya koyan Mercanî'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi vereceğiz.

**Anahtar Kelimeler:** Mercani, Kazan, Türkistan, millî uyanış, Rusya Müslümanları.

## SHAHABEDDIN MERJANI, ONE OF THE HISTORIANS AND NATIONALISTS OF KAZAN

*Füsun KARA\**

Turkish history is full of the inexhaustible efforts of those who pioneered the national awakening movement and made great sacrifices to bring the nation they belonged to to the light. One of them was Shahabeddin Merjani, who was the first in Kazan to explain for the first time that history did not mean fairy tales and legends and opened the era of critical history. Merjani's era was a time when the movements of renewal and awakening in the Tatar world were most clearly evident.

Merjani tried to solve the unenlightened issues of Turkish history, to find new sources, to explain what the real science of history and its methods of investigation consisted of, to introduce his people to their past and to give them a sense of Turkishness. In this respect, he was the first historian among the Russian Turks to write in the modern sense. Merzani's ideas led not only to radical reforms of teaching methods in Tatar madrasahs, but also to the emergence of new national intellectuals such as Kayyum Nasırî (1824-1902), Hüseyin Fayyazhanî (1828-1866), Ismail Gaspıralı (1851-1914).

By writing important works on the history of the Volga Bulgarians and Tatars, Merzani helped to awaken Tatars' interest in their past and helped to form their national awakening. He went to madrasah at the age of 6 and learned Arabic at the age of 9. From the age of 16, he worked as a teacher at his father Bahaddin's madrasah, developed his ability to think and criticize what he read, and attracted attention with his intelligence and

\* Prof. Dr., Fırat University, fkara@firat.edu.tr

knowledge before he was twenty years old. At the age of 21, he went to Bukhara. He received a two-year education there. However, the scholastic mentality and old teaching methods here did not satisfy him. Between 1843 and 1845, Merjani was in Samarkand, where he developed his science by establishing friendship with the scholar of the time, Qadi Abu Said. In 1849, Merjani returned to Kazan and in 1850 he became an imam in the first neighborhood of Kazan and then started to teach in the madrasah as a muderris. Merjani, who studied many problems of the Islamic religion and put forward new views, died on April 18, 1889. In our paper, we will give detailed information about the life and works of al-Merjani, who analyzed many problems of the Islamic religion and put forward new views.

**Keywords:** Merjani, Kazan, Turkestan, national awakening, Muslims of Russia.

## DOĞU TÜRKİSTAN'IN KURTULUŞU DAVASINDA İSA YUSUF ALPTEKİN'İN YERİ VE ÖNEMİ

*Ömer KUL\**

İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinin Yengihisar kazasında 1901 yılında dünyaya gelmiş, 17 Aralık 1995 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Hatıratında da belirttiği üzere, aklı kesmeye başladığı andan vefatına kadar vatanı ve milletinin azatlığı, Çin zulmünün dünya kamuoyuna duyurulması için elinden gelen gayreti göstermiştir. Ömrünün 1925 yılına kadarki kısmını doğduğu ilçe Yengihisar'da, 1925-1931 arasını Taşkent ve Endican'da, 1932-1945 arasını Nankin ve Çunkin'de, 1945-1949 arasını Urumçi'de, 1949-1954 arasını Keşmir ve geri kalanını İstanbul'da geçiren Alptekin,

---

\* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, omer.kul@istanbul.edu.tr

hem Çin’de hem de yurtdışında yaşamak zorunda olduğu dönemde bir an bile Doğu Türkistan davasından taviz vermemiş, bulduğu her fırsatta vatanındaki Komünist zulmü anlatmış, Doğu Türkistan’ın kurtuluşu davasında fikirlerini hem yazlı hem de sözlü olarak kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu bildiri de Alptekin’in Doğu Türkistan’ın kurtuluşu davasındaki fikirleri, vatanının azatlığı ve komünist zulmün bitmesi noktasındaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin günümüze yansımaları üzerinde durulacak, İsa Yusuf Alptekin’i Doğu Türkistan davasının bayrak şahsiyeti haline getiren kişiliği değerlendirilecektir. Bildiri hem Alptekin’in hatıratı hem döneminde kaleme alınan eserler hem de hususi arşivinin tarafımızdan hazırlanan kataloğundaki belgeler değerlendirilerek kaleme alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan, Çin, Komünizm, Göç.

## THE ROLE AND IMPORTANCE OF İSA YUSUF ALPTEKİN IN THE STRUGGLE FOR THE LIBERATION OF EAST TURKİSTAN

Ömer KUL\*

İsa Yusuf Alptekin was born in 1901 in the Yengihisar district of Kashgar city of East Turkestan and passed away in Istanbul on December 17, 1995. As he stated in his memoirs, from the moment he began to lose his mind until his death, he made every effort to liberate his country and nation and to make the world public aware of the Chinese oppression. Alptekin, who spent the rest of his life until 1925 in Yengihisar, the district where he was born, between 1925-1931 in Tashkent and Endican, between 1932-1945 in Nankin and Chunkin, between 1945-1949 in Urumqi, between 1949-1954 in Kashmir and the rest in Istanbul, never compromised on the East Turkestan cause even for a moment during the time he had to live both in China and abroad, talked about the Communist oppression in his homeland at every opportunity he found, shared his ideas about the cause of liberation of East Turkestan with the public both verbally and in writing. This paper will focus on Alptekin’s ideas in the cause of liberation of East Turkestan, his activities for the liberation of his homeland and the end of communist oppression, and the reflections of these activities on the present day, and evaluate the personality that made İsa Yusuf Alptekin the flag figure of the East Turkestan cause. The paper will be written by evaluating Alptekin’s memoirs, the works written during his time, and the documents in the catalogue of his private archive prepared by us.

\* Prof., Istanbul University, omer.kul@istanbul.edu.tr

**Keywords:** İsa Yusuf Alptekin, East Turkestan, China, Communism, Migration.

## KARARLI TOPLUMLARDA İBN SÎNÂ FELSEFESİ VE GÖÇMEN TOPLUMLARDA GAZÂLÎ FELSEFESİNİN İŞLEVİ

*Muhammet ÖZDEMİR\**

Bu bildirinin amacı Türk-İslâm uygarlıklarının ilk teşekkül etmeye başladığı miladi 11. yüzyıldaki iki önemli filozofun görüş ayrılıklarını toplumsal bağlamlarını gözeterek yeniden kavramayı denemektir. Bu iki filozoftan birincisi İslâm kelâmcılarını dinin dışına çıkarmak çerçevesinde zan altında bırakarak biraz akılcılık temelli ve biraz da deneyimcilik temelli bir felsefi öğreti ortaya koyan İbn Sînâ'dır. İkinci filozof İslâm filozoflarını dinin dışına çıkarmak çerçevesinde zan altında bırakarak biraz şüphecilik temelli ve biraz da deneyimcilik temelli

---

\* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, muhammetozdemir2012@gmail.com.

bir felsefi öğreti geliştiren Ebû Hâmid el-Gazâlî'dir. İbn Sînâ Sâ mânîler, Gazneliler, Büveyhîler ve Abbâsîler'in tarihsel etkileşiminde Türklerin İslâm'ının teşekkül ettiği dönemde kararlı bir toplum olan İran toplumunun tarihsel mirası ve Sâ mânîler'in oturmuş toplumsal bağlamına dayanmaktadır. Gazâlî ise Büyük Selçuklular, Abbâsîler, Bâtınîler ve Fâtımîler'in tarihsel etkileşiminde Türklerin İslâm'ının merkezi siyasal yapı olduğu dönemde kararsız ve göçmen toplum konumunda bulunan Türk toplumlarının tarihsel mirası ve Arap İslâm'ının oturmuş toplumsal bağlamına yaslanmaktadır. İbn Sînâ tıpkı Antik Yunan filozoflarından Eflâtûn ve Aristoteles gibi zengin, etkin ve nüfuzlu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişken Gazâlî tıpkı Antik Yunan filozoflarından Protagoras gibi yoksul, etkisiz ve nüfuzu olmayan bir ailede dünyaya gelmişti. Modern ardıllarından René Descartes İbn Sînâ gibi kararlı bir toplumda ve zengin, etkin ve nüfuzlu bir ailenin çocuğu olarak; David Hume ise Gazâlî gibi yoksul, etkisiz ve nüfuzu olmayan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Bu ayrıntıların felsefe tarihi yazımı ve incelemeleri açısından önemli ve belirleyici olduğunu söyleyen Francis Bacon'dır ve onun *Novum Organum* adlı kitabı Antik Yunan filozoflarını bu iki çeşit sosyal, ekonomik ve siyasi hikâye kategorisi üzerinden kavramayı meşrulaştırmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** İbn Sînâ, Gazâlî, Protagoras, Kararlı Toplumlar, Göçmen Toplumlar, Pragmatizm.

## THE FUNCTION OF IBN SINA'S PHILOSOPHY IN STABLE SOCIETIES AND AL-GHAZALI'S PHILOSOPHY IN MIGRANT SOCIETIES

Muhammet ÖZDEMİR\*

The purpose of this paper is to reconsider the philosophical disagreements of two prominent thinkers from the 11th century, a formative period for Turkish-Islamic civilizations, by taking into account their social contexts. The first of these philosophers is Ibn Sina, who, by accusing Islamic theologians of deviating from religion, developed a philosophical doctrine partially based on rationalism and partially on empiricism. The second philosopher is Abu Hamid al-Ghazali, who, by similarly accusing Islamic philosophers of deviating from religion, developed a doctrine rooted in skepticism and empiricism.

Ibn Sina's philosophy was shaped within the historical interactions of the Samanids, Ghaznavids, Buyids, and Abbasids, during which the Turks' version of Islam was forming within the stable social context of Iranian society and the settled historical legacy of the Samanids. In contrast, al-Ghazali's philosophy emerged amidst the historical interactions of the Great Seljuks, Abbasids, Batinites, and Fatimids, when Turkish societies were in a state of flux and migration, leaning on the settled social context of Arab Islam.

Ibn Sina, like ancient Greek philosophers Plato and Aristotle, was born into a wealthy, influential, and powerful family, whereas al-Ghazali, akin to the ancient Greek philosopher Protagoras, was born into a poor, powerless, and uninfluential family. Among their mod-

\* Prof. Dr., Duzce University, muhammetozdemir2012@gmail.com.

ern successors, René Descartes, similar to Ibn Sina, was born into a stable society and a wealthy, influential family, whereas David Hume, like al-Ghazali, came from a poor and powerless background. According to Francis Bacon, who emphasizes the importance of these social, economic, and political narratives for writing and analyzing the history of philosophy, these details are significant. In his book *Novum Organum*, Bacon suggests understanding ancient Greek philosophers through these two categories of social stories.

**Keywords:** Ibn Sina, al-Ghazali, Protagoras, Stable Societies, Migrant Societies, Pragmatism.

## 20. YÜZYILDA BİR KADIN AKSİYONER OLARAK PROFESÖR HALİDE EDİP ADIVAR

*Emine ÖZTÜRK\**

Halide Edip Adıvar'ı konu alan bu çalışma dünyanın ve zamanın en karmaşık dönemlerinden birinde on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyılın başlarında yaşayan, iki dünya savaşı gören ve Balkan Savaşlarında hemşirelik yapmış olan ve onbaşı ve üst çavuş rütbeleri alacak kadar Türk milli bağımsızlık savaşında cephe- de yerini alan ve aynı zamanda verdiği mitinglerle bu bağımsızlık savaşını hem ateşleyen hem de örgütleyen, sonrasında Mısır, Amerika ve Hindistan'a giden, profesör, milletvekili, anne ve eş olan Halide Edip inanılmaz bir aksiyoner ve öncü bir Müslüman kadın kişiliktir.

---

\* Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, ozturkeminine25@gmail.com.

Halide Edip, bu aksiyoner ve Müslüman kadın kişiliği ile kesinlikle din sosyolojisi ve sosyoloji açısından çalışılmaya değer bir kadın aksiyonerdir. Halide Edip, 1882'de İstanbul'da doğmuş; Üsküdar Amerikan Kız Kolej'inde okumuş, 1908'de yazmaya başladığı kadın hakları hakkındaki yazılarından, dolayı kimi kesimlerin düşmanlığını kazanmıştır. 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda, İzmir'in işgalini protesto mitinginde tarihi bir konuşma yapmıştır. 1920'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Onbaşı ve üstçavuş rütbeleri almıştır. 1940'ta İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü Başkanı olmuştur, 1950'de Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçilmiştir, 1954'te istifa ederek evine çekilmiş ve 1964'te vefat etmiştir. Onun hayatı ve mücadelesi hakkında yapılacak olan bu çalışmaya ve sunum umarız onun hayat mücadelesinin hakkını verecek kadar iyi bir çalışma olur ve umarız Kurtuluş Savaşı gazisi Halide Edip'e layık bir metin hazırlayabiliriz.

**Anahtar Kelimeler:** Halide Edip Adivar, Aksiyoner, Müslüman, Kadın, Öncü.

## PROFESSOR HALIDE EDIP ADIVAR AS A WOMAN ACTIONARY IN THE 20TH CENTURY

EMİNE ÖZTÜRK\*

This study, which is about Halide Edip Adivar, is an incredible activist and pioneering Muslim woman who lived in one of the most complicated periods of the world and time, in the late nineteenth and early twentieth centuries, who saw two world wars and worked as a nurse in the Balkan Wars, who took her place in the front lines of the Turkish national independence war to the extent of attaining the ranks of corporal and senior sergeant, who both ignited and organized this independence war with the rallies she gave, who later went to Egypt, America and India, who became a professor, member of parliament, mother and wife. Halide Edip is definitely a woman activist worth studying in terms of sociology of religion and sociology with this activist and Muslim woman personality. Halide Edip was born in Istanbul in 1882; she studied at the Üsküdar American Girls' College, and earned the hostility of some groups because of her articles on women's rights, which she started writing in 1908. In 1919, she gave a historical speech at a protest rally in Sultanahmet Square against the occupation of İzmir. In 1920, he went to Anatolia and participated in the War of Independence. He attained the ranks of corporal and sergeant. In 1940, he became the Head of the Department of English Philology at Istanbul University, in 1950, he was elected as an independent MP from the Democrat Party list, he resigned in 1954, retired to his home and died in 1964. We hope that this study and presentation about his life and struggle will be a good enough study to do justice to his struggle for life and we

\* Prof. Dr., Kafkas University, ozturkeme25@gmail.com.

hope that we can prepare a text worthy of Halide Edip, a veteran of the War of Independence.

**Keywords:** Halide Edip Adivar, Actionist, Muslim, Woman, Pioneer.

## AZERBAIJAN'IN ÇOK YÖNLÜ BİR BİLİM ADAMI: MİR MUHSİN NEVVAB

*Cavid QASIMOV\**

Mir Muhsin Nevvab Azerbaycan Türküdür. 1833'de Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde doğdu. Mükemmel bir medrese eğitimi aldı. Dinî ve fennî ilimler alanında kendini yetiştirdi. Kısa zaman diliminde yaşadığı Şuşa şehrinde değil tüm Kafkasya'da şair, hattat, astronom, ressam, müzisyen, matematikçi ve kimyager olarak tanınmaya başladı. Kendisi yaşamı boyu daha çok kimya ve astronomi ile uğraşmış, yaşadığı evde küçük bir laboratuvarı ve rasathane kurmuştur.

Tüm hayatını bilime adayan Nevvab tarafından çeşitli konularda kitaplar yazılmıştır. Bu kitapların çok kısmı kayboldu da bazıları, örneğin "Kifayetül-etfal", "Nurül-Ənvar", "Nasihatname", "Tezkîre-i Nevvab",

---

\* Prof. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, cavidqasimov@yyu.edu.tr.

“Vuzuh-ul-Erkam”, “Divan” ve diğerleri bu döneme kadar ulaşmıştır.

Nevvab, bilim adamı olmanın yanında ünlü bir şairdir. Şuşa şehrinde “Meclisi-Hamuşan” isimli bir merkez kurarak şehrin ve genel olarak Karabağ beldesinin şairlerini bir araya getirmiştir. Bunu yanında Nevvab müzik alanında da çok kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Azerbaycan’dan ve genel Karabağ’da toplum hayatında çok önem verilen Muğam (Azerbaycan’ın geleneksel klasik bir müzik türü) alanında eserler de yazmıştır.

Ünlü bilim adamı olan Nevvab 1918’de Şuşa şehrinde vefat etmiştir.

29-30 Nisan 2025 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve İLSAM başkanlığında yapılacak olan Türk-İslam Tarihinde Önderler Sempozyumuna sunmak istediğim bildiride ünlü Azerbaycan âlimi Mir Muhsin Nevvab’la ilgili bilgi vermeyi hedefliyoruz.

**Anahtar Kelimeler:** Mir Muhsin Nevvab, Bilim adamı, Azerbaycan, Şuşa şehri, Kafkasya.

## A VERSATILE SCIENTIST OF AZERBAIJAN:

### MIR MUHSIN NEVVAB

*Cavid QASIMOV\**

Mir Muhsin Nevvab was an Azerbaijani Turk. He was born in Shusha, Azerbaijan in 1833. He received an excellent madrasah education. He educated himself in the fields of religious and scientific sciences. In a short period of time, he became known not only in Shusha, where he lived, but also throughout the Caucasus as a poet, calligrapher, astronomer, painter, musician, mathematician and chemist. He mostly dealt with chemistry and astronomy throughout his life, and established a small laboratory and observatory in the house he lived in. Nevvab, who devoted his entire life to science, wrote books on various subjects. Although many of these books have been lost, some, such as “Kifayetül-etfal”, “Nurül-Ənvar”, “Nasihatname”, “Tezkîre-i Nevvab”, “Vuzuh-ul-Erkam”, “Divan” and others, have survived to this period.

Nevvab is a famous poet as well as a scientist. He established a center called “Meclisi-Hamuşan” in Shusha and brought together the poets of the city and Karabakh in general. In addition to this, Nevvab has also done extensive work in the field of music. He has also written works in the field of Muğam (a traditional classical music genre of Azerbaijan), which is very important in the social life of Azerbaijan and Karabakh in general. Nevvab, a famous scientist, passed away in Shusha in 1918.

In the paper I want to present to the Symposium on Leaders in Turkish-Islamic History to be held on April

\* Prof. Dr. Van Yuzuncu Yil University, cavidqasimov@yyu.edu.tr.

29-30, 2025 under the chairmanship of Marmara University Institute of Turkic Studies and ILSAM, we aim to provide information about the famous Azerbaijani scholar Mir Muhsin Nevvab.

**Keywords:** Mir Muhsin Navvab, Scientist, Azerbaijan, Shusha city, Caucasus.

## İBN HALDUN SOSYOLOJİSİNDE İSLAM DÜNYASININ DÜŞÜNSEL KRİZLERİ

*Mustafa TEKİN\**

Bugün müslüman toplumlar çok boyutlu problemler ve hatta daha ötede bir kriz durumunu yaşamaktadırlar. Bu krizi esasen modernleşmenin başlamasından itibaren “Rönesans”, “sanayileşme”, Aydınlanma Düşüncesi” gibi süreçlerin ilk başta açılım ve ilerleme sağlama iddiasıyla olumlu yönsemelerinin ardından yapısal problemlere dönüşerek derinleşmiştir. Öyle ki, müslüman toplumların yaşadıkları kriz bir boyutuyla Batı paradigmasının dünyadaki egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Fakat öte yandan İslam dünyası “bilgi”, “varlık” ve “dünyaya bakış”taki egemenliğini kaybetti-

---

\* Prof. Dr./İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, [mtekin@istanbul.edu.tr](mailto:mtekin@istanbul.edu.tr)

ğinden maruz kaldığı çoklu sorunlardan kurtulmak için sağlıklı bir zemine ayağını basamamıştır.

İslam dünyası birkaç yüzyıldır devam eden bir sömürgeleş(tirme) süreci içindedir. Bu, öncelikle müslüman coğrafyaların maddi olarak talanı şeklinde pratiğe kavuşmuştur. Fakat daha da ötede zihinsel sömürü İslam dünyasının mevcut durumdan kurtulmak için düşünsel damarları da tıkamış görünmektedir. İşte böyle bir konjonktürde ilk başta dikkat çekilmesi ve halledilmesi gereken problem krizden çıkmak üzere düşünce ve stratejilerin üretilmesidir. İşte tam da bu nokta İslam dünyasının 13. Yüzyılda içinde bulunduğu krizi gören ve buna yönelik analizler yapan İbn Haldun'ı hatırlamalıyız.

İbn Haldun kendi döneminde İslam dünyasının düşünsel krizini görebilmiş önemli bir şahsiyettir. Zaten ondan sonra bugüne kadar etkileri devam eden düşünsel ataleti yaşamaya devam etmekteyiz. İbn Haldun bir tarihçi olmakla birlikte, düşünsel krizi tarih anlayışı ve toplumlara dair analizleriyle ortaya koymuştur ki, onun getirdiği yenilik "Umran İlmi" olarak karşımızdadır. Bu bildiride İbn Haldun sosyolojisinde düşünsel krizlere dair analizleri üzerine okuma yapmak ve tespitleriyle bugüne nasıl bir menfez açabileceğinin tartışmasını yapmak hedeflenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** İbn Haldun, Düşünsel Kriz, İslam Dünyası, Umran İlmi, Zihinsel Sömürü

## INTELLECTUAL CRISES IN THE ISLAMIC WORLD IN IBN KHALDUN'S SOCIOLOGY

*Mustafa TEKİN\**

Today, Muslim societies are facing multidimensional problems and, more profoundly, a state of crisis. This crisis, which initially emerged as a response to processes such as the Renaissance, industrialization, and Enlightenment thought—promising progress and advancement—has gradually evolved into deep-rooted structural problems. In one dimension, the crisis experienced by Muslim societies stems from the global dominance of the Western paradigm. On the other hand, the Islamic world has lost its dominance in the realms of "knowledge," "ontology," and "worldview," and consequently, has not been able to find a solid intellectual foundation to overcome its multifaceted challenges.

For several centuries, the Islamic world has undergone a process of colonization. This colonization initially manifested through the material exploitation of Muslim geographies. However, intellectual colonization has further obstructed the intellectual arteries necessary for emancipation from the current condition. Within such a context, the primary issue that demands urgent attention is the development of thought and strategies to overcome the crisis. At precisely this juncture, we must recall Ibn Khaldun, who diagnosed the intellectual crisis of the Islamic world in the 14th century and offered profound analyses in response.

Ibn Khaldun was a significant figure who recognized the intellectual stagnation of the Islamic world during his time. The effects of this stagnation have continued

\* Prof. Dr./Istanbul University, [mtekin@istanbul.edu.tr](mailto:mtekin@istanbul.edu.tr)

into the present day. Although primarily a historian, Ibn Khaldun exposed the intellectual crisis through his historical perspective and sociological analyses. His most notable intellectual contribution is the discipline he established known as the “Science of ‘Umran.” This paper aims to examine Ibn Khaldun’s analyses of intellectual crises within his sociological framework and to discuss how his insights can open new horizons for the contemporary Islamic world.

**Keywords:** Ibn Khaldun, Intellectual Crisis, Islamic World, Science of ‘Umran, Intellectual Colonization

## MUALLİMİ SANİ FÂRÂBÎ VE ETİK-POLİTİK SÖYLEMİ

*Mevlüt UYANIK\**

İslam felsefesinin kurucu filozofu olarak kabul ettiğimiz Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed bin Tarhan bin Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî, felsefeyi “Tahsilu’s-Saâde” yani mutluluğun elde edilmesi olarak tanımlar. Birey, aile ve devlet ilişkisini varlık, bilgi ve değer açısından bir bütün olarak ele alır. Ahlâk ve siyaset felsefesiyle ilgili eserlerinde (Tahsilu’s-Saâde, et-Tenbih alâ Sebilî’s-Saâde, Fusûlu’l-Medeni, es-Siyasetü’l-Medeniyye, el-Medinetü’l-Fazıla) etik-politik bir söylemi özgün bir şekilde kurgular ve bunun metafizik ile epistemik boyutlarını inceler.

Fârâbî’nin amacı, İskenderiye’deki Yeni-Aristotelesçi okulun yöntemlerini ıslah ederek felsefeyi sistematik bir şekilde yeniden inşa etmektir. Sistematik ve sentezci

---

\* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, mevlutuyanik@gmail.com.

yaklaşımı, İslam dünyasındaki felsefenin temel meseleleri için bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Tanrı-evren ilişkisini pozitif ilimler bağlamında, Tanrı-evren-insan ilişkisini ise felsefe ve ilahiyat çerçevesinde açıklamıştır. Bu ilişkilerin hayata geçirilmesini erdemli toplum ile mümkün görmüş; fıkıh, kelam ve ahlak disiplinleriyle bunun nasıl gerçekleştirileceğini göstermiştir.

Etik-politik söylem, “Erdemli Toplum” ve “Ümmeten Vasata” (adaletli ve itidalli birliktelik) kavramlarıyla ifade edilir. Bireysel yönetimden aile yönetimine geçiş ve özgüven sahibi bireylerden oluşan ailelerin kurulması bu sistemin temelidir. Fârâbî, felsefeyi bir yaşam tarzı olarak görür ve buna uygun bir bilinçle yaşar. Ona göre, ahlak, hukuk ve siyaset arasında zorunlu bir ilişki vardır ve bu ilişki, doğru bilgi ve mantıksal tutarlılıkla erdemli bir toplumun temellerini oluşturur.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Felsefesi, Farabi, İlimler Tasnifi, Erdemli Toplum, Etik-Politik.

## AL-FĀRĀBĪ AS THE SECOND TEACHER AND HIS ETHICAL-POLITICAL DISCOURSE

*Mevlüt UYANIK\**

Abū Naşr Muḥammad ibn Muḥammad ibn Ṭarḥān ibn Uzluḡ al-Fārābī al-Turkī, whom we regard as the founding philosopher of Islamic philosophy, defines philosophy as “*Tahşīl al-Sa’āda*”, that is, the attainment of happiness. He approaches the relationship between the individual, the family, and the state as an integrated whole in terms of existence, knowledge, and value. In his works on moral and political philosophy (*Tahşīl al-Sa’āda*, *al-Tanbīh ‘alā Sabīl al-Sa’āda*, *Fuṣūl al-Madānī*, *al-Siyāsa al-Madānīyya*, *al-Madīna al-Fāḍila*), he constructs an original ethical-political discourse and examines its metaphysical and epistemological dimensions.

Fārābī’s goal was to reform the methods of the Neo-Aristotelian school of Alexandria and to reconstruct philosophy in a systematic manner. His systematic and synthetic approach provided a foundational starting point for the key issues of philosophy in the Islamic world. He explained the God-universe relationship within the context of the natural sciences and the God-universe-human relationship within the framework of philosophy and theology. He saw the realization of these relationships as possible only through the establishment of a virtuous society and demonstrated how this could be achieved through the disciplines of jurisprudence, theology, and ethics.

His ethical-political discourse is expressed through the concepts of the “*Virtuous Society*” and “*Umma Wasat*” (a just and moderate community). The transition

\* Prof. Dr., Hitit University, mevlutuyanik@gmail.com.

from individual governance to family governance and the formation of families composed of self-confident individuals form the basis of this system. Fārābī views philosophy as a way of life and lives accordingly with a conscious mindset. According to him, there is a necessary relationship between ethics, law, and politics, and this relationship, when grounded in true knowledge and logical coherence, forms the foundation of a virtuous society.

**Keywords:** Islamic Philosophy, Fārābī, Classification of Sciences, Virtuous Society, Ethical-Political Thought.

## TÜRKİSTAN'DA ÖNCÜ VE ÖNDER BİR ŞAHSİYET OLARAK HOCA AHMED YESEVÎ

*Ahmet YILDIRIM\**

Her medeniyete fikir ve düşünceleriyle öncü ve önder olan, ayakta tutan ve var eden bazı önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Aynı durum İslam Medeniyeti için de söz konusudur. Medeniyetler içerisinde önemli yeri olan Türk ve İslam Medeniyetinin önemli şahsiyetlerden biri de Pîr-i Türkistan lakabıyla maruf Hoca Ahmed Yesevî'dir.(ö. 562/1166) Hoca Ahmed Yesevî'nin İslam kültür ve medeniyetinde, Türk din ve tasavvuf tarihinde ayrı bir öncü, referans değeri ve önemli bir yeri vardır.

---

\* Prof. Dr, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ayildirim2000@hotmail.com.

Tarihî süreç içerisinde insanlara ve toplumlara yön veren ve onları şekillendirmeye çalışan örnek, öncü şahsiyetler hep var olmuştur. Şüphesiz bu şahsiyetler gerek kendi toplumlarının ve gerekse diğer toplumların bireyleri tarafından ilgi görmüş, örnek ve referans alınmaya çalışılmıştır. Türklerin inanç, toplum ve manevi hayatında önemli bir yere sahip olan mutasavvıf, şair ve Yesevîye tarikatının kurucusu olarak bilinen Hoca Ahmed Yesevî de bunlardan biridir. Öncü, rehber, referans ve lider şahsiyet olmasından dolayı kendisi Hazret-i Sultan, Sultanu'l-Evliyâ, Hazret-i Türkistan, Sultanı-Türk, Ahmed-i Sâni, Asitane-i Saadet, Kutbu'l-Aktab, Şeyhu'l-Meşâih, Sultan-ı arifîn, Hz. Sultan Hoca Ahmed Yesevî, Pîr-i Türkistan, Evliyalar Serveri, Hâce-i Türkistan, Kul Hâce Ahmed ve Hâce Ahmed gibi unvanlarıyla anılmıştır.

Hoca Ahmed Yesevî'nin Türkistan'da öncü ve önder şahsiyet oluşu şu noktalarda kendisini gösterdiği görülmektedir: İslâm'ın yayılışındaki önderliği ve örnekliği, Türk diline olan katkısı, İslamiyet'in Türk Milleti arasında doğru anlatılmasındaki önderliği, İlk Türk mutasavvıfı olarak tasavvufa ve sûfî anlayışa katkıları, öncülüğü. Zikredilen hususların sınırları çerçevesinde konu nitel yöntem tercih edilerek incelenecek varılan sonuçlar ortaya konacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkistan, Hoca Ahmed Yesevî, Şahsiyet, Öncü, Önder.

## HOCA AHMED YESEVÎ AS A PIONEER AND LEADER PERSONALITY IN TURKESTAN

*Ahmet YILDIRIM\**

There are some important personalities who pioneer and lead every civilization with their ideas and thoughts, who keep it alive and make it exist. The same situation applies to Islamic Civilization. One of the important personalities of Turkish and Islamic Civilization, which has an important place among civilizations, is Hoca Ahmed Yesevi, known with the nickname Pir-i Turkistan. (d. 562/1166) Hoca Ahmed Yesevi has a separate pioneer, reference value and an important place in Islamic culture and civilization, Turkish religious and mystical history.

Throughout history, there have always been exemplary and pioneer personalities who have guided people and societies and tried to shape them. Undoubtedly, these personalities have attracted attention from both their own societies and those of other societies, and have been tried to be taken as examples and references. Hoca Ahmed Yesevi, known as the mystic, poet and founder of the Yeseviyye order, who has an important place in the faith, society and spiritual life of the Turks, is one of them.

It is seen that Hoca Ahmed Yesevi's being a pioneer and leading figure in Turkestan shows itself in the following points: His leadership and exemplary role in the spread of Islam, his contribution to the Turkish language, his leadership in the correct explanation of Islam among the Turkish Nation, his contributions to Sufism and Sufi understanding as the first Turkish Sufi, his

\* Prof. Dr., Ankara Yildirim Beyazıt University, ayildirim2000@hotmail.com.

leadership. Within the framework of the limits of the mentioned issues, the subject will be examined by preferring the qualitative method and the results will be presented.

**Keywords:** Turkestan, Hoca Ahmed Yesevi, Personality, Pioneer, Leading Figure.

## RUS İŞGALİ DÖNEMİNDE TÜRKİSTANDA SİYASİ VE ASKERİ LİDERLİK SORUNU

*Tolkin AHMEDOV\**

Yüzyıllar boyunca Türkistanlılar, Çin ve Hindistan'da üretilen ve kendi ürettikleri ürünleri Ortadoğu ülkeleri ile Akdeniz'in limanlarına taşıyarak gelir elde etmişlerdir. 16. Yüzyıldan itibaren Avrupalıların bir yandan Hindistan ve Çin'e deniz yollarının açılması, diğer yandan Türkistan'ı Ortadoğu'ya bağlayan kara ticaret yollarının kapatılması nedeniyle ülkeler arası ticarete gelirden mahrum kalan Türkistanlılar giderek fakirleşti ve bunun sonucunda toplum, sosyal ve kültürel yaşamın aksine, geride kalmaya da başladı.

Yeni ekonomik geçerlilik, Türkistan'daki mevcut devletlerin çok geçmeden askeri gücünü de etkiledi ve

---

\* Doç. Dr., Taşkent Kimyo Uluslararası Üniversitesi, tulqinolimjon@gmail.com.

özellikle ateşli silahlar alanında gecikmelerinin yolunu açtı. Bu arada, Türkistan Devletleri yeni gelir kaynaklarına sahip olmak ve hazinelerini yenilemek için birbirleriyle karşılıklı savaşlar yürüttüler ve iç siyasi anlaşmazlıkların arka planına karşı daha da zayıflamaya başladılar. Bütün bunlar, 19. yüzyılın ortalarına geldiğinde, Türkistan'ı, başta ekonomik ve askeri açıdan kendisinden üstün olan Rus imparatorluğu olmak üzere "Büyük" Devletlerin baskın politikaları için elverişli bir av haline getirdi.

Elbette bu süreçte ekonomik ve askeri üstünlük önemliydi. Ancak Türkistan'da, Rusya'nın ülkenin büyük bir bölümünü fethi aşamasında, milleti ve bu milletin gücünden oluşan silahlı kuvvetleri ortak düşmana karşı seferber etme potansiyeline sahip siyasi ve askeri liderlerin bulunmadığı mevcut devletlerin ciddi bir sorunu daha vardı. Buna karşılık, Rus İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri "başarıları", Türkistan tarihinde siyasi ve askeri liderlik açısından bir boşluğu yakalamayı başardıkları gerçeğiyle izleniyor. Bu makale 19.yüzyılın 60'larında ve 70'lerinde Türkistan Devletlerinde var olan siyasi ve askeri liderlik açığının ülke için nedenlerini ve sonuçlarını ortaya çıkarmaya adanmıştır.

Bu bağlamda, bu sorunun Rus İmparatorluğu tarafından "Türkistan Devletlerinin fethi aşamasında siyasi ve askeri liderler meselesi" açısından incelenmesi, günümüzde dünyadaki jeopolitik durumun ve bunun Türk-İslam coğrafyası üzerindeki etkisinin arka planına karşı önemli bir teorik ve pratik öneme sahiptir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkistan, Çin, Hindistan, kara ticaret yolları, askeri güç, ateşli silahlar.

## THE PROBLEM OF POLITICAL AND MILITARY LEADERSHIP IN TURKESTAN DURING THE RUSSIAN OCCUPATION PERIOD

*Tolkin AHMEDOV\**

For centuries, Turkestanians have earned income by transporting products produced in China and India and their own products to the Middle Eastern countries and the Mediterranean ports. Starting from the 16th century, due to the opening of sea routes to India and China by the Europeans on the one hand, and the closure of land trade routes connecting Turkestan to the Middle East on the other, Turkestanians, who were deprived of income in international trade, became poorer and as a result, society, contrary to social and cultural life, began to fall behind.

The new economic viability soon affected the military power of the existing states in Turkestan, paving the way for their lag, especially in the field of firearms. In the meantime, the Turkestan states waged wars against each other in order to gain new sources of income and replenish their treasuries, and began to weaken further against the background of internal political disagreements. All this, by the mid-19th century, made Turkestan a convenient prey for the dominant policies of the "Great" Powers, primarily the Russian Empire, which was economically and militarily superior to it.

Of course, economic and military superiority was important in this process. However, in Turkestan, at the stage of Russia's conquest of a large part of the country, the existing states had another serious problem: they did not have political and military leaders who had the

\* Assoc Prof., Kimyo International University, tulqinolimjon@gmail.com.

potential to mobilize the nation and the armed forces formed by this nation against the common enemy. In contrast, the political and military “successes” of the Russian Empire can be traced to the fact that they managed to fill a gap in the history of Turkestan in terms of political and military leadership. This article is devoted to revealing the reasons and consequences for the country of the political and military leadership gap that existed in the Turkestan States in the 60s and 70s of the 19th century.

In this context, the study of this issue from the perspective of “the issue of political and military leadership at the stage of the conquest of the Turkestan States” by the Russian Empire has significant theoretical and practical importance against the background of the current geopolitical situation in the world and its impact on the Turkish-Islamic geography.

**Key words:** Turkestan, China, India, Overland Trade Routes, Military Power, Firearms.

## MEMLÛKLER DÖNEMİNDE ÜÇ KADIN VE ÜÇ MEDRESE

*Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN\**

Eyyûbîlerin (566-1171/866-1462) ardından üç asra yakın bir süre Mısır ve Suriye’de hâkimiyetini sürdüren Memlûk Devleti (648-923/1250-1517) yönetici sınıf ile halkın etnik açıdan farklılaştığı bir toplum yapısına sahip bir Türk devletidir. Bu Türk devleti, yalnızca siyasi/askeri başarıları ile değil, aynı zamanda ilmî sahiplenmesiyle de temayüz etmiştir. Bu dönemde kurulan çok sayıda medrese aracılığıyla ilme ev sahipliği yapılmıştır. Memlûkler döneminde tesis edilen bu medreselerden önemli bir kısmının ise Memlûk sultanlarının, eşleri, anneleri veyahut kızları tarafından inşa ettirildiği görülmektedir. Bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Memlûkler dönemindeki üç güçlü kadın figürün sosyal hayattaki konumuna dair satır aralarındaki bilgileri tespit etmektir. Bir

---

\* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, falibekiroglu.cu@gmail.com.

diğer amacı ise bu üç güçlü kadının inşa ettirdiği ve haklarında çok fazla bilgi bulunmayan üç medreseyi ilim dünyasına kazandırmaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada Memlûkler döneminde kadınlar tarafından inşa ettirilen üç medrese/kurum merkeze alınmıştır. Bu kurumlar, Baybars'ın kızı Tidkar Bay Hatun'un inşa ettirdiği Ribât el-Bağdadiyye; Emir Bektemur'un eşi Hond Tatar el-Hicâziyye'nin inşa ettirdiği Medresetü'l-Hicaziyye ve Argun Hatun'un inşa ettirdiği Medrese el-Hatuniyye'dir. Memlûklerin farklı dönemlerinde inşa ettirilen bu üç kurumun, Memlûkler döneminde telif edilen tarih, tabakat ve coğrafya eserlerinin tetkiki suretiyle aydınlatılması suretiyle, Memlûkler döneminde ilme verilen önemin "kadınların gözünden" yeniden okunması hedeflemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Memlûkler, Kadın, Medrese.

### THREE WOMEN AND THREE MADRASAS IN THE MAMLUK PERIOD

*Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN\**

After the Ayyubids (566-1171/866-1462), the Mamluk State (648-923/1250-1517), which maintained its dominance in Egypt and Syria for nearly three centuries, is a Turkish state with a social structure in which the ruling class and the people are ethnically differentiated. This Turkish state has distinguished itself not only by its political/military successes but also by its scientific ownership. During this period, numerous madrasas were established, serving as centers of knowledge. It is observed that a significant portion of these madrasas established during the Mamluk period were built by the sultans' wives, mothers, or daughters. This study has two aims. The first is to identify the information between the lines regarding the position of three powerful female figures in social life during the Mamluk period. The other aim is to introduce three madrasas built by these three powerful women, about which there is little information, to the world of knowledge. In this context, this study focuses on three madrasas/institutions built by women during the Mamluk period. These institutions are Ribât al- Bağdādiyya, built by Tidkar Bay Khatun, the daughter of Baybars; Madrasa el-Hijaziyya, built by Hond Tatar el-Hijāziyya, the wife of Amir Bektemur; and Madrasa el-Khatuniyya, built by Argun Khatun. The aim is to reinterpret the importance given to knowledge during the Mamluk period from the "perspective of women" by illuminating these three in-

\* Assoc. Prof. Dr., Çukurova University, falibekiroglu.cu@gmail.com

stitutions built during different periods of the Mamluks through the study of historical, biographical, and geographical works compiled during the Mamluk period.

**Keywords:** Mamluk, Women, Madrasa.

## **TE'VİLATÜ'L KUR'AN'DA HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİNİN İSPATINA YÖNELİK DELİLLER**

*Rıdvan ERKUT\**

*Hilmi Kemal ALTUN\*\**

Türk-İslam tarihinin en önemli simalarından biri hiç şüphesiz Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'dir. Fıkıh, tefsir ve kelam gibi pek çok ilimle meşgul olan Mâtürîdî özellikle kelam ilminde derinleşmiştir. Bu bağlamda en bilinen iki kelam eseri *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilatü'l Kur'an* adlı eserleridir. Yazarın en hacimli eseri bir tefsir kitabı olarak kaleme aldığı *Te'vilatü'l Kur'an* adlı çalışmasıdır. Bu

---

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, semsur96@gmail.com

\*\* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, kaltun@adiyaman.edu.tr

kitap yalnızca bir tefsir kitabı olmaktan öteye geçmiş, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'ın görüşlerini topladığı bir eser haline gelmiştir. Mâtürîdî, bu eserde Kur'an-ı Kerim'i yorumlarken, Hz. Muhammed'in peygamberliğini destekleyen aklî ve naklî delilleri ele almıştır. Çalışmamız, Mâtürîdî'nin bu delilleri nasıl temellendirdiğini ve bunların İslam kelimindeki yerine dair bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. *Te'vilatü'l Kur'an*'da, Hz. Muhammed'in peygamberliği Kur'an ayetleri üzerinden ispat edilmiştir. Mâtürîdî, özellikle gaybi haberler, geçmiş peygamberlerle ilgili kıssalar ve Hz. Muhammed'in ümmi bir peygamber olmasına rağmen önceki kutsal metinlere dair verdiği bilgileri Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak göstermektedir. Bunun yanı sıra, müşriklerin ve Ehl-i Kitab'ın Hz. Muhammed'e karşı tutumları, onun hak peygamber olduğunun göstergeleri arasında sayılmaktadır.

Bu çalışmada, *Te'vilatü'l Kur'an* bağlamında Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair ortaya konulan delillerin analizi yapılacak, Mâtürîdî'nin yöntemi değerlendirilecek ve İslam düşüncesindeki yeri ele alınacaktır. Elde edilen bulgular, Mâtürîdî'nin delillendirme yönteminin hem aklî hem de naklî temellere dayandığını ve onun kelim ilmindeki önemli konumunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Kelam, Peygamberlik, *Te'vilatü'l Kur'an*, Hz. Muhammed, Türk-İslam

## EVIDENCE FOR THE PROPHETHOOD OF HZ. MUHAMMAD IN *TA'WILAT AL-QUR'AN*

Rıdvan ERKUT\*

Hilmi Kemal ALTUN\*\*

One of the most significant figures in the history of Turkish-Islamic thought is undoubtedly Abu Mansur al-Maturidi. Engaged in various Islamic sciences such as jurisprudence (fiqh), exegesis (tafsir), and theology (kalam), Maturidi is particularly renowned for his contributions to the discipline of kalam. Among his most well-known theological works are *Kitab al-Tawhid* and *Ta'wilat al-Qur'an*. The latter, a voluminous exegetical work, is not merely a Qur'anic commentary; it also serves as a comprehensive compilation of Ahl al-Sunnah wa'l-Jama'ah theological perspectives.

In this tafsir, Maturidi interprets the Qur'an while addressing both rational ('aqlî) and textual (naqlî) proofs of the Prophethood of Muhammad. This study aims to analyze how Maturidi constructs these evidences and to assess their significance within Islamic theology. In *Ta'wilat al-Qur'an*, the Prophethood of Muhammad is substantiated through Qur'anic verses. Maturidi highlights various forms of evidence such as reports of the unseen (ghayb), narratives about previous prophets, and the Prophet's detailed knowledge of earlier scriptures despite being unlettered, as signs of his genuine prophethood. Furthermore, the attitudes of polytheists and the People of the Book toward Muhammad are also presented as indicators of his authenticity as a prophet.

This study will examine the evidences concerning

\* Master's Student, Adıyaman University, semsur96@gmail.com

\*\* Assoc. Prof. Dr., Adıyaman University, kaltun@adiyaman.edu.tr

the Prophethood of Muhammad within the context of *Ta'wilat al-Qur'an*, evaluate Maturidi's methodological approach, and discuss its place in Islamic thought. The findings reveal that Maturidi's method of argumentation is grounded in both rational and textual foundations, once again affirming his prominent role in the science of kalam.

**Keywords:** Kalam, Prophethood, *Ta'wilat al-Qur'an*, Muhammad, Turkish-Islamic Thought

## DEVLET ADAMI OLARAK İMAM ŞAMİL

*Ayna ASKEROĞLU ARSLAN\**

İmam Şamil'in İmameti, 19. yüzyılda Kafkasya tarihinin önemli bir parçasıydı. İmam Şamil, Kafkas dağlarının, 1834'ten 1859'a kadar Rus İmparatorluğu'na karşı verdikleri mücadelenin dini ve askeri lideriydi.

Şamil, 1797 yılında günümüz Dağıstan'ının Derbent şehrinde doğmuştur. Genç yaşlarda dini eğitim almış ve İslam geleneğinde eğitim görmüştür. Sonraki yıllarda, iç ve dış politikadaki çeşitli çatışmaların ardından, Rusya'nın Kafkasya'ya olan yayılmasına karşı bir direniş lideri olarak öne çıkmıştır.

Şamil, 1834'te İmamet'i kurarak, Çeçenler, Dağıstanlılar ve diğer bölge halklarını birleştirerek Rusya'ya karşı bir direniş hareketi başlatmıştır. Hem dini ideoloji hem de askeri stratejiler kullanarak, uzun yıllar süren

---

\* \* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, ayna.arslan@istanbul.edu.tr

bir bağımsızlık savaşı vermiştir.

İmam Şamil'in İmameti, Kafkasya tarihindeki derin izleriyle, dış saldırılara karşı direnişin simgesi haline gelmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** İmam Şamil, Kafkasya, Çeçenler, Özgürlük, Lider

## IMAM SHAMIL AS A STATESMAN

*Ayna ASKEROĞLU ARSLAN\*\**

The Imamate of Imam Shamil was a significant part of 19th-century Caucasian history. Imam Shamil was the religious and military leader of the Caucasian highlanders in their struggle against the Russian Empire from 1834 to 1859.

Shamil was born in 1797 in the city of Derbent, in what is now Dagestan. He received a religious education at a young age and was trained in Islamic tradition. In the years that followed, amid various internal and external political conflicts, he emerged as a leader of resistance against Russia's expansion into the Caucasus.

In 1834, Shamil established the Imamate, uniting Chechens, Dagestanis, and other regional peoples to launch a resistance movement against Russia. By employing both religious ideology and military strategy, he led a protracted struggle for independence.

The Imamate of Imam Shamil, with its profound impact on the history of the Caucasus, became a symbol of resistance against foreign invasion.

**Keywords:** Imam Shamil, Caucasus, Chechens, Freedom, Leadership

---

\* Assoc. Prof., Istanbul University, ayna.arslan@istanbul.edu.tr

## XVIII. YÜZYILIN TÜRKMEN ÂLİMİ DEVLETMÄMMET AZADÎ

*Tahir AŞİROV\**

1695-1760 yılları arasında yaşamış olan Türkmen klasik şairlerinden meşhur bilge ve Mahtumkulu oğlu Devletmämmet Azadî'dir. Devletmämmet Azadî, ünlü Türkmen şairi Mahtumkulu Fıragı'nın babasıdır. Azadî, Türkmen düşünce tarihi, özellikle dini ve ahlakî kuralları ve sosyal meseleleri ihtiva eden "Vaaz-ı Azad", "Baş Namaz", "Behiştname", "Hekayat", "Murapbag ve Gazallar" ve "Rubagılar" adlı eserleri kaleme almış ve konuyu başarılı bir ifade ile dile getirmiştir. Aynı şekilde Türkmenistan Yazmalar Enstitüsü'nde âlim Azadî'nin istinsah ettiği bir yazma eser, 546. dosyada bulunmaktadır. Bu yazma eser, Türkmen şairi Azadî

---

\* Doç. Dr., Mahtumkulu Türkmen Devlet Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com.

tarafından istinsah edildiğine dair yazmanın sonunda bilgi verilmiştir. Türkmen diline, edebiyatına, tarihine ve medeniyeti ile ilgili önemli ve nadir yazmaları kendi bünyesinde barındıran Türkmenistan Yazmalar Enstitüsü'nde, Azadî'nin istinsah ettiği yazma eser, Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Eserlerinde insanı ön plana alan muallim Azadî, kendi oğlu büyük şair Mahtumkulu başta olmak üzere Türkmen çocuklarını okuttuğu söylenebilir. Azadî'nin el yazısıyla istinsah ettiği eser, Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yeri ve değeri olan yazmadır. Azadî, Türkmen halkına dinî, ahlakî, millî ve tarihî bilinci ihya etme ve kazandırma gayesiyle kalem aldığı ve istinsah ettiği eserlerinde, değerli fikirleri ve düşünceleri ortaya koyan büyük bir âlim ve önderdir.

**Anahtar Kelimeler:** Azadî, Türkmen Önderleri, Ahlak, Yazma.

## DEVLETMAMMET AZADÎ, AN 18TH-CENTURY TURKMEN SCHOLAR

*Tahir ASHIROV\**

Dövmletmämmet Azadî, the famous sage and son of Mahtumkulu, one of the Turkmen classical poets who lived between 1695-1760. Dövmletmämmet Azadî is the father of the famous Turkmen poet Mahtumkulu Fıragı. Azadî wrote works called "Vaaz-ı Azad", "Baş Namaz", "Behiştname", "Hekayat", "Murapbag and Gazals" and "Rubagılar", which include the history of Turkmen thought, especially religious and moral rules and social issues, and expressed the subject successfully. Likewise, a manuscript copied by scholar Azadî at the Turkmenistan Manuscripts Institute is in file 546. Information is given at the end of the manuscript that this manuscript was copied by the Turkmen poet Azadi. It is possible to say that the manuscript copied by Azadi at the Turkmenistan Manuscripts Institute, which houses important and rare manuscripts related to the Turkmen language, literature, history and civilization, has a special place in the history of Turkmen thought. It can be said that the teacher Azadi, who prioritized people in his works, educated Turkmen children, especially his own son, the great poet Mahtumkulu. The work copied by Azadi in handwriting is a manuscript that has a special place and value in the history of Turkmen thought. Azadi is a great scholar and leader who reveals valuable ideas and thoughts in his works, which he wrote and copied with the aim of revitalizing and bringing religious, moral, national and historical consciousness to the Turkmen people.

**Keywords:** Azadi, Turkmen Leaders, Morality, Writing.

\* Assoc. Prof., Mahtumkulu Turkmen State University Faculty of History, tahirashirov@gmail.com.

## ZİYA GÖKALP'IN TÜRK DİN SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ VE KATKILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*Salih AYDEMİR\**

Türk Sosyoloji tarihinde Ziya Gökalp'ın yeri tartışılmaz. İlk defa İstanbul Dar'ul Funun Edebiyat Şubesinde sosyoloji dersleri okutan, Dünya'da ikinci olarak sosyoloji kürsüsünü kuran Ziya Gökalp'tir. Gökalp'ın Sosyoloji açısından önemi bunlarla da sınırlı kalmamıştır. İki yıl sosyoloji dersi okuttuktan sonra belli düzeye gelmiş öğrencilerinden bir gruba İlm-i İçtima' dersleri serisi olarak okuttuğu derslerden bir bölümü de İlm-i İçtima'-ı Dini (din Sosyolojisi) dersleridir ki, kuruluş aşamasındaki bir disiplini ülke eğitim kurumlarında yerleştirirken sosyolojik bakımdan İslam'ın incelenme-

---

\* Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, salih.aydemir@hbv.edu.tr.

sinin son derece müstesna örneğini sunmaktadır. Dinin İçtimai Hizmetleri, Cahiliyet Ailesi ve İslam'ın Aile Hukukunda Yaptığı Yenilikler gibi ders başlıkları, İslam ve Asri Medeniyet gibi İslam'a orijinal yaklaşımlar sunan makaleleri, Hars Medeniyet ayrımında dini konumlandırırdı yer bakımında Gökalp'ı sosyoloji literatürüne önemli katkılar sunmuştur. Ancak dış dünyada tanınmıyor olması ve gündelik siyasi –ideolojik tartışmaların gölgesinde kalması onun sosyoloji literatüründe hak ettiği yeri almasına mani olmuştur. Bu nedenle ölümünün yüzüncü yılını geride bıraktığının bu günlerde Gökalp'ın sosyolojiye ve din sosyolojisine katkılarını paylaşmak isabetli olacaktır.

Gökalp'ın Din sosyolojisine katkılarını hem bu derslerde ele aldığı konular bakımından hem de o günün koşullarında gündemde olan dini sosyal konuları ele aldığı makale ve kitapları üzerinden anlamak ve çözümlemek gerekmektedir. Bu tebliğde bu konular ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyoloji, Ziya Gökalp, Din Sosyolojisi.

## AN EVALUATION OF ZIYA GOKALP'S PLACE AND CONTRIBUTIONS IN TURKISH SOCIOLOGY OF RELIGION

*Salih AYDEMİR\**

Ziya Gökalp's place in the history of Turkish Sociology is indisputable. Ziya Gökalp was the first to teach sociology courses at Istanbul Dar'ul Funun Literature Branch and the second to establish the sociology department in the world. Gökalp's importance in terms of Sociology is not limited to these. After teaching sociology courses for two years, one of the courses he taught as a series of Ilm-i İçtima'-ı Dini (Sociology of Religion) courses to a group of his students who had reached a certain level, are the Ilm-i İçtima'-ı Dini (Sociology of Religion) courses, which offer an extremely exceptional example of examining Islam from a sociological perspective while establishing a discipline at the foundation stage in the country's educational institutions. Course titles such as Social Services of Religion, Family of Ignorance and Islam's Innovations in Family Law, articles presenting original approaches to Islam such as Islam and Modern Civilization, positioning religion in the distinction of Hars Civilization have made Gökalp significant contributions to sociology literature. However, the fact that it is not known in the outside world and is overshadowed by daily political-ideological debates has prevented it from taking the place it deserves in the sociology literature. For this reason, it would be appropriate to share Gökalp's contributions to sociology and the sociology of religion as we mark the centenary of his death.

\* Doç. Dr., Hacı Bayramı Veli University, salih.aydemir@hbv.edu.tr.

It is necessary to understand and analyze Gökalp's contributions to the sociology of religion, both in terms of the topics he discussed in these courses and through his articles and books in which he discussed the religious and social issues that were on the agenda under the conditions of that day. These issues will be discussed in detail in this notification.

**Keywords:** Sociology, Ziya Gökalp, Sociology of Religion.

**DOĞU TÜRKİSTAN  
BAĞIMSIZLIK  
HAREKETLERİNİN  
ÖNDE GELEN ÂLİM VE  
MÜTEFEKKİRLERİNDEN  
ABDÜLHAMİD RAŞİDİN:  
İLMİ, SİYASİ VE FİKRİ  
HAYATI**

*Alimcan BUĞDA\**

Abdülhamid Raşidin (1923-1981), Doğu Türkistan'ın Kargalık ilçesinde doğmuş, ilmi ve siyasi mücadelesiyle öne çıkmış bir şahsiyettir. Eğitimine yerel medreselerde başlamış, ardından modern okullarda öğrenim görerek

---

\* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, alimcan.bugda@medeniyet.edu.tr

Uygur dili, tarihi ve felsefesi gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Öğretmenlik yaptığı dönemde dini görevlerinden uzaklaşmışsa da, sonrasında geleneksel İslami eğitime yönelerek Doğu Türkistan'ın önemli medreselerinde tahsilini tamamlamıştır.

Raşidin, Çin'in Doğu Türkistan'ı işgaline karşı hem ilmi hem de siyasi alanda direniş göstermiştir. Kargalik İli Baş Kadılığı görevini üstlenmiş, ancak Çin yönetiminin baskıları sonucunda görevinden alınmıştır. 1956 yılında Doğu Türkistan Milli Azatlık Teşkilatı'nın kurucuları arasında yer almış ve 1957'de Uygur halkının kendi kaderini tayin hakkını savunmuştur. Bu görüşleri nedeniyle Çin yönetimi tarafından hedef alınmış ve 1959'da tutuklanmıştır.

Hapiste geçirdiği yıllarda yoğun işkencelere maruz kalan Raşidin, 1978 yılında "Müslümanlığın Temel Esasları" adlı eserini kaleme almıştır. 1981'de serbest kaldığında sağlık sorunları nedeniyle kısa süre sonra vefat etmiştir. Hem ilmi çalışmaları hem de siyasi mücadelesi, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketleri açısından önemli bir miras bırakmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Abdülhamid Raşidin, Doğu Türkistan, Uygur, Bağımsızlık, Alim.

## ABDULHAMID RASHIDIN: THE SCHOLARLY, POLITICAL AND INTELLECTUAL LIFE OF A PROMINENT SCHOLAR AND THINKER OF THE EAST TURKISTAN INDEPENDENCE MOVEMENTS

*Alimcan BUĞDA\**

Abdulhamid Rashidin (1923-1981) was a prominent figure born in the Kargalik district of East Turkestan, distinguished by his scholarly and political struggle. He began his education in local madrassas, later attending modern schools where he focused on subjects such as the Uyghur language, history, and philosophy. During his teaching career, he distanced himself from religious duties, but later returned to traditional Islamic education, completing his studies at some of East Turkestan's leading madrassas.

Rashidin resisted China's occupation of East Turkestan both in academic and political spheres. He held the position of Head of the Kargalik County, but was removed from his position due to pressures from the Chinese authorities. In 1956, he became one of the founders of the East Turkestan National Liberation Organization and, in 1957, advocated for the Uyghur people's right to self-determination. Due to these views, he became a target of the Chinese authorities and was arrested in 1959.

During the years he spent in prison, Rashidin was subjected to severe torture. In 1978, he authored the work *The Fundamental Principles of Islam*. Upon his release in 1981, he passed away shortly thereafter due to health complications. His scholarly contributions and

\* Assoc. Prof., İstanbul Medeniyet University, alimcan.bugda@medeniyet.edu.tr.

political struggle left an important legacy for the independence movements in East Turkestan.

**Keywords:** Abdulhamid Rashidin, East Turkestan, Uyghur, Independence, Scholar.

## İLHANLI TARİHİNDE ÇOK YÖNLÜ BİR DEVLET ADAMI: VEZİR REŞİDÜDDİN FAZLULLAH HEMEDÂNÎ

*Özkan DAYI\**

Hâce Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî, Gazan Mahmûd Han, Ölceytü Muhammed Han ve Ebû Sa'îd Bahadır Hanlar zamanının ünlü veziri olup, tebâbet, bürok-rasi, tasavvuf, ecza ilmi, botanik ilmi, tarihçi ve eğitim işleri ile meşgul olan Türk-İslâm kültürüne hizmet eden çok yönlü bir devlet adamıdır. Hemedanlı bir Yahudi ailede dünyaya gelen Reşîdüddîn, devlet işlerindeki tecrübesi, ilmi ve reformist kişiliği ile İlhanlılar zamanında birçok alanda öncü şahsiyetleri arasında olmuştur. Birçok ıslahata Gazan Han döneminde imza atan Reşîdüddîn, aynı zamanda sayısız vakıf eserleri ile de

---

\* Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, ozkandayi@bayburt.edu.tr.

İslâm kültürüne hizmet etmiştir. Ailesinden tebabet ilminde eğitim alan Reşîdüddîn Hemedânî, daha sonra İlhanlı sarayında muteber bir tabip olarak görev almış, daha sonra vezaret makamına kadar yükselmiştir. Hemedânî, yazdığı kitaplar ile İlhanlı tarihinde farklı bir yer edinmiştir. Hemedânî'nin birçok alanda kaleme aldığı eserler dönemin tarihi, ilmî yapısı, idarî sistemleri ve kültürel hayatı hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Hayatı boyunca birçok alanda kendisini yetiştiren yenilikçi bir vezir olan Reşîdüddîn'in icraatları İlhanlı toplumuna ve Orta Çağ İslâm kültürüne katkı sağlamıştır. Bu çalışma ile Vezir Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî'nin çok yönlü kişiliğini, kültürel faaliyetlerini ve bu faaliyetlerinin İlhanlı toplumuna ve kültürel hayatına etkilerini aktarmaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** İlhanlılar, Islahat, Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî, Bilim ve Kültür.

## HISTORY: VIZIER RASHIDUDDIN FAZLULLAH HEMEDANI

Özkan DAYI\*

Khwaja Rashiduddin Fazlullah Hemedani, the famous vizier of the time of Ghazan Mahmud Khan, Olujaitu Muhammad Khan and Abu Sa'id Bahadir Khan, was a versatile statesman who served the Turkish-Islamic culture by dealing with the subjects of public administration, bureaucracy, Sufism, pharmacy, botany, history and education. Born into a Jewish family from Hamadan, Rashiduddin was among the leading figures in many fields during the Ilkhanate period with his experience in state affairs, his knowledge and reformist personality. Rashiduddin, who signed many reforms during the reign of Ghazan Khan, also served the Islamic culture with his numerous foundation works. Rashid al-Din Hamadani, who received education in medicine from his family, later served as a respected physician in the Ilkhanate palace and later rose to the rank of vizier. Hamadani gained a distinct place in Ilkhanate history with the books he wrote. Hemedani has a special place in the history of the Ilkhanate with the books he wrote. Hemedani's works in many fields provide important information about the history, scientific structure, administrative systems and cultural life of the period. An innovative vizier who educated himself in many areas throughout his life, Rashid al-Din's actions contributed to Ilkhanate society and medieval Islamic culture. This study will attempt to convey the multifaceted personality of Vizier Rashid al-Din Fazlullah Hamadani, his cultural activities and the effects of these activities on Ilkhanate society and cultural life.

**Keywords:** Ilkhanids, Reform, Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî, Science and Culture.

# KARAHANLI TÜRKÇESİ SATIR ARASI KURAN TERCÜMESİNDE YÖNETİM VE YÖNETİCİ İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN ADLANDIRILMASI

*Aybüke Betül DOĞAN\**

Kur'an-ı Kerim'in farklı dillere tercüme edilmesi, Hz. Muhammed hayatta iken başlamıştır. Selman-ı Farisi'nin besmele-i şerifi ve bazı ayetleri Farsçaya tercüme ettiğini kaynaklar bildirmektedir. Kur'an-ı Kerim'in tamamının ilk tercümesinin de Farsçaya yapılmıştır ve adı Taberi tercümesidir. İlk Türkçe Kur'an tercümesinin de Taberi tercümesiyle eş zamanlı yürütülmüştür. İslamiyetle yeni tanışan Türklerin Kur'an-ı Kerim'i daha

---

\* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, betulkiymaz@duzce.edu.tr.

iyi anlamaları ve buna bağlı olarak İslami yaşam tarzını benimseyebilmeleri açısından Kur'an'ın Türkçe tercümelerinin yapılması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaca göre ilk hazırlanan Satır Arası Türkçe Kur'an tercümesi 10.-11. yüzyıla ait olmakla beraber istinsahlarına 12-13. yüzyıllarda ulaşılmaktadır. İlk tercüme faaliyetlerinin Farslar tarafından yapılması ve Farsların tercüme sırasında kendi dillerine bağlı kalarak tercümeyi gerçekleştirmelerinden hareketle, Türkler de Kur'an'ın Türkçe tercümesini yaparken kendi dilinin imkânlarından yararlanarak Arapça sözcüklere Türkçe karşılıklar vermeye gayret etmişlerdir. Nitekim İslamî terminolojiye daha çok Farslar aracılığıyla ulaşmışlardır. Bu bildiride ise Karahanlı dönemine ait Satır Arası Kur'an Tercümesi'ndeki yönetim ve yönetici ile ilgili kavram alanına giren söz varlığı irdelenmiş, Arapça söz ve söz öbeklerinin nasıl Türkçeleştirildiği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda devlet idaresi, adalet, eşitlik-eşitsizlik, antlaşma, vergi, birlik-beraberlik gibi temalar Satır Arası Kur'an Tercümesi'nde araştırılmıştır. Bunlardan sadece birkaçı şu şekildedir: *Açmaklık* "muzaffer olmak, savaş kazanmak" (Kök 2004: 235 [75r /4]), *açturu tilâ*- "fetih dilemek" (Kök 2004: 235 [189r/7]), *baçığ* "ant, sözleşme" (Kök, 2004: 291 [68v/9]), *başla*- "başlamak, yönetmek" (Kök, 2004: 295 [2v/1]. Bildiride yararlanılan temel kaynaklar Ünlü (2004) ve Kök (2004) yayınlarıdır. Bu çalışma ile Türk İslam medeniyeti dairesinde önem arz eden ilk eserlerden Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi'ndeki yönetim kavramı ile ilgili söz varlığı, Türkçeleştirme çabalarına dair somut bir gösterge olarak katkı sağlayacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Karahanlı Türkçesi, Satır Arası Kur'an Tercümesi, Yönetim, Türkçeleştirme, Söz Varlığı.

## THE NAMING OF CONCEPTS RELATED TO GOVERNANCE AND RULERS IN THE INTERLINEAR QUR'ANIC TRANSLATION IN KARAKHANID TURKISH

*Aybüke Betül DOĞAN\**

The translation of the Quran into different languages began when Hazrat Muhammad was alive. Sources report that Salman-i Farisi translated the Basmala and some verses into Persian. The first translation of the entire Quran was also made into Persian and was called the Tabari translation. The first Turkic translation of the Quran was also carried out simultaneously with the Tabari translation. In order for the Turks who were newly introduced to Islam to understand the Quran better and to adopt the Islamic lifestyle accordingly, a need arose for Turkic translations of the Quran. According to this need, the first Interlinear Turkic Quran translation was prepared in the 10th-11th century, while its copies were reached in the 12th-13th centuries. Based on the fact that the first translation activities were carried out by Persians and that Persians carried out the translation by sticking to their own language, Turks also tried to provide Turkic equivalents for Arabic words by taking advantage of the possibilities of their own language while translating the Quran into Turkic. In fact, they mostly reached Islamic terminology through Persians. In this paper, the vocabulary in the Interlinear Quran Translation of the Karakhanid period, which falls into the conceptual field of administration and administrator, is examined and it is revealed how Arabic words and phrases were translated into Turkic. In this context, themes such as state administration, justice, equality-in-

\* Assoc. Prof., Düzce University, betulkiymaz@duzce.edu.tr.

equality, treaty, tax, unity-solidarity are investigated in the Interlinear Quran Translation. Here are just a few of them: Açmaklık “to be victorious, to win the war” (Kök 2004: 235 [75r /4]), *açturu tilâ-* “to wish for conquest” (Kök 2004: 235 [189r/7]), *baçığ* “oath, contract” (Kök, 2004: 291 [68v/9]), *başı-* “to start, to manage” (Kök, 2004: 295 [2v/1]. The main sources used in the paper are the publications of Ünlü (2004) and Kök (2004). With this study, the vocabulary related to the concept of management in the Karahanlı Turkic Interlinear Quran Translation, one of the first works of importance in the Turkic Islamic civilization, will contribute as a concrete indicator of the efforts to Turkishify it.

**Keywords:** Karakhanid Turkic, Interlinear Quran Translation, Administration, Turkishification, Vocabulary.

## NECMEDDÎN-İ KÜBRÂ ÖNDERLİĞİNDE TASAVVUFUN GELİŞİMİ VE TÜRK-İSLAM DÜNYASINA ETKİSİ

*Gülseren FERMANOĞLU\**

Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra onların mirasını devralan Hârezmşâhlar Devleti (1097-1231) siyasi ve idari anlamda olduğu gibi dini ve tasavvufi açıdan da Selçuklu mirasını daha da ileri bir seviyeye taşımışlardır. Bu dönemde yetişen tasavvuf ehli gerek fikirleriyle gerekse yazdıkları eserlerle İslâm dünyasında büyük bir etki yaratmışlardır. Hârezmşâhlar zamanında yaşayan mutasavvıflardan en meşhuru Kübrevîlik tarikatının da kurucusu olan Necmeddin-i Kübra el-Hiveki

\* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, gulserenceceli@gmail.com.

el-Hârezmî'dir. Tasavvufî kimliğinin yanı sıra bir müfessir, muhaddis ve fakih olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın telif ettiği eserleri bulunmaktadır. Kendisi pek çok talebe yetiştirmiş olup görüşleri ve tasavvufî bakış açısı bu kişiler ve onların müridleri sayesinde devam etmiştir. Talebelerinden en meşhurları Mecdeddin-i Bağdâdî, Radiyeddîn Ali Lala, Seyfeddîn Baharzî, Baba Kemal Cendî, Necmeddîn-i Daye er-Razi, Sadeddin Hammu-ye, Aynüzzaman Cemaleddîn Gîlî'dir. Hârezmşâhlar döneminde yetişen bu mutasavvıflar ilmî ve tasavvufî açıdan İslâm dünyasını etkilemenin yanı sıra yazdıkları eserler ile de bakış açılarını gelecek nesillere aktarmışlardır. Aynı zamanda farklı coğrafyalara giderek tasavvufî görüşlerini ve dini düşüncelerini çeşitli bölgelere taşımışlardır. Böylelikle Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya adeta bir köprü görevi görerek İslâm dünyasında kendilerinden sonraki tasavvufî düşüncenin gelişmesinde büyük bir etki yapmışlardır. Tüm bunların yanı sıra Hârezmşâhlar dönemi mutasavvıfları İslâmiyetin yayılması hatta dönemin bazı hükümdarların bu dini kabulü konusunda da önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sempozyum sunumunuzda belirtilen çerçevede Necmeddîn-i Kübrâ önderliğinde dönemin tasavvufî yapısı ele alınacak ve bu konuda ayrıntılı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Hârezm, Hârezmşâhlar, Tasavvuf, Kübrevîlik, Necmeddîn-i Kübrâ.

## THE DEVELOPMENT OF SUFİSM UNDER THE LEADERSHIP OF NAJM AL-DİN AL-KUBRA AND ITS IMPACT ON THE TURKISH-ISLAMIC WORLD

*Gülseren FERMANOĞLU\**

After the collapse of the Seljuk Empire, the Khwarazmian Empire (1097–1231), which inherited its legacy, elevated the Seljuk heritage to an even higher level not only in political and administrative aspects but also in religious and mystical dimensions. The Sufi scholars who emerged during this period made a significant impact on the Islamic world through their ideas and literary works. The most renowned Sufi figure of the Khwarazmian era was Najm al-Dīn al-Kubrā al-Khīwāqī al-Khwārazmī, the founder of the Kubrawiyya order. In addition to his Sufi identity, he was also an exegete, a hadith scholar, and a jurist, having authored several works. He trained numerous disciples, and his views and mystical perspectives were carried forward through them and their followers. Among his most famous students were Majd al-Dīn al-Baghdādī, Radiy al-Dīn 'Alī Lālā, Sayf al-Dīn Bāhārzī, Bābā Kamāl Jandī, Najm al-Dīn Dāya al-Rāzī, Sa'd al-Dīn Hammūya, and 'Ayn al-Zamān Jamāl al-Dīn Gīlī. These Sufi scholars of the Khwarazmian period not only influenced the Islamic world through their scholarly and mystical contributions but also transmitted their perspectives to future generations through their writings. Additionally, they traveled to different regions, spreading their mystical views and religious thoughts across various lands. In doing so, they served as a bridge between the Turkestan region and Anatolia, playing a significant role in shaping the development of Sufi thought in the Islam-

\* Assoc. Prof., Mimar Sinan Fine Arts University, gulserenceceli@gmail.com

ic world after them. Moreover, the Sufi scholars of the Khwarazmian period actively contributed to the spread of Islam and even played a role in some rulers of the time embracing the religion. Within the framework outlined in the symposium presentation, the Sufi structure of this period will be examined under the leadership of Najm al-Dīn al-Kubrā, and detailed information on this subject will be provided.

**Keywords:** Khwarazm, Khwarazmian Empire, Sufism, Kubrawiyya, Najm al-Dīn al-Kubrā.

## ABDULLAH B. MÜBÂREK VE HORASAN'DA GELİŞEN MÜSLÜMANLIK ANLAYIŞINA ETKİSİ

*Mustafa Salim GÜVEN\**

Bilinen ilk Türk İslâm âlimlerinden biri, Tebeu't-Tâbiîn'in ileri gelenlerinden Abdullah b. Mübârek'tir (ö. 181/797). O, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'den (ö. 150/767) yüz yüze ders almış ve görüşlerini benimsemiş zâhid bir âlimdir. *Muvatta'*ı da bizzat müellifi İmâm Mâlik b. Enes'ten (ö. 179/795) okumuştur. Abdullah b. Mübârek; hadîs, fıkıh ve tasavvuf başta olmak üzere İslâmî ilimlerin teşekkülüne ciddi katkı sunanlardan biri kabul edilir. *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik* adlı eseri meşhurdur. Bu eser kısmen fıkıh ile bağlantılı olmakla birlikte daha çok hadîs ve tasavvuf alanını ilgilendiren ilk kaynaklar ara-

---

\* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, msalimg@pau.edu.tr.

sında sayılır.

Abdullah b. Mübârek'i önemli kılan diğer bir husus da memleketi Merv ile Bağdat ve Hicaz arasında düzgün bağlantılar kurarak Türk-İslâm Medeniyeti'nin sağlam temeller üzerine oturtulmasında aktif rol üstlenmiş olmasıdır. Bu yönüyle onun hayatı, Türklerde İslâm anlayışının nasıl geliştiğini anlamak isteyen araştırmacılara yardımcı olacak veriler içermektedir. Zira Merv başta olmak üzere Horasan ve çevresinde yaşayanları İslâm'la ve Ebû Hanîfe'nin fikirleri ile tanıştıranların başında Abdullah b. Mübârek gelir.

Bu bildiride yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler eşliğinde öne çıkan yönleriyle Abdullah b. Mübârek'in hayatı kısaca ele alınmakta, Merv'den hacca götürdüğü kabile ile yolda yaşadıkları bir olaydan hareketle de fikirlerinin tespitine çalışılmaktadır. Sonuç olarak Horasan bölgesinde Hanefîlik ile birlikte gelişen zühed, melâmet ve fütüvvet yoğun Müslümanlık anlayışını başlatan önder âlimlerden birisinin Abdullah b. Mübârek olduğu anlaşılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Türk İslâm Âlimi, Abdullah b. Mübârek, Horasan, Tasavvuf, Zühed, Fütüvvet, Melâmet.

## ABDULLAH B. MUBARAK AND HIS EFFECT ON THE UNDERSTANDING OF ISLAM DEVELOPING IN KHORASAN

*Mustafa Salim GÜVEN\**

One of the first known Turkish Islamic scholars is Abdullah b. Mubarak (d. 181/797), one of the leading figures of Tabau't-Tabiin. He was an ascetic scholar who took face-to-face lessons from Imam Azam Abu Hanifa (d. 150/767) and adopted his views. He also read the Muwatta personally from its author, Imam Malik ibn Anas (d. 179/795). Abdullah b. Mubarak is considered one of those who made serious contributions to the formation of Islamic sciences, especially hadith, fiqh and Sufism. His work called *Kitâbü'z-zühed ve'r-rekaik* is famous. Although this work is partly related to fiqh, it is considered to be among the first sources that concern the fields of hadith and Sufism.

Another thing that makes Abdullah ibn Mubarak important is that he played an active role in establishing solid foundations for the Turkish-Islamic Civilization by establishing proper connections between his hometown of Merv and Baghdad and Hejaz. In this respect, his life contains data that will help researchers who want to understand how the understanding of Islam developed among the Turks. For Abdullah b. Mubarak was one of the first people to introduce Islam and the ideas of Abu Hanifa to the people of Khorasan and its surroundings, especially Merv.

In this work, the life of Abdullah b. Mubarak is briefly discussed with its prominent aspects accompanied by information obtained from written sources, and an

\* Assoc. Prof., Pamukkale University, msalimg@pau.edu.tr.

attempt is made to determine his ideas based on an incident he experienced on the way with the caravan he carry from Merv for the pilgrimage. As a result, it is understood that one of the leading scholars who initiated the understanding of Islam that was intensely based on asceticism, malamāt and futuwwa, which developed together with Hanafism in the Khorasan region, was Abdullah b. Mubarak

**Keywords:** Turkish Islamic Scholar, Abdullah b. Mubarak, Khorasan, Sufism, Asceticism, Futuwwa, Malamāt.

## HACI BAYRAM-I VELİ VE AHİLİK TEŞKİLATI: ÇALIŞMA HAYATI PERSPEKTİFİNDEN

*Sevgi IŞIK EROL\**

Türk İslam medeniyetinin en önemli kurumlarından biri olan Ahilik teşkilatı, askeri, siyasi, ekonomik, eğitim ve sosyal politika gibi birçok alanda oldukça etkili olmuştur. Çırak-kalfa-usta hiyerarşisine uygun bir çalışma disiplini ve iş ahlakıyla faaliyet gösteren Ahilik teşkilatı, iş hayatında sıkça adından söz ettirmiştir. Kuruluşundan itibaren birçok Türk İslam şahsiyetini etkileyen Ahilik teşkilatı, Hacı Bayram-ı Veli'nin dini, ekonomik, sosyal ve kültürel altyapısında da büyük etkiler bırakmıştır. Ahilik teşkilatının en önemli ilkelerinden biri olan el emeğiyle geçim sağlama ilkesini tavsiye eden Hacı Bayram-ı Veli, sadece dini yaklaşımıyla değil, aynı zamanda insanları yeteneklerine göre üretken olmaya,

---

\* Doç. Dr., Batman Üniversitesi, sevgi.isik.erol@hotmail.com.

verimli çalışmaya ve çalışma hayatlarında birlik olmaya teşvik etmesiyle de bu bağlamda çok önemli bir şahsiyettir. Anadolu'nun olumsuz yaşam koşulları ve siyasi çalkantılarla karşı karşıya olduğu bir dönemde Hacı Bayrâm-ı Velî, tasavvufun en önemli öğretilerinden biri olan "*kendi kendine yetme ilkesi*" doğrultusunda insanları eğitmeye çalışırken, aynı zamanda öğrencilerini eğitim seviyelerini yükseltmeye, tembellikten uzak durmaya, üretken olmaya ve kazançlı işlerde çalışmaya teşvik etmiştir. Dolayısıyla ticaret, pazarlama, değirmencilik, kunduracılık ve el sanatları gibi birçok alanda meslek sahibi kişilerin yetişmesini teşvik eden Hacı Bayrâm-ı Velî, kendi döneminde Ankara'da Ahilik teşkilatının gelişmesinde de önemli etkilerde bulunmuştur. Teorik bir çerçevede ele alınan bu çalışmada, Hacı Bayrâm-ı Velî ile Ahilik Teşkilatı arasındaki ilişki özellikle çalışma hayatı perspektifinden açıklanmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Hacı Bayrâm-ı Velî, Ahilik Teşkilatı, Çalışma Hayatı.

## HACI BAYRAM-I VELİ AND THE AKHISM ORGANIZATION: FROM THE PERSPECTIVE OF WORKING LIFE

Sevgi IŞIK EROL\*

One of the most important institutions of Turkish Islamic civilization, the Akhism organization has been quite effective in many areas such as military, political, economic, education and social policy. Operating with work discipline and work ethics in accordance with the apprentice-journeyman-master hierarchy, the Akhism organization has made a name for itself frequently in business life. The Akhism organization, which has influenced many Turkish Islamic figures since its establishment, has also left great impacts on the religious, economic, social and cultural infrastructure of Hacı Bayram-ı Velî. Hacı Bayram-ı Velî, who recommended the principle of earning a living through manual labor, which is one of the most important principles of the Akhism organization, is a very important figure in this context not only with his religious approach but also with his encouragement of people to be productive according to their abilities, to work efficiently and to be united in their working lives. At a time when Anatolia was faced with adverse living conditions and political turmoil, Hacı Bayrâm-ı Velî tried to educate people in line with the "*self-sufficiency principle*", one of the most important teachings of Sufism, while at the same time encouraging his students to increase their level of education, stay away from laziness, be productive and work in profitable jobs. Therefore, Hacı Bayrâm-ı Velî, who encouraged the training of professionals in many fields such as trade, marketing, milling, shoemaking and handicrafts,

\* Assoc Prof., Batman University, sevgi.isik.erol@hotmail.com.

also had significant effects on the development of the Akhism organization in Ankara during his time. In this study, which is considered within a theoretical framework, the relationship between Hacı Bayrâm-ı Velî and the Akhism organization is tried to be explained especially from the perspective of working life.

**Keywords:** Hacı Bayrâm-ı Velî, Akhism Organization, Working Life.

## TAŞKENT HAKİMİ YUNUS HOCA'NIN LİDERLİĞİ VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ (1784-1808)

*Mesut KARAKULAK\**

XVIII. yüzyılın sonlarında Hive, Buhara ve Hokand hanlıkları, geniş Türkistan coğrafyasında kendi çıkar alanlarını koruma ve genişletme mücadelesi içindeydi. Bu çerçevede, Türkistan'ın merkezi konumundaki Taşkent, bölgesel rekabetin en dikkat çekici odak noktalarından biri hâline gelmişti. Nitekim, kent sadece Buhara ve Hokand Hanlığı arasında yedi kez el değiştirmiştir. Şehir Asya ticaret ağlarının önemli bir durağıydı. Ancak XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Türkistan'da artan siyasi istikrarsızlık, kenti ciddi bir kaosa sürüklemiş ve iç karışıklıkların odağı hâline getirmiştir. Tam da bu dö-

\* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mesut.karakulak@hbv.edu.tr.

nemde, 1784 baharında, Şeyhantahur bölgesi yöneticisinin oğlu Yunus Hoca, küçük bir askerî birlik ile Taşkent önlerine gelmiş ve kentin kontrolünü ele geçirerek bölgeyi bağımsız bir hanlık olarak yapılandırmıştır. Bozkır gelenekleri ile kent yönetimini birleştiren bu yeni idari model, Taşkent'in siyasi yapısını köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Yunus Hoca, farklı toplumsal grupların—tüccarlar, zanaatkârlar, askerî elitler ve feodal beyler—denge içinde yönetime katılımını sağlayarak şehirde istikrarı sağlamaya yönelik bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Taşkent'in ticari ve stratejik önemini kavrayan Yunus Hoca, Rus Çarlığı ile doğrudan diplomatik ilişkiler kurarak bölgenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını güçlendirmeye yönelik adımlar atmıştır. Ancak zamanla yönetimin merkeziyetçi ve askerî-feodal bir yapıya kayması, özellikle tüccar sınıfı ile yönetim arasındaki gerilimi artırmıştır. Ayrıca Hokand Hanlığı ile yaşanan askeri çatışmalar, Yunus Hoca'nın yönetimini zayıflatmış ve 1808 yılındaki ölümünün ardından Taşkent, yeniden bölgesel güç mücadelelerinin sahnesi hâline gelmiştir. Bu çalışmada, Yunus Hoca'nın liderlik anlayışı, Taşkent'teki siyasi dönüşüm süreci, ekonomik politikaları ve dış ilişkileri ele alınarak onun yönetiminin bölgesel yönetimler açısından taşıdığı önem analiz edilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Yunus Hoca, Taşkent Hanlığı, Türkistan, Rus Çarlığı, Hokand Hanlığı.

## THE LEADERSHIP AND STRUGGLE FOR INDEPENDENCE OF YUNUS KHOJA, RULER OF TASHKENT (1784–1808)

*Mesut KARAKULAK\**

At the end of the 18th century, the khanates of Khiva, Bukhara, and Kokand were engaged in a struggle to protect and expand their spheres of influence across the vast Turkestan region. Within this context, Tashkent, situated at the heart of Turkestan, emerged as one of the most contested focal points of regional rivalry. Indeed, the city changed hands seven times between the Khanates of Bukhara and Kokand. As a crucial hub in the Asian trade networks, Tashkent held significant economic importance. However, the growing political instability in Turkestan during the last quarter of the 18th century plunged the city into turmoil, turning it into a center of internal conflicts. It was precisely in this period, in the spring of 1784, that Yunus Khoja, the son of the governor of the Sheikhtahur district, arrived at the gates of Tashkent with a small military force. Seizing control of the city, he established it as an independent khanate. This new administrative model, which integrated steppe traditions with urban governance, profoundly transformed Tashkent's political structure. Yunus Khoja adopted a governance approach aimed at ensuring stability in the city by incorporating various social groups—merchants, artisans, military elites, and feudal lords—into the administration in a balanced manner. Recognizing the commercial and strategic significance of Tashkent, Yunus Khoja took steps to strengthen the region's economic and political

\* Assoc. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, mesut.karakulak@hbv.edu.tr.

independence by establishing direct diplomatic relations with the Russian Empire. However, over time, the shift of governance toward a more centralized and military-feudal structure heightened tensions, particularly between the ruling administration and the merchant class. Additionally, military conflicts with the Kokand Khanate further weakened Yunus Khoja's rule. Following his death in 1808, Tashkent once again became a battleground for regional power struggles. This study analyzes Yunus Khoja's leadership approach, the political transformation of Tashkent, his economic policies, and foreign relations, highlighting the significance of his administration within the broader framework of regional governance.

**Keywords:** Yunus Khoja, Khanate of Tashkent, Turkestan, Russian Empire, Khanate of Kokand.

## ŞEMSEDDİN İLDENİZ – AZERBAYCAN’DA SELÇUKLU MİRASI’NIN KORUYUCUSU

*Reşad MUSTAFA\**

1136-1175 yılları arasında Azerbaycanda hüküm süren Şemseddin İldeniz Azerbaycan Atabeyler devletinin kurucusu olarak kabul edilir. Selçuklu şahzadesi Arslanşah’ın özel eğitmeni olduğu için “Atabey” unvanı kullanan İldeniz Azerbaycan’ı bağımsız olarak yönetmekle kalmamış, Irak Selçukluları’nın da perdearkası hükümdarı olmuş, devletin çöküş sürecini geciktirmiş, bölgenin haçlıların eline geçmesine izin vermemiştir. Onun ve varislerinin döneminde Azerbaycan medeniyeti “intibah” dönemi yaşamıştır.

Türkiye tarihçiliğinde Azerbaycan Atabeylerinin batı ve kuzey batı hristiyanlarının Doğu Anadolu’ya ve Azerbaycan’a haçlı seferleri düzenleme denemelerine

---

\* Doç. Dr., Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü, reshadmustafa@ait.edu.az

karşı mücadelesi pek işlenmemiş, Orta Doğu'ya yapılan Haçlı seferlerinin ve Anadolu Selçukluları'nın gölgesinde kalmıştır. Çalışmada mevcut Müslüman kaynaklarıyla beraber dönemin Hristiyan kaynakları da ele alınmış, karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır.

Selçuklu askeri sisteminin öğelerinden olan “gulam” teşkilatında yetişmiş askeri dehalardan olan Atabey İldeniz kendi maharetini Sultan Mahmud'a gösterbilmiş, hansalar (mutfak ve sofradan sorumlu kimse) görevine getirilmişti. II. Tuğrul döneminde sultanın şahsi memlûklerinden olup emir rütbesine yükselmiş, II. Tuğrul'un oğlu Arslan'ın atabeyi olarak atanmıştı. 1136 yılında Sultan Mesud İldeniz'i II. Tuğrul'un dul eşi Mumine Hatun'la evlendirmiş, Arran'ı iktâ olarak kendisine vermişti.

1161 yılında üvey oğlu ve atabeyi olduğu Selçuklu şahzadesi Arslanşah'ı tahta çıkarmış, “Büyük Atabey” unvanını almıştır. İsyankar komutanları, eyalet idarecilerini merkeze tabi etmeyi başarmış, isyanları bastırmıştı. Abhaz – Kartli devleti'nin Azerbaycan, Doğu Anadolu'da ilerlemesinin önü alınmış, Debil zaferinden sonra (1163) Şemseddin (Dinin Güneşi) unvanını almıştı.

Çalışmada ayrıca gulam, atabeylik teşkilatları, Atabey-Sultan ilişkileri, Selçuklu'da kadınların devlette rolü incelenmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın Selçuklu havzasında tuttuğu yer araştırılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Atabeyler, Selçuklular, Şemseddin Eldeniz, Azerbaycan, Arran.

## SHAMS AL-DIN ELDEGİZ – THE GUARDIAN OF THE SELJUK LEGACY IN AZERBAIJAN

*Rashad MUSTAFA\**

Shams al-Din Eldegiz, who ruled Azerbaijan between 1136 and 1175, is recognized as the founder of the Eldegizid Atabeg State of Azerbaijan. Since he was the personal tutor of the Seljuk prince Arslan Shah, he bore the title “Atabeg.” Eldegiz not only governed Azerbaijan independently but also acted as the de facto ruler of the Iraqi Seljuks, delaying the decline of the state and preventing the region from falling into the hands of the Crusaders. During his and his successors' reign, Azerbaijani civilization experienced a “renaissance” period.

In Turkish historiography, the struggle of the Azerbaijani Atabegs against the attempts of Western and Northwestern Christian forces to launch Crusades into Eastern Anatolia and Azerbaijan has not been extensively covered and has remained overshadowed by the Crusades in the Middle East and the history of the Anatolian Seljuks. In this study, alongside existing Muslim sources, Christian sources from the period have also been examined using a comparative analysis method.

Atabeg Eldegiz, one of the military geniuses from the “ghulam” system – an element of the Seljuk military structure – demonstrated his talents to Sultan Mahmud and was appointed as the “hansalar” (the official responsible for the royal kitchen and dining affairs). During the reign of Tughril II, he became one of the sultan's personal Mamluks and was promoted to the rank of emir. He was later appointed as the atabeg of Tughril II's son, Arslan. In 1136, Sultan Masud arranged Elde-

\* Assoc. Prof., Azerbaijan Theology Institute, reshadmustafa@ait.edu.az

giz's marriage to Tughril II's widow, Mumine Khatun, and granted him Arran as an iqta (a form of feudal land grant).

In 1161, Eldegiz placed his stepson - the Seljuk prince Arslan Shah, on the throne and assumed the title of "Great Atabeg." He successfully subdued rebellious commanders and provincial governors, bringing them under central control. He also halted the advance of the Abkhaz-Kartli state into Azerbaijan and Eastern Anatolia. After his victory at the Battle of Dvin in 1163, he was honored with the title "Shams al-Din" (Sun of the Faith).

Additionally, this study examines the ghulam and atabeg institutions, Atabeg-Sultan relations, and the role of women in the Seljuk state. Furthermore, the position of Azerbaijan within the Seljuk sphere is analyzed.

**Keywords:** Atabegs, Seljukids, Shams al-Din Eldegiz, Azerbaijan, Arran

## LİDERLERİN MÜLK YIKAN KARARLARI

*Ertuğrul İsmail ÖKTEN\**

Normal şartlar altında hükümdarların verdikleri kararların mülklerinin yararına olması beklenir. Bu tebliğde ele alınacak olan iki örnekte ise Türk İslam tarihinden iki hükümdar kararının devleti/mülkü yıkıma götüren hatalar oldukları görülür.

Birinci örnekte Harizmşah hükümdarı Alaeddin Muhammed Kübrevi şeyh Mecdeddin Bağdadi'yi idam ettirdiğinde (1210?) Kübrevilerin lideri Necmeddin Kübra, Bağdadi'nin diyeti olarak mülkünün gideceğini söyler ve birkaç yıl sonra Harizmşahlar Moğollar tarafından yıkılır. İdamın sebebi Bağdadi'nin hükümdarın annesi ile gizlice evlendiği hakkında çıkan dedikodudur.

İkinci örnek 1490'ların sonunda Timurlu Sultan Hü-

---

\* Doç. Dr., Medeniyet Üniversitesi, ertugrul.okten@medeniyet.edu.tr

seyin Baykara'nın sarhoş iken eşi Hatice Begüm'ün telkini ile başka bir anneden olan oğlu Bediüzzaman Mirza'nın oğlunu idam ettirmesidir. Alişir Nevai bu idamdan dolayı Sultan Hüseyin Baykara mülkünün yıkılacağını söylemiş; Bediüzzaman ve sultanın diğer iki oğlunun da katıldığı büyük bir isyan çıkmış; Timurlu İmparatorluğu bu isyandan hemen sonra değilse bile yaklaşık 10 yıl sonra Özbekler tarafından yıkılmıştır.

Tebliğin amacı bu iki örnekten hareketle liderlerin kararlarını, politik ortamın dinamiklerini, aktörlerin pozisyonlarını ve hareket biçimlerini analiz etmek, ayrıcatek bir hatanın yıkıma götürme argümanı üzerine düşündürmektir.

**Anahtar Kelimeler:** Türk-İslam Tarihi, Liderlik, Siyasi Hatalar, Alaeddin Muhammed Kübrevi, Sultan Hüseyin Baykara

## THE DECISIONS OF LEADERS THAT BROUGHT DOWN THEIR REALMS

*Ertuğrul İsmail ÖKTEN\**

Under normal circumstances, it is expected that the decisions made by rulers serve the benefit of their realms. However, this paper examines two cases from Turkish-Islamic history where the decisions of rulers led to the destruction of their states/empires.

The first case concerns the Khwarazmian ruler Ala al-Din Muhammad, who ordered the execution of the Kubrawiyya sheikh Majd al-Din al-Baghdadi (circa 1210). Following this act, Najm al-Din Kubra, leader of the Kubrawiyya order, foretold the downfall of the ruler's realm as compensation for al-Baghdadi's death. A few years later, the Khwarazmian state was indeed destroyed by the Mongols. The execution was reportedly based on rumors that al-Baghdadi had secretly married the ruler's mother.

The second example takes place in the late 1490s, when the Timurid Sultan Husayn Bayqara, while intoxicated and influenced by his wife Khadija Begum, ordered the execution of the son of his own son Badi' al-Zaman Mirza, born of another mother. The famed vizier and poet Alisher Navoi, upon hearing of this execution, predicted the fall of Bayqara's realm. Subsequently, a major rebellion broke out, led by Badi' al-Zaman and two of the sultan's other sons. Although the Timurid Empire did not collapse immediately, it was ultimately brought down by the Uzbeks approximately a decade later.

The aim of this paper is to analyze these examples

\* Assoc. Prof., Medeniyet University, ertugrul.okten@medeniyet.edu.tr

in terms of leadership decisions, political dynamics, the positions and actions of various actors, and to reflect on the argument that a single grave mistake can lead to the downfall of an entire state.

**Keywords:** Turkish-Islamic History, Leadership, Political Mistakes, Ala al-Din Muhammad, Sultan Husayn Bayqara

## AZERBAYCAN-KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ

*Esmâ ÖZDAŞLI\**

Azerbaycan-KKTC ilişkileri, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren farklı düzeylerde de olsa günümüze kadar devam etmiştir. Hatta 1992'de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu yetkisi dışına çıkarak KKTC'nin tanınmasına ilişkin karar dahi almıştır. İlerleyen tarihlerde ise Bakü, KKTC'nin tanınmasına ilişkin politikasını zaman zaman resmi düzeyde de dile getirmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın KKTC'ye uygulanan izolasyonu kaldırmak için 2005 yılında Bakü'den Ercan Havalimanı'na uçuş gerçekleştirmesi oldukça sembolik ve diplomatik açıdan anlamlıdır. Ancak o tarihlerde Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali Azerbaycan'ın ileri bir

---

\* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, esmaozdasli@gmail.com

adım atmasına mani olmuştur. Zira Azerbaycan, Batılı devletlerin o tarihlerde işgal altında olan ve “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti” adıyla *de facto* bağımsızlığını ilan eden Karabağ’daki yasadışı yapılanmayı tanıma tehditlerine maruz kalmıştır. 2020’de Karabağ’daki işgalin sona ermesiyle Bakü, KKTC tanınması konusunda daha cesurca adımlar atmaya başlamıştır. Bu manada 17 Temmuz 2021’de Azerbaycan Milli Meclisi’nden bir heyetin KKTC’yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Ersin Tatar ile görüşmesi oldukça önemli bir adımdır. Özellikle 6 Temmuz 2024’te İlham Aliyev’in daveti üzerine Şuşa’da düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Zirvesi’ne katılan Ersin Tatar’ın zirve marjında üye ülkelerin liderleriyle aile fotoğrafına girmesi ve diğer liderle birlikte konuşma yapması KKTC’nin uluslararası alanda tanınması yolunda önemli bir gelişmedir. Buna ek olarak Nisan 2024’te Azerbaycan-KKTC Parlamentolar Arası İlişkiler Çalışma Grubu da kurulmuştur. Bu çalışmada, Azerbaycan-KKTC ilişkilerinin tarihsel gelişimi kısaca ele alındıktan sonra, Azerbaycan’ın KKTC’nin tanınması noktasında özellikle 2020 yılından sonra attığı adımlar değerlendirilecektir.

**Anahtar Kelimler:** Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı.

## AZERBAIJAN-TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS RELATIONS

*Esma ÖZDAŞLI\**

The relations between Azerbaijan and the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) have continued at various levels since Azerbaijan gained its independence in 1991. Even in 1992, the Parliament of the Nakhchivan Autonomous Republic even went beyond its jurisdiction and adopted a decision in favor of recognizing the TRNC. In the following years, Baku began to express its policy regarding the recognition of the TRNC at times even at an official level.

In this context, Azerbaijan’s 2005 flight from Baku to Ercan Airport in the TRNC, aimed at lifting the isolation imposed on the TRNC, was highly symbolic and diplomatically significant. However, at that time, the occupation of Karabakh by Armenia prevented Azerbaijan from taking further steps. Azerbaijan was threatened by Western states with recognition of the illegal entity in Karabakh that had declared *de facto* independence under the name “Republic of Nagorno-Karabakh.”

After the end of the occupation in Karabakh in 2020, Baku began to take bolder steps regarding the recognition of the TRNC. In this regard, the visit of a delegation from the Azerbaijani National Assembly to the TRNC on July 17, 2021, and their meeting with President Ersin Tatar marked an important development. Particularly noteworthy is the participation of Ersin Tatar, upon the invitation of İlham Aliyev, in the Organization of Turkic States (OTS) Summit held in Shusha on July 6, 2024. His

\* Assoc. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, esmaozdasli@gmail.com

inclusion in the family photo with the leaders of member states and his address alongside other leaders represented a significant step toward the TRNC's recognition on the international stage.

Furthermore, in April 2024, the Azerbaijan-TRNC Inter-Parliamentary Relations Working Group was also established. This study will briefly examine the historical development of Azerbaijan-TRNC relations and evaluate the steps Azerbaijan has taken—especially since 2020—toward the recognition of the TRNC.

**Keywords:** Azerbaijan, Turkish Republic of Northern Cyprus, Türkiye, Organization of Turkic States.

## İSLAM'IN ÖNDER MUALLİMLERİNDEN MUS'AB BİN UMEYR VE EĞİTİMCİLİĞİ

*Yunus Emre SAYAN\**

İslam'ın elçisi Hz. Peygamber, aynı zamanda bir eğitimci olarak Allah'ın dinini, kendi hayatlarında canlandıracak mümin şahsiyetler yetiştirme gayretinde olmuş, kendisinden sonra misyonunu devam ettirecek, çekirdek bir kadro yetiştirmiştir. İslam peygamberlerini model alarak eğitilen sahâbi adlı kimseler, Kur'ân'da Allah'ın övmesi, Hz. Peygamber'in iltifatına mazhar olmaları ve sonraki nesiller için yol aydınlatan yıldız şahsiyetler olarak nitelendirilmeleri sebebiyle İslam eğitim tarihinde Müslümanlar, özellikle de din eğitimcileri için önem arz etmişlerdir. Hz. Peygamber tarafından ilk öğretmen görevlendirilen Musab bin Umeyr bu noktada eğitim lideri olarak görevlendirildiği Yesrib'de

---

\* Doç. Dr., Başöğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), ysayan@gmail.com.

kentin sosyo-kültürel farklılığına rağmen bir yıllık sürede yaptığı çalışmalarla sosyal-toplumsal gelişim ve değişimde etkin rol oynamış, yaşadığı dönem eğitimcilerine örnek olmuş, İslam eğitim tarihinde günümüze kadar ulaşan derin izler bırakmıştır. Dokümantasyon yöntemi ile hazırlanan bu çalışmada İslam'ın temel kaynakları, sahâbi biyografileri incelenerek, Musab'ın, kısa ömrüne rağmen hem Mekke'de ilk hem Medine'de öncü öğretmen sahâbiler arasına girmesi, başarılı bir eğitimci olmasının kodları, eğitimci özellikleri, Din Eğitimi noktasında öncü-örnek uygulamaları, metotları, stratejileri ana hatlarıyla ele alınacaktır. Musab bin Umeyr'in eğitimciliğinde öne çıkan özellikle bireysel yaklaşım ve öğrenci merkezlik, sevgi dili, sabır, hoşgörü gibi unsurlar günümüzde etkili öğretim stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. İslam'ı öğretirken gösterdiği azim ve fedakârlık, eğitimde motivasyonun, öğretmenin rolünün ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Din Eğitimi konusunda, önemli çalışmalara imza attığı, günümüz din eğitimcilerine önemli örneklikleri olduğu tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Din Eğitimi, Sahâbi, Musab bin Umeyr, Önder, Muallim.

## MUŞ'AB IBN 'UMAYR, ONE OF THE LEADING EDUCATORS OF ISLAM AND HIS ROLE IN EDUCATION

*Yunus Emre SAYAN\**

The Messenger of Islam, Prophet Muhammad, was also an educator who strived to raise individuals who would embody the religion of Allah in their own lives. He trained a core group of believers who would continue his mission after him. The companions, who were trained by modeling the Islamic prophets, are considered significant in the history of Islamic education, especially for Muslims and religious educators, due to their praise in the Qur'an by Allah, the attention they received from Prophet Muhammad, and their designation as guiding stars for future generations. Muş'ab ibn 'Umayr, the first teacher appointed by the Prophet Muhammad, played a crucial role as an educational leader. Despite the socio-cultural diversity in Yathrib (Medina), he made significant contributions to social and societal development during his one-year tenure, setting an example for educators of his time and leaving a lasting impact on Islamic education history. This study, prepared using the documentation method, examines the foundational sources of Islam and the biographies of the companions. It focuses on how Muş'ab, despite his short life, became a pioneer teacher in both Mecca and Medina. It also outlines the codes of his success as an educator, his qualities, pioneering educational practices, methods, and strategies in the field of religious education. In Muş'ab ibn 'Umayr's educational approach, elements such as individualized attention, student-cen-

\* Assoc. Prof., Chief teacher, Ministry of National Education (MNE), ysayan@gmail.com.

teredness, language of love, patience, and tolerance are prominent. These elements form the foundation of effective teaching strategies today. His determination and sacrifice in teaching Islam emphasize the importance of motivation and the role of the teacher in education. His significant contributions to religious education and his exemplary role for today's religious educators have been identified.

**Keywords:** Religious Education, Şahābī, Muş'ab ibn 'Umayr, Leader, Teacher.

## HASAN BEY AĞAYEV'İN AZERBAYCAN HALK CUMHURİYETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ\*

*Zeynep AKARSLAN\*\**

XX. yüzyılın başında tüm dünyayı etkisi altına alan I. Dünya Savaşı, Çarlık Rusya topraklarında yaşamını sürdüren milletlerin kaderini değiştirmiştir. 1917 yılında Çarlık Rusya'da yaşanan ihtilal, Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler için bağımsızlığın anahtarı olmuştur. Azerbaycan'ın bağımsızlığında rol oynayan aydın kesim ise cumhuriyetin ilanında ve gelişmesinde önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Bu isimlerden biri olan ve Azerbaycan'ın ünlü petrol zenginlerinden

\* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda hazırlanan *Azerbaycan Siyasi Tarihinde Fethali Han Hoyski (1875-1920)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, zeynep.akarslan@marmara.edu.tr

Hacı Zeynelabidin Tagiyev tarafından okutulan Hasan Bey Ağayev, siyasi kariyerine Difai Partisi'nde başlamış daha sonra Müsavat Partisine katılmıştır. 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, savaş ortamında bağımsızlığını koruyabilmek için büyük mücadeleler vermiştir. Bu dönemin önemli isimlerinden biri olan Hasan Bey Ağayev, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilan edildiği tarihî toplantıya başkanlık yapmıştır. Azerbaycan'ın İstiklal Beyannamesi'nde imzası bulunan isimlerden biri olan Hasan Bey Ağayev, Azerbaycan Milli Şurası Başkanı Mehmet Emin Resulzade'nin yardımcılığı görevini üstlenmiş daha sonra Ali Merdan Topçubaşı'nın yerine parlamento başkanı olarak görev yapmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesi neticesinde Bakü'den ayrılmak zorunda kalan Hasan Bey Ağayev, Tiflis'te uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.

Bu çalışmada Hasan Bey Ağayev'in hayatı, siyasi kariyeri ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemindeki faaliyetleri dönemin kaynakları ışığında ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Azerbaycan, Hasan Bey Ağayev, bağımsızlık, suikast

## HASAN BEY AGHAYEV'S ACTIVITIES IN THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC\*

Zeynep AKARSLAN\*\*

The global conflict of World War I, which had an impact on the entire world at the beginning of the 20th century, resulted in significant changes to the fate of the nations residing within the borders of Tsarist Russia. The 1917 revolution in Tsarist Russia was instrumental in achieving independence for Azerbaijani Turks, Georgians and Armenians. The intellectuals who played a role in the process of achieving independence for the Republic of Azerbaijan assumed significant responsibilities in the declaration and development of the republic. One such figure was Hasan Bey Aghayev, who received his education from Haji Zeynelabidin Tagiyev, a prominent figure in the oil industry of Azerbaijan. Aghayev's political career commenced with the Difai Party and subsequently transitioned to the Musavat Party. On 28 May 1918, Azerbaijan, having declared its independence, fought hard to maintain its newly acquired independence in the war environment. Hasan Bey Aghayev, a figure of considerable importance during this period, presided over the pivotal meeting at which the independence of the Azerbaijan Democratic Republic was proclaimed. Hasan Bey Aghayev, a signatory of the Declaration of Independence of Azerbaijan, served as deputy to Mehmet Emin Resulzade, the President of the National Council of Azerbaijan, and subsequently as speaker of the parliament in lieu of Ali Merdan Top-

\* This study is based on his doctoral thesis titled *Fathali Khan Khoyski in Azerbaijan Political History (1875-1920)* prepared at Marmara University Institute of Turciyat Studies, Department of General Turkish History.

\*\* Assistant Prof., Marmara University, zeynep.akarslan@marmara.edu.tr

chubashi. Hasan Bey Aghayev, who was compelled to depart from Baku in the aftermath of the occupation of the Azerbaijan Democratic Republic by Soviet Russia, was assassinated in Tbilisi.

The present study will examine Hasan Bey Aghayev's life, political career and activities during the Azerbaijan Democratic Republic, placing these in the context of the sources from the period in question.

**Keywords:** Azerbaijan, Hasan Bey Aghayev, independence, assassination.

## HİKMET KIVILCIMLI'NIN TARİH TEZİNE GÖRE TÜRK DEVLET YAPISI

*Doğan Can AKTAN\**

Hikmet Kıvılcımlı, akademik bir tarih eğitimi almasına rağmen Türkiye’de sol görüş içerisinde özgün bir Tarih Tezi oluşturmayı başarmış bir Türk aydınıdır. Hikmet Kıvılcımlı’nın Tarih Tezi Marksist tarih görüşü üzerine dayansa da birçok yönüyle özgün bir tezdır. Kıvılcımlı, İbni Haldun’dan ödünç aldığı bedevî ve hadarî ayrımını barbar ve medenî olarak yeniden kurgulamış ve barbar kavramına olumlu anlamlar yüklemiştir. Barbar olarak adlandırılan toplumların medenî toplumlara kıyasla daha olumlu özellikler taşıdığını iddia etmiştir. Kıvılcımlı’ya göre, barbarlar medeniyeti ve teknolojiyi dünyaya yaymışlardır. Kıvılcımlı, ayrıca medeniyetleri de hayvansal medeniyetler ve bitkisel medeniyetler

---

\* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, dogancanaktan@selcuk.edu.tr.

olarak tasnif etmiştir. Irmak boylarında yaşayan ve bulundukları yerlerde kalan toplumları kök salan bitkilere benzeterek bitkisel medeniyetin bir parçası saymıştır. Kıtalaraya yayılan toplumları ise hareketliliklerinden dolayı hayvansal medeniyet sınıflandırması içine sokmuştur. Buna bağlı olarak Kıvılcımlı, Osmanlı Devleti'nin de Türkistan'dan gelen atlı konar göçerler tarafından kurulduğunu belirtmiştir. Kıvılcımlı'nın tarih tezinin bir diğer özgün yönü ise olarak tarihte kişilerin öneminin toplumsal olaylar tarafından belirlendiği görüşüdür. Kıvılcımlı'ya göre, kolektif hareketler ve gelişmiş toplumlar olayları yürütecek lideri bir şekilde ortaya çıkartırlar. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi'nin Osmanlı Devleti'ni, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Antikçağ medeniyetlerini nasıl değerlendirdiği hakkında çalışmalar yapılmışsa da Osmanlı Devleti'nden önceki Türk devletlerinin nasıl değerlendirdiğine ilişkin herhangi bir çalışma yoktur.

Bu çalışmanın iki amacı vardır. İlk amaç Hikmet Kıvılcımlı tarafından geliştirilen Tarih Tezi hakkında bilgi vermektir. İkinci amaç ise, Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezine göre Türk Devlet Yapısının temel özellikleri hakkında fikirler ileri sürmektir.

**Anahtar Kelimeler:** Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, Türk Devlet Yapısı, Konar Göçerlik, Hayvansal Medeniyet.

## TURKISH STATE ORGANIZATION ACCORDING TO HIKMET KIVILCIMLI'S HISTORY THESIS

*Doğan Can AKTAN\**

Hikmet Kıvılcımlı is a Turkish intellectual who managed to formulate an original History Thesis within the leftist view in Turkey despite not having an academic history education. Although Hikmet Kıvılcımlı's history thesis is based on the Marxist historiography, it is an original thesis in many aspects. Kıvılcımlı reconstructed the distinction between *bedevî* and *hadarî*, which he borrowed from Ibn Khaldun, as barbarian and civilized and attributed positive meanings to the concept of barbarian. He claimed that barbarian societies had more positive characteristics compared to civilized societies. According to Kıvılcımlı, barbarians spread civilization and technology throughout the world. Kıvılcımlı also classified civilizations as faunal civilizations and floral civilizations. He likened the societies living along the rivers and staying where they are to plants that take root and considered them part of floral civilization. On the other hand, he classified societies that spread across continents as faunal civilizations due to their mobility. Accordingly, Kıvılcımlı stated that the Ottoman Empire was founded by equestrian nomads from Turkestan. Another unique aspect of Kıvılcımlı's thesis on history is his view that the importance of individuals in history is determined by social events. According to Kıvılcımlı, collective movements and developed societies somehow bring forth leaders to carry out events. Although there have been studies on how Hikmet Kıvılcımlı's Thesis of History evaluated the Ottoman Empire, the Republic of Turkey and ancient civilizations, there are

\* Research Assistant Dr., Selçuk University, dogancanaktan@selcuk.edu.tr.

no studies on how it evaluated the Turkish states before the Ottoman Empire.

This study has two aims. The first aim is to provide information about the History Thesis developed by Hikmet Kıvılcımlı. The second aim is to put forward ideas about the basic features of the Turkish State Structure according to Hikmet Kıvılcımlı's History Thesis.

**Keywords:** Hikmet Kıvılcımlı, The History Thesis, Turkish State Organization, Nomadism, Faunal Civilization.

## OSMANLI DÖNEMİ MUTASAVVIFLARININ TÜRK MÛSİKÎSİNİN İNKİŞAFINDAKİ ROLÜ

*Uğur ALKAN\**

Bu çalışma, Osmanlı dönemi mutasavvıflarının Türk mûsikîsinin inkişafındaki etkilerini anlamaya yönelik kurgulanmıştır. Özellikle tekke ve dergâhlarda mûsikînin nasıl yer ettiği, bu süreçte mûsikînin nasıl şekillendiği ve mutasavvıfların Türk mûsikîsi repertuarına yönelik sağladıkları katkıların neler olduğu değerlendirme konusu yapılmıştır. Bilindiği üzere Osmanlı dönemi Türk mûsikîsi; saray (klasik), tekke-dergah ve halk nezdinde farklı pratikler çerçevesinde varlık göstermiştir. Bu ayrım da mûsikî literatüründe; saray mûsikîsi, tekke-dergah mûsikîsi ve halk mûsikîsi (tür-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, ugur.alkan@klu.edu.tr

leriyle) kavramlarının yerleşmesini sağlamıştır. Ne var ki bu bildiride, söz konusu ayrışmadan uzak bir yaklaşım benimsenmiş ve Türk mûsikîsi bütüncül olacak bir pencereden ele alınmaya çalışılmıştır. Öyle ki Osmanlı dönemi mutasavvıflarının mûsikîdeki rolünün yalnızca dinsel pratikler özeliyle sınırlı kalmadığı; hem gûfte hem de beste yönünden Türk mûsikîsinin inkişafına yönelik önemli katkılar sağladıkları görülmüştür. Çalışma, tarihsel araştırma yöntemiyle paralel olarak belgesel kaynak tarama metodu kullanılarak yürütülmüştür. Bu kapsamda yapılan literatür taramasında, Osmanlı dönemi mutasavvıflarının Türk mûsikîsine yönelik katkılarının akademik düzeyde ele alınırken genel itibariyle dini nitelikteki mûsikî türü sınırlılığında değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bu da, Osmanlı dönemi mutasavvıflarının Türk mûsikîsindeki rollerinin daha kapsamlı olacak şekilde incelenmesi gerekliliğinin önemini ortaya koymuştur. Nihayetinde bu bildiride, Osmanlı dönemi mutasavvıflarının mûsikî ile uğraşmalarının Türk mûsikîsinin genel yapısına nasıl tesir ettiği açıklanmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı dönemi, Mutasavvıf, Tekke-Dergah, Gûfte, Beste, Türk musikisi.

## THE ROLE OF OTTOMAN SUFIS IN THE DEVELOPMENT OF TURKISH MUSIC

Uğur ALKAN\*

This study is designed to understand the influence of the Sufis of the Ottoman period on the development of Turkish music. In particular, how music took place in dervish lodges and dervish lodges, how music was shaped in this process, and the contributions of Sufis to the Turkish music repertoire have been evaluated. As is known, Turkish music in the Ottoman period existed within the framework of different practices in the palace (classical), tekke-dergah and public. This distinction led to the establishment of the concepts of palace music, tekke-dergah music and folk music (with its genres) in the music literature. However, in this paper, an approach that is far from the aforementioned separation has been adopted and Turkish music has been tried to be handled from a holistic perspective. In fact, it has been observed that the role of the Sufis of the Ottoman period in music was not limited to religious practices; they made significant contributions to the development of Turkish music in terms of both gûfte and composition. The study was conducted using the documentary literature review method in parallel with the historical research method. In the literature review conducted in this context, it has been determined that the contributions of Ottoman period Sufis to Turkish music are generally evaluated within the limitation of religious music genres. This has revealed the importance of analysing the role of Ottoman Sufis in Turkish music in a more comprehensive manner. Finally, in this paper, it is tried to explain how the Ottoman period Sufis' engagement

\* Asst. Prof., Kırklareli University, ugur.alkan@klu.edu.tr

with music influenced the general structure of Turkish music.

**Keywords:** Ottoman Period, Sufi, Lodges, Lyrics, Compose, Turkish Music.

## İMAM ŞA'RÂNÎ VE OSMANLI MİSİR'INDA TASAVVUFÎ DÜŞÜNCENİN ŞEKİLLENMESİ

*Asiye ATALAY\**

İmam Şa'rânî (1492-1565), Osmanlı yönetimi altındaki Mısır'da yaşamış önemli bir mutasavvıf, fakih ve düşünürdür. Osmanlı dönemi Mısır'ında tasavvufî düşüncenin şekillenmesinde etkili olmuş, özellikle şariat ve hakikat dengesine dayalı bir anlayış geliştirmiştir. Hanefî ve Şâfiî mezheplerini uzlaştırma çabaları, fıkıh ve tasavvufun birlikte ele alınması gerektiğini savunması, onun düşünce dünyasındaki belirleyici unsurlardandır.

Şa'rânî, tasavvufun zahiri ve batni yönlerini birleştiren bir yaklaşım sergileyerek medrese ve tekke geleneklerinin kesişim noktasında durmuştur. El-Mîzâ-

---

\* Dr., Kahire Yunus Emre Enstitüsü, asiyeatalay456@gmail.com.

nü'l-Kübrâ adlı eserinde, farklı mezheplerin görüşlerini uzlaştırmayı amaçlamış, İslam toplumunda birlik ve hoşgörüyü vurgulamıştır. Ayrıca Osmanlı Mısır'ında yaşayan mutasavvıfların, sosyal hayatı ve dini anlayışı nasıl etkilediğine dair önemli izlenimler sunmuştur. Onun düşüncesinde, tasavvuf sadece bireysel bir maneviyat arayışı değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasına katkı sağlayan bir ilim dalıdır.

Nakşibendîlik, Mevlevîlik ve Halvetîlik gibi tarikatlarla dolaylı etkileşim içinde olan Şa'rânî, eserleriyle Osmanlı coğrafyasında da etkili olmuş, tasavvufî düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Özellikle Osmanlı sultanları ve devlet adamları üzerindeki dolaylı etkileri, onun fikirlerinin yayılmasını hızlandırmıştır. Bu bildiride, Osmanlı dönemi Mısır'ında tasavvufî düşüncenin nasıl şekillendiği, İmam Şa'rânî'nin bu süreçteki rolü, fikirlerinin Osmanlı entelektüel dünyasındaki yankıları ve Türk-İslam düşüncesindeki yeri ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Şa'rânî, Tasavvuf, Osmanlı Mısır'ı, Şeriat ve Hakikat, Mezhepler, Tarikatlar.

## THE FORMATION OF SUFI THOUGHT IN OTTOMAN EGYPT AND IMAM SHA'RÂNÎ

*Asiye ATALAY\**

Imam Sha'rani (1492-1565) was a significant Sufi, jurist, and thinker who lived in Egypt under Ottoman rule. He played a crucial role in shaping Sufi thought in Ottoman-era Egypt, particularly by developing an understanding based on the balance between Sharia and Haqiqa. His efforts to reconcile the Hanafi and Shafi'i schools of thought, as well as his emphasis on the necessity of integrating jurisprudence and Sufism, are among the defining aspects of his intellectual worldview.

Sha'rani adopted an approach that combined the exoteric and esoteric dimensions of Sufism, positioning himself at the intersection of the madrasa and Sufi lodge traditions. In his work *Al-Mizan al-Kubra*, he aimed to reconcile the views of different schools of thought, emphasizing unity and tolerance within the Islamic community. Moreover, he provided significant insights into how Sufis in Ottoman Egypt influenced social life and religious understanding. According to him, Sufism was not merely an individual spiritual pursuit but also a discipline that contributed to maintaining social order.

Having indirect interactions with Sufi orders such as the Naqshbandiyya, Mevleviyya, and Khalwatiyya, Sha'rani influenced the Ottoman intellectual world through his works and contributed to the development of Sufi thought. His indirect influence on Ottoman sultans and statesmen facilitated the dissemination of his ideas. This paper examines the formation of Sufi thought in Ottoman Egypt, the role of Imam Sha'rani

\* Dr., Cairo Yunus Emre Enstitute, asiyeatalay456@gmail.com.

in this process, the impact of his ideas on the Ottoman intellectual sphere, and his place within Turkish-Islamic thought.

**Keywords:** Sha'rani, Sufism, Ottoman Egypt, Sharia and Haqiqa, Madhhabs, Tariqas.

## ***TÂRÎHÎ BUHÂRÂ'NIN MÜELLİFİ NERŞAHÎ (Ö. 348/959) VE TÜRK-İSLAM KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ***

*Kevser BEYAZYÜZ SİPAHIOĞLU\**

Nerşahî (ö. 348/959), Buhara yakınlarındaki Nerşah köyünde doğmuş bir alimdir. Hadis rivayetiyle de ilgilendiği anlaşılan Nerşahî'yi ölümsüz kılan orijinal metni günümüze ulaştıran *Târîh-i Buhârâ* isimli eseridir. Müellifin kitabını, saraylarını bir ilim-kültür merkezi olarak konumlandırmak isteyen ve bunun için ilmî-kültürel faaliyetleri aktif bir şekilde destekleyen Sâmânî hanedanının mensuplarından I. Nuh'a takdim ettiği kaydedilmiştir.

*Târîh-i Buhârâ* konu edindiği şehirde görev yapan kadılar, yöneticilere dair aktarımlar, coğrafi bilgilerle

---

\* Dr. Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, kbeyazyuz@ankara.edu.tr

tabakat-coğrafya ve tarih literatürlerinin kesişiminde yer alan bir metin olarak göze çarpmaktadır. Eserin aslı elimizde olmasa dahi bazı eklemeler ve çıkarmaların yapıldığı Farsça tercümesi, metnin içeriğinden haberdar olmamızı sağlamaktadır. Söz konusu tercüme sayesinde Maverâünnehir bölgesinin İslamiyetten önceki ve Müslüman fetihlerinden sonraki tarihi hakkında değerli bilgilere ulaşabilmekteyiz.

4/10. yüzyıl gibi erken bir dönemde telif edilen ve Türklerin Maverâünnehir bölgesindeki etkinliği ile bölgenin tarihî sürecini detaylandıran bu eser, müellifi hakkında merak uyandırmaktadır. Bu çalışmada hayatı hakkında sınırlı bilgiler bulunan Nerşahî'nin biyografisi gözden geçirilerek yeniden takdim edilecek ve mezkur alim ile eserinin Türk-İslam kültür tarihine katkıları tespit edilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** *Târîhi Buhârâ*, Maverâünnehir, Sâmanîler, Türk-İslam tarihinin kaynakları.

## NARSHAHÎ (D. 348/959): THE AUTHOR OF THE *TÂRĪKH-I BUKHĀRĀ* AND HIS CONTRIBUTIONS TO THE TURKISH-ISLAMIC CULTURE

*Keşer BEYAZYÜZ SİPAHİOĞLU\**

Narshahî (d. 348/959) was a scholar born in the village of Narshah near Bukhara. It is believed that he was also interested in the narration of hadiths, and his immortal work is the *Tārīkh-i Bukhārā*, the original text of which has not survived. It is recorded that the author presented his book to Noh I, a member of the Sāmānid dynasty, who wanted to position their palace as a centre of science and culture and to this end actively supported scientific and cultural activities.

*Tārīkh-i Bukhārā* stands out as a text at the intersection of tabaqat, geography and history literature, with geographical information, narratives about the kadis and administrators who served in the city it describes. Even though we do not have the original of the work, the Persian translation, in which some additions and omissions have been made, allows us to be aware of the content of the text. Thanks to this translation, we have access to valuable information about the history of the Maverâunnehir region before Islam and after the Muslim conquests.

Narshahî's work, written in the 4th/10th century, describes the activities of the Turks in the region of Maverâunnehir and the historical process of the region, arousing curiosity about its author. In this study, the biography of Narshahî, about whose life there is little information, is revised and presented anew, and the contributions of this scholar and his work to the history

\* Ph.D., Research Assistant, Ankara University, kbeyazyuz@ankara.edu.tr.

of Turkish-Islamic culture are determined.

**Keywords:** *Tārīkh-i Bukhārā; The History of al-Bukhara,*  
Samanid, Turkish-Islamic.

## EKBER ŞAH'IN HİMAYESİNDE BÂBÜRLÜ TASVİR SANATINDA ESTETİK DÖNÜŞÜM

*Ezgi BİLEN\**

Bu çalışma, Ekber Şah dönemi Bâbürlü sarayında tasvir sanatına yönelik himaye politikalarını, Avrupa sanatıyla kurulan etkileşim bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, Ekber Şah'ın sanat politikalarının yalnızca görsel üslup açısından değil, imparatorluk ideolojisi bağlamında da nasıl bir dönüşüm yarattığı ele alınarak sanat ve iktidar ilişkisi incelenecektir. Bu kapsamda Bâbürlü nakkaşhânesinde görev yapan sanatçıların Avrupa'dan gelen görsel malzemelerden hangi ölçüde etkilendiği ve bu etkileşimin nakkaşhâne nasıl bir dönüşüme yol açtığı değeri-

---

\* Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ezgi.ozkan@omu.edu.tr.

dirilecektir.

Ekber Şah kırk dokuz yıllık saltanatı boyunca Hindistan'ı politik ve kültürel olarak birleştirmiş ve sanatsal gelişmeyi aktif olarak teşvik etmiştir. Kuruluş sürecinde Safevî ve yerel Hint unsurlarının harmanlanmasıyla temelleri atılan Bâbürlü nakkaşhânesi, Ekber Şah döneminde gelişen diplomatik ve ticari ilişkiler doğrultusunda Batı etkisine açık hale gelmiştir. Bu sürecin temelinde Ekber Şah'ın evrensel barış anlayışının dönemin sanat ortamına yansması yer almaktadır. Hükümdarın bu tutumu, nakkaşların farklı kültürel unsurlarla bir araya gelmesine zemin hazırlamıştır. Ekber Şah, tüm dinlere karşı duyduğu ilgi sebebiyle Hindistan'ın sosyolojik ve dini çeşitliliğini kavramış ve ortaya koyduğu sulh-ı küll politikası yönetim anlayışına yansımıştır.

Bu süreçte Avrupa ile kurulan ilişkiler, özellikle Cizvit misyonerler aracılığıyla saraya ulaşan gravürler sayesinde, Bâbürlü sanatında yeni perspektif ve modelleme tekniklerinin benimsenmesini sağlamıştır. Ekber Şah'ın sağladığı özgür ortam, nakkaşların farklı kültürel unsurları sentezleyerek kalıcı bir sanat anlayışı oluşturmaya olanak tanımış ve Bâbürlü sanatı, bu etkileşim sonucunda kendine özgü bir kimlik kazanmıştır. Bu bildiri, Ekber Şah'ın sanat hamiliğinin Bâbürlü tasvir sanatı üzerindeki etkilerini ele alınarak, ortaya çıkan dönüşümü örnekler aracılığıyla sunmayı amaçlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Bâbürlü Devleti, Ekber Şah, Tasvir Sanatı, Gravür, Hâmîlik.

## AESTHETIC TRANSFORMATION IN MUGHAL PAINTING UNDER THE PATRONAGE OF AKBAR SHAH

*Ezgi BİLEN\**

This paper examines the imperial patronage of miniature painting at the Mughal court during the reign of Emperor Akbar in the context of interactions with European art. Furthermore, the relationship between art and power is discussed by analyzing how Emperor Akbar's art policies created a transformation not only in visual style but also in the context of imperial ideology. The study analyses how the artists working in the Mughal atelier were influenced by visual materials originating in Europe and how this interaction led to a transformation in the court atelier.

The Mughal period was a significant site of cultural interaction, where Indian, Safavid, European, and, to some extent, Central Asian artistic traditions merged. Emperor Akbar politically and culturally unified India during his forty-nine-year reign, actively promoting artistic development. The Mughal atelier, which was strongly influenced by the combination of Safavid and Indian elements at its inception, became open to Western influence in line with the diplomatic and commercial relations that developed during the reign of Akbar. The basis of this process was the reflection of Akbar's understanding of universal peace in the artistic environment of the period. The ruler's attitude paved the way for artists to bring together different cultural elements. Akbar embraced India's sociological and religious diversity through his interest in all religions, and his poli-

\* Arş. Gör. Dr. Ondokuz Mayıs University, ezgi.ozkan@omu.edu.tr.

cy of sulh-i kull influenced his governance.

During this period, interactions with Europe, mainly through the engravings brought by Jesuit missionaries to the Mughal court, led to the incorporation of new perspectives and modeling techniques in miniature painting. The artistic freedom provided by Akbar Shah enabled painters to synthesize diverse cultural influences, resulting in a distinctive artistic identity. This study discusses the impact of Akbar's patronage on Mughal art and evaluates the changes in the art of miniature painting through examples.

**Keywords:** Mughal Empire, Akbar Shah, Miniature Painting, Engraving, Patronage.

## OSMANLI TASAVVUF TARİHİNİN ÖNCÜ ŞAHSİYETLERİNDEN HALVETİ ŞEYHİ HABİB KARAMANİ (Ö.1496) VE VAKIFLARI

*Ayşe BÖLÜKBAŞI\**

Azerbaycan sahasında ortaya çıkan Halvetilik, Türk-İslam tarihinin en önemli tarikatlarından biridir ve kısa sürede Osmanlı coğrafyasının her köşesine yayılmıştır. Halvetiliğin öncüleri arasında Yahya Şirvani, Muhammed Erzincani, Dede Ömer Ruşeni, Çelebi Halife gibi isimler dikkat çeker. Bunlardan bir diğeri de XV. yüzyılda yaşamış ve Yahya Şirvani'nin müridi

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, ayse.bolukbasi@bilecik.edu.tr

olmuş Habib Karamani'dir. Karamani, Halveti tarikatının Anadolu'ya girişinde ve Osmanlı coğrafyasında kök salmasında etkili olmuştur. Hazırlanacak bildiri-  
de dönemin kaynaklarına ve literatüre istinad edilerek Habib Karamani'nin hayat hikâyesi ve Halvetiliğin Osmanlı Devleti'nde yayılışındaki etkisi ortaya konulacak, ardından vakfiyesine dayalı olarak İskilip'teki vakıfları incelenecektir. Vakıf bünyesindeki hayratı ve onlar için tahsis ettiği akarları ele alınacaktır.

1496'da öldüğü bilinen Habib Karamani, Halveti tarikatının pir-i sânis Yahya Şirvani'ye intisap etmek için Şirvan'a gitmiş. Uzunca bir süre şeyhin hizmetinde bulunduktan sonra ondan hilafet alarak Anadolu'ya dönmüştür. Başlangıçta irşad faaliyetleri için bir yere yerleşmeyen Habib Karamani, Aydın, Kayseri, Karaman, Konya gibi şehirlere seyahat ederek faaliyette bulunmuştur. Daha sonra İskilip'te Şeyh Yavsi Efendi'nin kızıyla evlendiği bilinen Habib Karamani, bir süre burada kaldıktan sonra Amasya'ya geçmiş ve kurduğu zaviyede ibadet ve ilimle meşgul olmuştur. Amasya'da vefat eden Karamani birçok halife yetiştirerek, tarikatın Anadolu'nun pek çok köşesine yayılmasında etkili olmuştur.

**Anahtar kelimeler:** Halveti, Habib Karamani, Tekke, Şeyh, Vakıf

## ONE OF THE LEADING FIGURES OF OTTOMAN SUFISM HISTORY HALVETI SHEIKH HABIB KARAMANI (D. 1496) AND HIS FOUNDATIONS

*Ayşe BÖLÜKBAŞI\**

Khalwati order, which emerged in Azerbaijan, is one of the most important religious orders in Turkish-Islamic history and spread to every corner of the Ottoman geography in a short time. Among the pioneers of Khalwatiyya, names such as Yahya Şirvani, Muhammed Erzincani, Dede Ömer Ruşeni, Çelebi Halife draw attention. Another one of these is Habib Karamani, who lived in the 15.<sup>th</sup> century and was a disciple of Yahya Shirvani. Karamani was influential in the introduction of Khalwatiyya into Anatolia and its establishment in the Ottoman geography. In this paper Habib Karamani's life story and his influence on the spread of Khalwatiyya in the Ottoman state will be revealed, based on the sources of the period and literature, and then his foundations in İskilip will be examined based on his deed of trust. The charities and the properties dedicated to his foundation will be discussed.

Habib Karamani, who is known to have died in 1496, went to Shirvan to become a follower of Yahya Shirvani, the pir-i sani of the Khalwati order. After serving the sheikh for a long time, he received the caliphate from him and returned to Anatolia. Initially not settling in one place for his guidance activities, he traveled to cities such as Aydın, Kayseri, Karaman, Konya. Habib Karamani, who is known to have married to the daughter of Sheikh Yavsi Efendi in İskilip, stayed there for a while, then moved to Amasya and engaged

\* Asst. Prof., Bilecik Şeyh Edebali University, ayse.bolukbasi@bilecik.edu.tr

in worship and knowledge in the dervish convent he founded. Karamani, who died in Amasya, trained many caliphs and played an effective role in the spread of the order to many corners of Anatolia.

**Keywords:** Khalwati, Habib Karamani, Dervish Convent, Sheikh, Foundation.

## KAHRAMANLIK VE HAINLIK GÖLGESİNDE BİR SAVAŞÇI: LAKAY İBRAHİM BEG

*Abdul Metin ÇELİKBİLEK\**

Türkistan coğrafyasında 20. Yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası'nın hâkimiyetinden kısmen de olsa kurtulan Türkistan Türklüğünün Sovyetler Birliği örtüsü altında Rusya tarafından ikinci defa işgali esnasında, bu işgale direnen kişiler, hainlik suçlaması ile yaftalanmışlardır. Hatta ülkelerini savundukları için hainler listesine alınmışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'nde yeni bir anlayış ortaya çıkmış ve o dönemin olayları, kişileri yeniden farklı bakış açılarıyla ele alınmaya başlanmıştır. Bu durum doğal olarak bazı isimler hakkında tartışmaların ortaya çıkmasına yola açmıştır. Bu hususta en tartışmalı isimlerden biri Lakay İbrahim Beg olmuştur. Enver

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, celikbilekabdulmetin@gmail.com.

Paşa'ya takındığı tavır ve Buhara Hanlığı'nın son lideri Alim Han ile kurduğu ilişki yüzünden Sovyet karşıtı çevreler tarafından da eleştirilen Lakay İbrahim Beg, kimlik inşa etme sürecinin yaşandığı günümüz Özbekistan'ında 2021 yılında hainler listesinden çıkarılıp, aklanmış ve tarihi bir kahraman olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Kahramanlık ve hainlik gibi göreceli kavramların gölgesinde kalan Lakay İbrahim Beg'in dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi ve yaptığı faaliyetlerin bilimsel bir metotla yeniden ortaya konması lazımdır.

Bizim bu çalışmayı hazırlamamızdaki maksat hem Lakay İbrahim Beg hakkındaki görüşleri toparlamak, hem de onun Özbekistan tarihindeki yerini, olumlu ve olumsuz yönleriyle ortaya çıkarmak ve birtakım yeni fikirler ileri sürmektir.

**Anahtar Kelimeler:** Lakay İbrahim Beg, Enver Paşa, Alim Han, Buhara Hanlığı, Özbekistan.

## A WARRIOR IN THE SHADOW OF HEROISM AND TREACHERY: LAKAY İBRAHİM BEG

*Abdul Metin ÇELİKBİLEK\**

Turkestan Turks, who were briefly liberated from the domination of Tsarist Russia at the beginning of the 20th century, were occupied by Russia for the second time under the cover of the Soviet Union. During this occupation, those who resisted this occupation were labeled as traitors. They were even labeled as traitors by the Soviets for defending their country. With the dissolution of the Soviet Union, an original approach emerged in the Turkish Republics that regained their independence, the events and people of that period also began to be managed from different perspectives. This situation naturally led to the emergence of debates about some names. One of the most controversial names in this regard was Lakay Ibrahim Beg. Lakay Ibrahim Beg, who was also criticized by anti-Soviet circles for his attitude towards Enver Pasha and his relationship with Alim Khan, the last leader of the Emirate of Bukhara, was removed from the list of traitors in 2021 in today's Uzbekistan, where the process of identity construction is taking place, exonerated and started to be considered a historical hero. It is necessary to evaluate Lakay Ibrahim Beg, who is overshadowed by relative concepts such as heroism and treason, according to the conditions of the period and to re-present his activities with a scientific method.

Our purpose in preparing this paper is to summarize the opinions about Lakay Ibrahim Beg, to reveal his place in the history of Uzbekistan with its positive and

\* Assist. Prof., Selçuk University, celikbilekabdulmetin@gmail.com

negative aspects and to put forward some innovative ideas.

**Keywords:** Lakay İbrahim Beg, Enver Pasha, Alim Khan, Emirate of Bukhara, Uzbekistan.

## MÜRŞİDİN TALİBİN ÜZERİNDE OKUNAN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ VE HUSUSİYETLERİ: YUNUS EMRE ÖRNEĞİ

*Derya ÇETİN\**

Yunus Emre, Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Hem mutasavvıf kimliği hem de ilahi aşkın terennümü olan şiirleriyle yüzyılları aşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Yunus Emre; yaşadığı dönemin kültürel yapısını, Anadolu'daki tasavvuf kültürünün bütün zenginliğini şiirleriyle bizlere sunar. Yunus Emre şiirlerinde "irşat, mürşit" kavramlarına sıkça rastlanmaktadır. Şiirler bu iki izlek dikkate alınarak incelendiğinde Yunus Emre'yi Yunus Emre yapanın onu eğiten, ona yol gösteren insan olduğu görülür. Burada insan hayatında

---

\* Dr., dcetin\_@hotmail.com.

“yol gösterici”nin ne kadar mühim olduğu gerçeği ortaya çıkar. Özellikle modern toplumumuzda teknolojinin, baş döndürücü bir hızla yaşanan değişim ve yenileşmenin insanın hem maddi hem de manevi yönünü etkilediği muhakkaktır. Özellikle son yıllarda kişisel gelişim alanındaki çalışmalara ilginin artması, psikolojik destek ve danışmanlığın ön plana çıkması günümüzde de hayatımızda yol göstericilere, örnek kişilere ihtiyacımız olduğunun kanıtıdır. Bu çalışmada, önder olma misyonunu yıllara rağmen kaybetmemiş Yunus Emre’nin şiirlerinden yola çıkarak, önder- izleyen ilişkisini irdelemek hedeflenmiştir. Yunus Emre’de “mürşit” kavramıyla ilgili kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Burada ise mürşidin özelliklerinden ziyade onu izleyen kişide görülen değişim, önderin onu izleyende müşahade edilen hususiyetleri, onu nasıl değiştirdiği şiirlerden örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Önder, Yunus Emre, Şiir Örnekleri, Türk Edebiyatı, Tasavvuf.

## THE TRANSFORMATIVE POWER AND QUALITIES OF WHAT IS RECITED ON A DISCIPLE BY THE GUIDE: THE EXAMPLE OF YUNUS EMRE

*Derya ÇETİN\**

Yunus Emre is one of the most significant representatives of Turkish literature. With both his identity as a mystic and the poems that embody divine love, his work has transcended centuries and continues to reach us today. Yunus Emre presents the cultural structure of his time and the rich mystic culture of Anatolia through his poetry. In his poems, the concepts of ‘irshad’ and ‘murshid’ frequently appear. When the poems are analyzed through the lens of these two motifs, it becomes evident that what defines Yunus Emre is the person who taught him and guided him on his path. This highlights the crucial importance of a ‘guide’ in a person’s life. This study aims to examine the leader-follower relationship based on Yunus Emre’s poems, focusing on the enduring mission of Yunus Emre as a guide. While valuable studies have been conducted regarding the concept of ‘murshid’ in Yunus Emre’s work, this study will focus on the changes observed in the follower, the qualities of the leader as reflected in the follower using examples from his poetry.

**Keywords:** Guide, Yunus Emre, Poetry Examples, Turkish Literature, Sufism.

---

\* Dr., dcetin\_@hotmail.com.

## ON ALTINCI YÜZYILDA ETKİLİ OLMUŞ BİR SÛFÎ: ŞEMSEDDÎN-İ SİVÂSÎ VE TESİRLERİ

*Fatih ÇINAR\**

İslam'ı, Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki sâflığı ile yaşama iddiasıyla ortaya çıkan ve zamanla sistematik bir yapıya bürünen tasavvufî düşünce, dünyevîleşmeye tepki olarak ortaya çıkmış bir zühhd hareketidir. Tarikatlar ise yüzyıllardır insanları etkileyen tasavvufî düşüncenin kurumsal yapılarıdır. En yaygın tarikatlardan biri olan Halvetiyye tarikatının dört ana şubesi olduğu kabul edilmektedir ve bu dört şubesi ile Halvetiyye tarikatı Anadolu'nun birçok merkezinde temsil edilmiştir. Bu dört ana koldan biri olan Şemsîyye (Sivâsiyye) kolu da diğer kollar da olduğu gibi, toplumu

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, fcinar@nku.edu.tr

çeşitli yönleri ile derinden etkileyen bir kol olarak uzun bir süre faaliyet yürütmüştür. Şemseddîn-i Sivâsî'ye nispet edilen bu ana kol, Sivas ve İstanbul başta olmak üzere birçok merkezde ilmî, vicdânî, askerî, kültürel ve sosyal açıdan etkili olmuştur. Şemsiyye temsilcilerinin tamamının, bahsedilen alanlardaki tesirlerini tespit etmek çalışmanın sınırlarını bir hayli aşacağı için bu çalışmada sadece Şemsiyye'nin pîri olan Şemseddîn-i Sivâsî'nin tesir halkasına işaret edilecektir. Bu anlamda Şemseddîn-i Sivâsî'nin telif ettiği eserlerle ilmî, yetiştirdiği halîfeleri, tasavvufî sahadaki kabul ve irşâd yöntemleri ile irfânî, katıldığı Eğri Seferi dolayısıyla söz konusu olan askerî sahadaki etkisi, güftesi kendisine ait olup bestelenerek bu şekilde tasavvuf musikisi sahasına olan kültürel katkısı, toplumsal bazı sorunları tespit ve bu sorunlara sunmuş olduğu çözüm önerileri ile sosyal tesirleri üzerinde durulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Tasavvuf, On Altıncı Yüzyıl, Şemseddîn-i Sivâsî, Tesirleri, Değerlendirme.

## A SUFI INFLUENTIAL IN THE SIXTEENTH CENTURY: SHEMSEDDIN-I SIVASI AND HIS EFFECTS

*Fatih ÇINAR\**

The sufi thought, which emerged with the claim of living Islam in its purity during the time of the Prophet and his companions and gradually took on a systematic structure, is an ascetic movement that arose as a reaction to worldliness. The tariqas are the institutional structures of the sufi thought that has influenced people for centuries. One of the most widespread tariqas, the Halvetiyye tariqa, is accepted to have four main branches, and with these four branches, the Halvetiyye tariqa has been represented in many centers of Anatolia. One of these four main branches, the Shemsiyye (Sivasiyye) branch, like the other branches, has operated for a long time as a branch that deeply affected society in various aspects. This main branch, attributed to Shems al-din Sivasi, has been influential in scientific, conscientious, military, cultural, and social aspects in many centers, especially in Sivas and Istanbul. Since identifying the effects of all representatives of the Shemsiyye in the mentioned areas would exceed the limits of this study, only the influence circle of Shems al-din Sivasi the founder of the Shemsiyye, will be pointed out in this study. In this sense, the scientific contributions of Shems al-din Sivasi through his authored works, his spiritual influence through the disciples he trained and his methods of acceptance and guidance in the sufi field, his military influence due to his participation in the Eğri Campaign, his cultural contribution to the field of sufi music through his lyrics that were composed, and his social

\* Asst. Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, fcinar@nku.edu.tr

influence through identifying some social problems and offering solutions to these problems will be emphasized.

**Keywords:** Sufism, The Sixteenth Century, Shems al-din Sivasi, Influences, Evaluation.

## TÜRK-İSLAM DÜŞÜNCESİNDE ÖNCÜ BİR İSİM: SADREDDİN KONEVÎ

*Fatma DEMİR\**

Sadreddin Konevî (1210-1274), Anadolu Selçuklu Devleti döneminde yaşamış en önemli Türk-İslam düşünürlerinden biridir. İbn Arabî, Konevî'nin entelektüel görüşlerinin şekillenmesinde ve gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Konya'da Şeyh-i Ekber İbn Arabî'ye nispetle anılan Ekberîyye ekolünü temsil eden Konevî, kendi döneminin en büyük âlimlerinden biri olarak görülmüştür. Konevî, İbn Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışını daha sistematik bir hale getirmiş, kavramları arasında tutarlı ve sistematik bir bağ kurmuştur.

Konevî'nin hocası İbn Arabî ile birlikte tasavvufu sistemli bir bilim haline getirdiği söylenebilir. Konevî,

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, demirfatma25@hotmail.com

Gazali'den sonra gerilediği düşünülen metafiziği felsefi bir üslupla ele almış ve nazari tasavvuf olarak isimlendirilen yeni bir ekol yaratmıştır. Ancak Konevî yalnızca sufi bir düşünür veya İbn Arabî'nin sadık bir talebesi değildir. O, felsefe, hadis, tefsir, fıkıh, dilbilim ve kalam gibi çeşitli alanlarda eserler ortaya koyan bir ilim insanıdır.

Görüşleri bütüncül biçimde değerlendirildiğinde onu Sünni bir sufi olarak tanımlamak mümkün görünmektedir. Ancak Konevî, görüşlerini ortaya koyarken herhangi bir kalam okulunu veya bir mezhebi takip etmemiştir. O, mezhepler üstü ve kapsayıcı bir bakış açısına sahiptir. Konevî'nin tasavvuf anlayışı, günümüzde Hâlidîlik tesiriyle yörüngesinden çıkmış olan Türk tasavvufunu yeniden Yesevîlik çizgisine çekebilecek bir yetkinliğe sahiptir. Bu bağlamda Konevî, fikir ve düşüncelerinin sonraki kuşaklar üzerinde bıraktığı derin etki göz önüne alındığında Türk-İslam düşünce geleneğinin en önemli simalarından biri olarak kabul edilebilir.

**Anahtar Kelimeler:** Sadreddin Konevi, Ekberîyye, Yesevîlik, Sünni Tasavvuf, Nazari Tasavvuf.

## A LEADING FIGURE IN TURKISH-ISLAMIC THOUGHT: SADR AL-DIN AL-QUNAWI

*Fatma DEMİR\**

Sadr al-Din al-Qunawi (1210-1274) is one of the most significant Turkish-Islamic thinkers of the Anatolian Seljuk period. Ibn 'Arabî played a crucial role in shaping and developing Qunawî's intellectual views. Representing the Akbarian school, named after Shaykh al-Akbar Ibn 'Arabî, Qunawi was regarded as one of the greatest scholars of his time. He systematically refined and structured Ibn 'Arabî's doctrine of *wahdat al-wujûd* (the unity of existence), establishing coherent and systematic connections between its concepts.

It can be argued that, together with his mentor Ibn 'Arabî, Qunawî transformed Sufism into a systematic science. He re-evaluated metaphysics, which was believed to have declined after al-Ghazâlî, adopting a philosophical approach and founding a new school known as *theoretical Sufism*. However, Qunawî was not merely a Sufi thinker or a devoted disciple of Ibn 'Arabî. He was also a prolific scholar who contributed to various fields, including philosophy, hadith, tafsîr, fiqh, linguistics, and kalâm.

When assessed holistically, Qunawî can be classified as a Sunni Sufi. However, he did not adhere strictly to any particular school of kalâm or jurisprudence. Instead, he embraced a supra-sectarian and inclusive perspective. Qunawî's conception of Sufism possesses the intellectual and doctrinal capacity to redirect Turkish Sufism, which, in the contemporary context, has deviated from its original trajectory under the influence of

\* Asst. Prof., Kafkas University, demirfatma25@hotmail.com

Hâlidîsm, back toward the Yasawî tradition. Considering the profound impact of his ideas and thoughts on subsequent generations, Qūnawî can be considered one of the most important figures of the Turkish-Islamic tradition of thought.

**Keywords:** Sadr al-Din al-Qunawi, Akbarian, Yasawîsm, Sunni Sufism, Theoretical Sufism.

## TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA ÖNDE GELEN BİR KOMUTAN: EMÎR HÜSÂMEDDÎN YUSUF

*Mahmut DEMİR\**

Türkiye Selçukluları, Anadolu coğrafyasını Türklerin anayurdu haline getirmeleri bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Ayrıca bu toprakların her anlamda imariyle ve iskânıyla meşgul olmaları Türk Tarihine yaptıkları önemli bir hizmettir. Türkiye Selçukluları'nın Anadolu üzerindeki fetih, imar ve iskân politikaları sultanlar yanında önde gelen devlet erkânı tarafından da gerçekleştirilmiştir. Nitekim kaynaklarda Türkiye Selçuklu sultanları yanında Mübârizeddîn Ertokuş, Şemseddîn Altunaba, Mübârizeddîn Armağanşâh, Celâleddîn Karatay ve Sahip Ata Fahreddîn Ali gibi

---

\* Dr., mahmutdemirr7@gmail.com.

bani yönü kuvvetli olan devlet erkânının ismine rastlanmaktadır. Bu emîrler gibi hem devlet adamı yönü hem de bâni yönü olan, ancak ismi pek bilinmeyen bir emîr daha vardır. Bu kişi özellikle Sultan I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220) iktidarının önde gelen emîrlerinden olan Hüsâmeddîn Yusuf'tur. Yazılı kaynaklarda kendisinin faaliyetleri hakkında sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Ancak kendisinin bani yönünün delili olan epigrafik malzemeler Hüsâmeddîn Yusuf hakkında mühim bilgiler sağlamaktadırlar. Ona ait kitabelerden Sultan I. İzzeddîn Keykâvus'un Malatya Valisi olduğu, Sinop ve Antalya'nın fethinden sonra her iki şehrin de tahkim ve imarında görev aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca sahip olduğu ünvanlardan ve katıldığı askeri seferlerden kendisinin Selçukluların önde gelen komutanlarından birisi olduğu öğrenilmektedir. Üstelik kendisine ait kitabeler gerek Sinop'ta gerekse de Antalya'da diğer Selçuklu devlet erkânı arasında mümtaz bir yeri olduğunu göstermektedir. Bildirimiz kapsamında Hüsâmeddîn Yusuf'un siyasi kariyeri ve bâni yönü hakkındaki veriler ortaya konmakta kendisinin Sultan I. İzzeddîn Keykâvus iktidarındaki genel konumu değerlendirilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye Selçukluları, I. İzzeddîn Keykâvus, Hüsâmeddîn Yusuf, Sinop, Antalya.

## A PROMINENT COMMANDER DURING THE SELJUQS OF TÜRKİYE: AMİR HUSAM AL-DÎN YUSUF

*Mahmut DEMİR\**

The Seljuqs of Türkiye have a privileged position in terms of making Anatolia the homeland of the Turks. In addition, the fact that they were engaged in the reconstruction and settlement of these lands in every sense is an important service to Turkish History. The conquest, reconstruction and settlement policies of the Seljuqs of Türkiye on Anatolia were carried out by the leading state officials as well as the sultans. As a matter of fact, in addition to the sultans of the Seljuqs of Türkiye, the sources also mention the names of prominent statesmen such as Mubâriz al-dîn Ertokus, Sams al-dîn Altunaba, Mubâriz al-dîn Armaganshah, Jalal ul-dîn Karatai and Sahip Ata Fahr al-dîn Ali. Like these amirs, there is another amir who was both a statesman and a builder, but whose name is not well known. This person is Hüsâmeddîn Yusuf, one of the leading amirs of the reign of Sultan İzz al-dîn Kaykâvus I (1211-1220). There is limited information about his activities in the written sources. However, epigraphic materials, which are evidence of his patronage, provide important information about Husâm al-dîn Yusuf. It is understood from his inscriptions that he was the governor of Malatya under Sultan İzz al-dîn Kaykâvus I and that he took part in the fortification and construction of both cities after the conquest of Sinop and Antalya. It is also learnt from his titles and military campaigns that he was one of the leading commanders of the Seljuqs. Moreover, his inscriptions show that he had a distinguished place

\* Dr., mahmutdemirr7@gmail.com.

among other Seljuq statesmen both in Sinop and Antalya. Within the scope of this paper, the data on Husâm al-dîn Yusuf 's political career and his role as a builder are presented and his general position in the reign of Sultan İzz al-dîn Kaykâwus I is evaluated.

**Keywords:** The Seljuqs of Türkiye, İzz al-dîn Kaykâwus I, Husâm al-dîn Yusuf, Sinop, Antalya.

## GÜNCELE ROL MODEL OLMASI BAKIMINDAN AHI EVİRAN VE AHİLİK

*Osman DERTLİ\**

Türk-İslam dünyasında önemli bir lider ve düşünür olan Ahi Evran, 13. yüzyılda Anadolu'da Ahilik teşkilatını kurarak sadece ekonomik hayatı düzenleyen bir yapı oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal ahlak, dayanışma ve paylaşma üzerine kurulu bir sistem geliştirmiştir. Ahilik, meslek edinmenin yanı sıra ahlaki olgunluğu da amaçlayan bir öğretilir. "Eli açık, kapısı açık, sofrası açık" anlayışıyla hoşgörü, yardımlaşma ve paylaşımı teşvik eder. Ahi Evran'ın liderlik anlayışı, sadece esnaf için değil; yöneticiler, eğitimciler ve aile bireyleri için de yol göstericidir. Onun vurguladığı çalışkanlık, dürüstlük ve adalet gibi değerler, günümüzde sosyal adaletin sağlanması ve bireyler arası

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, o.dertli@adu.edu.tr.

güvenin artması için önem taşır. Adil ticaret, sürdürülebilir kalkınma ve iş ahlakı gibi kavramlar, Ahi Evran'ın öğretileriyle daha anlamlı hale gelir. Sonuç olarak, Ahi Evran'ın mirası, sadece geçmişin değil, günümüz toplumlarının da etik ve sorumlu davranışlar sergilemesi için güçlü bir rehberdir.

**Anahtar Kelimeler:** Ahi Evran, Ahilik, Rol Model, Toplum.

## AHI EVRAN AND AKHISM IN TERMS OF BEING A CONTEMPORARY ROLE MODEL

*Osman DERTLİ\**

Ahi Evran, a significant leader and thinker in the Turk-Islamic world, established the Akhism organization in Anatolia in the 13th century. This institution not only regulated economic life but also developed a system based on social morality, solidarity, and sharing. Akhism is a doctrine that aims not only at professional training but also at moral maturity. With the principles of “open hands, open doors, and open tables,” it promotes tolerance, mutual aid, and sharing. Ahi Evran's leadership approach serves as a guide not only for tradespeople but also for administrators, educators, and family members. The values he emphasized—diligence, honesty, and justice—are crucial for ensuring social justice and fostering trust among individuals today. Concepts such as fair trade, sustainable development, and business ethics become more meaningful in light of Ahi Evran's teachings. In conclusion, Ahi Evran's legacy serves as a powerful guide not only for the past but also for contemporary societies in exhibiting ethical and responsible behavior.

**Keywords:** Ahi Evran, Akhism, Role Model, Society.

---

\* Asst. Prof., Aydın Adnan Menderes University, o.dertli@adu.edu.tr.

## ABDURRAHMAN FATALİBEYLİ DÜDENGİNSKİ'NİN ZİYAD EBÜZZİYA'YA MEKTUPLARI

*İnci Yelda Dumlupınar\**

Azerbaycan Türklerinin muhaceret hayatında pek çok ilmî, siyasî ve askerî sima vardır. Ancak çok azı Abdurrahman Fatalibeyli Düdenginski gibi Azerbaycan için birçok rolü aynı anda üstlenmiştir. II. Dünya Savaşı başladığında Kızıl Ordu'da yer alan Fatalibeyli, 1941'de Almanlar tarafından esir alındıktan sonra Alman ordusu içerisinde oluşturulan Azerbaycan Lejyonu'nda görev almış, lejyonun temsili olan Azerbaycan Ulusal Komitesi'nin idaresinde 1943 yılında Berlin'de Milli Azerbaycan Kurultayı'nın gerçekleşmesini sağlamıştır. Savaştan sonra Kuzey İtalya'ya, kaçmak zorunda

---

\* Arş. Gör. Dr., Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, inci.yelda@yyu.edu.tr.

kalmış ardından gazeteci Ziyad Ebüzziya'nın yardımı ile Mısır'a gitmiştir. Ancak onun İtalya ve Mısır'daki dönemi henüz üzerinde durulan bir konu olmamıştır. Milli meselelere olan bağlılığını hayatı boyunca sürdüren Fatalibeyli, Roma ve Mısır'dan Ziyad Ebüzziya'ya yazmış olduğu mektuplarla hem bu dönemi aydınlatmış hem de Azerbaycan milli hareketi ile ilgili düşüncelerini açıklamıştır. 1950'de Almanya'ya döndükten sonra da devam ettiği mektuplarında özellikle muhaceretteki Azerbaycan Milli Birliği ve yayın organı *Azerbaycan*'a dolayısıyla Soğuk Savaş yıllarında Münih'te anti-Sovyet propagandanın merkezinde bulunan ve Bolşevizm karşıtı kurumların sponsorluğunu üstlenen Amerikan Komitesi'ne yer vermiş, komitenin organize ettiği oluşumlarda bulunmasına yönelik kendisine yöneltilen suçlamaları da yanıtlamıştır. Münih'teki Azerbaycan Türklerinin komite aracılığı ile Azerbaycan milli bağımsızlığına hizmet etmelerinde öncü rolü üstlenen Fatalibeyli'nin Roma ve Mısır'daki fikir hayatı, Münih'teki Amerikan Komitesi'ne bakış açısı ile komitenin faaliyetlerinde neden ve nasıl yer aldığı konusu çerçevesinde şekillenen çalışma, Ebüzziya'ya yazdığı mektuplar üzerinden Fatalibeyli'nin 1947-1954 yılları arasındaki faaliyetlerinin ardındaki düşünce yapısının ortaya konmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Abdurrahman Fatalibeyli, Azerbaycan, Amerikan Komitesi, Radio Liberty, Münih.

## ABDURRAHMAN FATALIBEYLI DUDENGINSKI LETTERS TO ZIYAD EBÜZZIYA

*Inci Yelda DÜMLUPINAR\**

There are many scientific, political, and military figures in the migration life of Azerbaijani Turks. However, very few have taken on multiple roles for Azerbaijan simultaneously like Abdurrahman Fatalibeyli Düdenginski. When World War II started, Fatalibeyli, who was in the Red Army, was captured by the Germans in 1941, and then served in the Azerbaijan Legion formed within the German army. He ensured the convening of the National Azerbaijan Assembly in Berlin in 1943 under the administration of the Azerbaijan National Committee, symbolizing the legion. After the war, he escaped to Northern Italy and then to Egypt with the help of journalist Ziyad Ebuzziya. Nevertheless, his time in Italy and Egypt has not been extensively examined yet. Fatalibeyli, who maintained his dedication to national issues throughout his life, shed light on this period and expressed his thoughts on the Azerbaijani national movement through the letters he wrote to Ziyad Ebuzziya from Rome and Egypt. Upon returning to Germany in 1950, in the letters he continued to write, he addressed accusations related to his involvement with the Azerbaijan National Union in exile and the publication *Azerbaycan*, thereby discussing his participation in the initiatives organized by the American Committee, which was at the forefront of anti-Soviet propaganda in Munich during the Cold War years and sponsored anti-Bolshevism institutions. The research, shaped within the framework of how Fatalibeyli played a pioneering role in the service of Azerbaijani national independence

\* \* Res. Asst. PhD., Van Yuzuncu Yıl University, inciyealda@yyu.edu.tr.

through the committee of Azerbaijani Turks in Munich, aims to contribute to revealing the underlying thought structure of Fatalibeyli's activities between 1947 and 1954 through the letters he wrote to Ebuzziya.

**Keywords:** Abdurrahman Fatalibeyli, Azerbaijan, American Committee, Radio Liberty, Munich.

## SEBÜK TEGIN: TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNDE DEVLET ADAMLIĞI VE LİDERLİK

*Arslan DURDU\**

Sebük Tegin, Gazneli Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olarak Türk-İslam medeniyetinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sâmânîler Devleti'nde köle olarak başladığı hayatında askerî ve idarî yetenekleri sayesinde yükselmiş ve önemli görevlere tayin edilmiştir. Alp Tegin'in 963 yılında ölmesinin ardından onun yerine geçen oğlu Ebû İshak İbrâhim'in en güvenilir adamı oldu. Ebû İshak İbrâhim'in çocuksuz olması nedeniyle yönetim önce Bilge Tegin'e, ardından Böri Tegin'e geçti. Böri Tegin'in başarısız olması üzerine 977 yılında emîrlar Sebük Tegin'i devletin başına getirdi. Liderlik anlayışı adalet, liyakat ve halkın refahını esas

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, arslan.durdu@istiklal.edu.tr.

almıştır. Pend-nâme adlı eserinde hükümdarların bilge, sabırlı ve merhametli olmaları gerektiğini vurgulamış, adaletin devletin temel taşı olduğunu belirtmiştir. Ona göre, zulüm ve keyfi yönetim, halkın devlete olan bağlılığını zayıflatır ve devletin çöküşünü hızlandırır. Sebük Tegin, güçlü ve disiplinli bir ordu oluşturmuş, savaşın ancak devletin güvenliği için başvurulması gereken bir araç olduğunu savunmuştur. Barış ve diplomasiye öncelik vermiş, fethedilen topraklarda adil bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Bu çalışmada, Sebük Tegin'in siyasî ve askerî başarıları, devlet yönetimi anlayışı ve Pend-nâme'sinin siyaset düşüncesindeki yeri ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Sebük-Tegin, Gazneliler, Pend-nâme, Liderlik, Gulâm.

## SEBÜK TEGİN: STATESMANSHIP AND LEADERSHIP IN TURKIC-ISLAMIC CIVILIZATION

*Arslan DURDU\**

Sebük Tegin, as the founder and first ruler of the Ghaznavid State, played a significant role in the development of Turk-Islamic civilization. Beginning his life as a slave in the Samanid State, he rose through the ranks due to his military and administrative skills and was appointed to important positions. After the death of Alp Tegin in 963, he became the most trusted figure of Alp Tegin's successor, Abu Ishaq Ibrahim. Since Abu Ishaq Ibrahim had no children, leadership first passed to Bilge Tegin and later to Böri Tegin. However, due to Böri Tegin's failure, Sebük Tegin was appointed as the ruler by the emirs in 977. His leadership was based on justice, meritocracy, and public welfare. In his work *Pendnâme*, he emphasized that rulers should be wise, patient, and compassionate, and he regarded justice as the foundation of a stable state. According to him, tyranny and arbitrary rule weaken public loyalty to the state and accelerate its decline. Sebük Tegin built a strong and disciplined army, advocating that war should only be a means for ensuring state security. He prioritized peace and diplomacy and adopted a fair governance system in conquered territories. This study examines Sebük Tegin's political and military achievements, his approach to governance, and the significance of *Pendnâme* in Islamic political thought.

**Keywords:** Sebük-Tegin, Ghaznavids, Pend-nâme, Leadership, Ghulam.

\* Assistant Prof., Kahramanmaraş İstiklal University, arslan.durdu@istiklal.edu.tr.

## İLHANLILARIN ANADOLU'DAKİ TASAVVUFÎ MİRASI: HÂNKÂHLAR VE KURUCULARI

*Kurban DURMUŞOĞLU\**

İlhanlılar, Moğol kökenli bir devlet olmakla birlikte zamanla İslâm'ı benimsemiş ve bu süreçte özellikle tasavvufî yapılar üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Anadolu'da siyasî ve kültürel dönüşümler yaşanırken, hânkâhlar hem tasavvufî düşüncenin yayılmasına aracılık etmiş hem de toplumsal dayanışmayı sağlayan merkezler olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda çalışma, İlhanlılar döneminde Anadolu'da inşa edilen hânkâhların tasavvufî ve toplumsal işlevlerini, bu kurumların kurucularını ve tasavvufî düşüncenin yayılmasına katkılarını ele almaktadır. İlhanlı hâkimiyetinin Anadolu'daki tasavvufî hayat üzerindeki

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, [kdurmusoglu@bayburt.edu.tr](mailto:kdurmusoglu@bayburt.edu.tr)

etkileri, dönemin siyasî ve dinî politikaları çerçevesinde değerlendirilerek incelenmiştir. Çalışmada, dönemin tarihî kronikleri ve tasavvufî eserler gibi birincil kaynaklardan yararlanılarak nitel bir analiz yöntemi benimsenmiştir. Ayrıca, hânkâhların fonksiyonları ve kurucularının tasavvufî gelenek içerisindeki rolleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu araştırma, İlhanlı hâkimiyetinin Anadolu'daki tasavvufî yapıları nasıl dönüştürdüğüne ve bu süreçte hangi aktörlerin rol oynadığına dair önemli veriler sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle, İlhanlı destekli hânkâhların yalnızca birer dinî mekân olmanın ötesinde, ilim ve irfan merkezleri olarak da faaliyet gösterdiği; toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına katkı sunduğu öne sürülmektedir. Çalışmanın sonuçları, Anadolu'daki tasavvufî hareketlerin İlhanlılar dönemiyle birlikte nasıl yeni bir ivme kazandığını ortaya koyacaktır. Böylece, İlhanlıların Anadolu'daki tasavvufî mirası, geniş bir tarihî bağlam içerisinde ele alınarak akademik alana katkı sağlanacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Anadolu, İlhanlılar, Tasavvuf, Hânkâhlar.

## THE SŪFĪ HERITAGE OF THE ILKHANIDS IN ANATOLIA: KHĀNQĀHS AND THEIR FOUNDERS

*Kurban DURMUŞOĞLU\**

The Ilkhanids, originally a Mongol dynasty, gradually embraced Islam over time and significantly impacted Sūfī institutions. Amidst the political and cultural transformations in Anatolia, khānqāhs functioned not only as centers for the dissemination of Sūfī thought but also as hubs of social solidarity. This study examines the mystical and social functions of khānqāhs established in Anatolia during the Ilkhanid period, along with their founders and contributions to the spread of Sūfī thought. The influence of the Ilkhanid rule on Anatolia's Sūfī life is analyzed within the framework of the political and religious policies of the time. This research employs a qualitative analytical approach, drawing upon primary sources such as historical chronicles and Sūfī texts from the period. Furthermore, the functions of khānqāhs and the roles of their founders within the Sūfī tradition were assessed through a comparative perspective. The study aims to provide critical insights into how the Ilkhanid rule transformed Sūfī institutions in Anatolia and to identify the key figures involved in this process. In particular, the study argues that Ilkhanid-sponsored khānqāhs were not merely religious spaces but also centers of knowledge and wisdom, contributing to society's social, cultural, and economic fabric. The findings will shed light on how the Sūfī movements in Anatolia gained new momentum during the Ilkhanid era and how this period laid the groundwork for the subsequent tradition. By situating the Ilkhanid Sūfī legacy within a broader historical context, this research

\* Assist. Prof., Bayburt University, kdurmusoglu@bayburt.edu.tr

aims to contribute significantly to the academic field.

**Keywords:** Anatolia, Ilkhanid, Sufism, Khānqāhs.

## BİRİNCİ TÜRKOLOJİ KONGRESİ AYDINLARI VE ORTAK ALFABE, DİL VE TARİH ANLAYIŞI ÜZERİNE

*Ramin FATULLAYEV\**

Bilindiği gibi 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Baküde Birinci Türkoloji Kurultayı gerçekleşmiştir. Kurultaya 131 kişi katılmış, 17 oturum düzenlenmiş ve özellikle yeni alfabeye geçit konusunda uzun müzakereler ve tartışmalar yürütülmüştür. Kurultaya Wilhelm Barthold, Bekir Çobanzade, Mehmed Fuad Köprülü, Ali Bey Hüseyinzade, Aleksandr Samoyloviç, Salman Mümtaz, Sergey Oldenburg, Ahmet Baytursun, Hanefi Zeynallı gibi önemli türkolog ve dilciler katılmıştır. Ortak Türk dili ve alfabesi üzerine alınan kararlar Türk halkları için çok önemli bir dönüm noktası niteliğinde-

---

\* Dr., Hazar Üniversitesi, [ramin.fatullayev@khazar.org](mailto:ramin.fatullayev@khazar.org).

dir. Kurultaydan sonra Sovyetler Birliğinde yaşayan Türk halkları latin alfabesine geçmeye başlamıştır. Kısa zaman içerisinde Türkiyede de latin alfabesine geçişin ilk adımları atılmıştır. Aynı zamanda Türk şiveleri ve lehçeleri üzerine de konuşmalar yapılmış ve ortak bir Türk edebi dilinin geliştirilmesi hakkında fikirler dile getirilmiştir. Kurultay Türk halkları arasında kültürel ve bilimsel ilişkilerin hızlandırılması açısından oldukça önemli bir olaydır.

Bu bildiride Baküde gerçekleşmiş Birinci Türkoloji Kurultayının Türk aydınları arasında kültürel entegrasyonu ve ortak alfabe, dil ve tarih anlayışını nasıl etkilediği incelenmiştir. Kurultaya katılan aydınlar arasında fikir birlikleri ve ayrılıkları, Türk dili ve tarihi hakkındaki bakış açıları, ortak geçmiş ve gelecek hakkındaki fikirleri söz konusu bildiride tetkik edilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkoloji, Kurultay, Latin Alfabesi, Ortak Türk Dili, Bakü.

## THE FIRST TURKOLOGY CONGRESS: INTELLECTUALS AND THE SHARED UNDERSTANDING OF ALPHABET, LANGUAGE, AND HISTORY

*Ramin FATULLAYEV \**

As is well known, the First Turkology Congress took place in Baku between February 26 and March 6, 1926. A total of 131 participants attended, 17 sessions were held, and extensive discussions and debates were carried out, particularly regarding the transition to a new alphabet. Important Turkologists and linguists such as Wilhelm Barthold, Bekir Çobanzade, Mehmed Fuad Köprülü, Ali Bey Hüseyinzade, Aleksandr Samoyloviç, Salman Mümtaz, Sergey Oldenburg, Ahmet Baytursun and Hanefi Zeynalı participated in the Congress. The decisions made regarding a shared Turkish language and alphabet marked a significant turning point for the Turkish peoples. After the Congress, Turkic peoples living in the Soviet Union began to switch to the Latin alphabet. Soon after, the first steps towards adopting the Latin alphabet were taken in Turkey as well. Additionally, discussions were held on the various Turkic dialects and accents, and ideas were put forward regarding the development of a unified Turkish literary language. The Congress was a crucial event in terms of accelerating cultural and scientific relations among the Turkish peoples.

This paper examines how the First Turkology Congress, influenced the cultural integration among Turkish intellectuals and their shared understanding of alphabet, language, and history. The intellectuals par-

---

\* \* Dr., Khazar University, [ramin.fatullayev@khazar.org](mailto:ramin.fatullayev@khazar.org)

ticipating in the Congress will be examined in terms of their agreements and disagreements, their perspectives on the Turkish language and history, and their ideas about the common past and future in the aforementioned paper.

**Keywords:** Turkology, Congress, Latin Alphabet, Common Turkic Language, Baku.

## BİR SİYASAL LİDERLİK ÖRNEĞİ OLARAK XIX. YÜZYIL PADİŞAHLARININ EĞİTİM ÖNCÜLÜĞÜ

*Evren GÖKÇE\**

Fransız İhtilali'ni takiben dünyada yaşanan gelişmeler kendi sınırları içinde ortak bir tarih, dil ve kimlik etrafından toplanan ulusların inşaa sürecinin yanı sıra, sosyal yaşamda önceki dönemlerde görülmeyen bazı değerlerin gelişimine katkı yapmıştır. Bu değerler arasında insanların hayatlarını idame etmeleri amacıyla gerekli bilgileri edinmelerini sağlayan eğitim ilk sıralarda gelmektedir. XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Avrupa'nın bilim ve teknikte ilerlemesi neticesinde eğitim sisteminin yetersiz kaldığı Osmanlı İmparatorluğu'nda ise devlet adamlarının yanı sıra karar verici mevkisinde

---

\* Dr., evren1839@hotmail.com

bulunan padişahlar söz konusu eksikliğin farkına varmış ve imparatorluğun bekası için acil bir ihtiyaç olan yetişmiş insan kaynağını temin etmek üzere eğitim konusuna her türlü katkıyı sağlamaya çalışmışlardır. Nitekim II. Mahmut tarafından yürürlüğe konulan eğitim ıslahatları Tanzimat'la birlikte devam etmiş ve imparatorluğun son dönemine kadar yükselen bir ivmeyle sürdürülmüştür. Özellikle II. Abdülhamit dönemi bu açıdan bir atılım devresi özelliği taşımaktadır. Toprak bütünlüğünü ve varlığını muhafaza etmeye çalışan imparatorluğun ancak eğitimle ayakta kalabileceğin anlayan padişah, yoğun mesai sarf ederek iradesini ortaya koymuş ve cumhuriyeti kuran nesillerin yetişmesine ön ayak olmuştur. Bütün bunlardan hareketle bildirimizde XIX. yüzyılda yapılan eğitim reformlarında ve bu alanda yaşanan gelişmelerde Osmanlı padişahlarının siyasi liderlik yönünden katkıları ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı İmparatorluğu, XIX. Yüzyıl, Eğitim, Padişahlar, Siyasal Liderlik.

## EDUCATIONAL LEADERSHIP OF THE XIXTH CENTURY OTTOMAN SULTANS AS AN EXAMPLE OF POLITICAL LEADERSHIP

*Evren GÖKÇE\**

The developments in the world following the French Revolution have contributed to the construction of nations that gather around a common history, language and identity within their borders, as well as the development of some values in social life that were not seen in previous periods. Among these values, education, which enables people to acquire the necessary knowledge to sustain their lives, ranks first. By the beginning of the XIX th century, in the Ottoman Empire, where the education system was inadequate as a result of Europe's advancement in science and technology, statesmen and intellectuals, as well as the sultans who were in the decision-making position, realized this deficiency and tried to provide all kinds of contributions to education in order to provide trained human resources, which was an urgent need for the survival of the empire. As a matter of fact, the educational reforms put into effect by Mahmut II continued with the Tanzimat and to be sustained with an increasing momentum until the last period of the empire. Especially, the period of Abdülhamit II, which followed Sultan Abdülmecid and Abdülaziz, was a breakthrough period in this respect. Realizing that the empire, which was trying to preserve its territorial integrity and existence, could only survive with education, the sultan put forth his will by working intensively and paved the way for the upbringing of the generations that founded the Republic. Accordingly, this paper will discuss the educational reforms in the

\* Dr., evren1839@hotmail.com

19th century and the contributions of the Ottoman sultans in terms of political leadership in the developments in this field.

**Keywords:** Ottoman Empire, XIX th. Century, Education, Sultans, Political Leadership.

## YENİÇAĞDA TÜRK LİDERLİK TERMİNOLOJİSİ VE BİR ASKERİ-SİYASİ LİDER OLARAK YEĞEN MEHMED PAŞA (Ö. 1745)

*Selim GÜNGÖRÜRLER\**

Bu bildiride yeniçağ Türk tarihinde liderliği tanımlamak için kullanılan söz dağarcığı değerlendirilecek ve Yeğen Mehmed Paşa'nın 1730-40'larda ortaya koyduğu askeri-siyasi liderlik ele alınacaktır. Tarihimizde liderlik kavramı türlü biçimlerde adlandırılmıştır. Seçilen sözcükler bağlam, yer, ve geleneğe göre bazen çeşitlilik bazen değişiklik göstermiştir. Türkçe'nin öz dağarcığına divanda yeğlenen Arapça-Farsça lugat da eklenince kimi zaman eşdeğer kimi zaman ise nüanslarda ayrışan bir terimler öbeği ortaya çıkmıştır. Bildiride yeni-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, selim.gungorurler@marmara.edu.tr.

çağ Türk liderlik terminolojisi irdelenecek, kişiye özgü liderlik niteliğinin hükümdarlık ya da komutanlık gibi makama içkin liderlikten lugatta ne ölçüde ayrıştığı tartışılacaktır. Kavram tespiti için ardından gölgede kalmış bir liderlik vakası incelenecektir. Yeğen Mehmed Paşa (ö. 1745) Osmanlı ordusunun başında Avrupa cephesinde beklenmedik başarılar elde etmiş, askeri kazanımını sadrazamlığı ile pekiştirmeye çalışmış, sadrazamken belirlediği strateji onu iktidardan düşüren rakipleri tarafından dahi ister istemez benimsenmiş ve çok geçmeden bu kez Asya cephesinde Ordu-yı Hümayun'a kumandanlık etmiş bir devlet adamı olarak öne çıkmıştır. Paşanın ikbalı hizip çekişmeleriyle kesintiye uğramış ve savaşta ölmesiyle birkaç yıl içinde sonlanmış, ancak bu kısa süre içinde sergilediği liderlik iz bırakmıştır. Bildiri, Yeğen Mehmed'i çağdaşlarının gözünde etkin bir önder kılan nitelikleri yerli ve yabancı kaynakların tanıklığıyla tespit edecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Yeğen Mehmed Paşa, Başbuğ, Serdar, Reis, Kıyadet, Yedmek, Rehber.

## TURKISH LEADERSHIP TERMINOLOGY IN THE EARLY MODERN AGE AND THE CASE OF YEĞEN MEHMET PASHA (D. 1745) AS A MILITARY-POLITICAL LEADER

*Selim GÜNGÖRÜRLER\**

This paper evaluates the vocabulary used to define leadership in early modern Turkish history and discusses the military-political leadership of Yeğen Mehmed Pasha in the 1730s-40s. Premodern Turkish history has referred to the concept of leadership in several ways. The names chosen have varied and changed according to context, place, and tradition. When the Arabic-Persian vocabulary favored in the chancery became established beside the Turkish tongue's own words, a set made up of equivalent and nuanced terms emerged. This paper will examine the early modern leadership terminology in Turkish and discuss the extent to which personal leadership quality differed terminologically from the official leadership inherent in rulership or military command. After this conceptualization, a leadership case that has remained in the background of our historiography will be analyzed. Yeğen Mehmed Pasha (d. 1745) stands out as a statesman who led the Ottoman army to unexpected success on the European front, tried to consolidate his military achievement by his grand vizierate, whose strategy as grand vizier had to be adopted even by his rivals who ousted him from power, and who soon became the commander of the Imperial Army again, this time on the Asian front. His career was interrupted by factional strife and ended in just a few years by his early death during battle, but his leadership in this brief period left its mark. This paper will identify the qualities

\* Assistant Prof., Marmara University, selim.gungorurler@marmara.edu.tr.

that made Yeğen Mehmed an effective leader in the eyes of his contemporaries through the testimony of domestic and foreign sources.

**Keywords:** Yeğen Mehmed Pasha, Leader, Commander, Chief, Conduct, Marshal.

## ATATÜRK'ÜN DIŞİŞLERİ BAKANI: TEVFİK RÜŞTÜ ARAS

*Selim HÜSEM\**

Tevfik Rüştü Aras, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunda yer almış, Türk dış politikasının uygulayıcıları arasında en etkili isimlerden biri olmuştur. 1925-1938 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Atatürk'ün bağımsız diplomasi anlayışını benimseyen Aras, Türkiye'nin uluslararası alanda saygın bir aktör haline gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışma, Aras'ın dış politikadaki etkinliğini ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki yönelimini nasıl şekillendirdiğini ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmada, analiz yöntemi kullanılarak Aras'ın diplomatik faaliyetleri, arşiv belgeleri, dönemin basını,

---

\* Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, selim.husem@marmara.edu.tr

hatırat ve akademik çalışmalar ışığında incelenecektir. Özellikle Lozan sonrası dış politika süreçleri ile Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılımı, Balkan Antantı ve Sadabad Paktı gibi bölgesel iş birlikleri üzerindeki etkisi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay Meselesi gibi zorlu konularda Türk Dışişleri'nin sonuca başarıyla etki eden hamlelerinde Aras'ın rolü değerlendirilecektir.

Cumhuriyet dönemi dış politikasının kurucu unsurlarından tarihi bir figür olan Aras'ın rolünü ayrıntılı biçimde ortaya koymak bu çalışmanın alanda katkılardan birisi olarak sunulabilir. Bu çalışmanın sonuçlarında, Aras'ın Atatürk'ün dış politika vizyonunu başarıyla uyguladığını, Türkiye'nin uluslararası sistemde etkin bir diplomasi yürütmesini sağladığını ve Cumhuriyet'in dış politika anlayışının temelini attığı gösterilecektir. Bu bağlamda, Aras'ın Türkiye'nin diplomatik mirasındaki yeri yeniden değerlendirilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Diplomasi, Dış Politika, Cumhuriyet, Montrö, Antant, Pakt.

## ATATURK'S FOREIGN MINISTER: TEVFIK RUSTU ARAS

*Selim HÜSEM\**

Tevfik Rüştü Aras was among the founding cadre of the Republic of Türkiye and was one of the most influential figures among the implementers of Turkish foreign policy. He served as Minister of Foreign Affairs from 1925 to 1938. Adopting the independent diplomacy approach pioneered by Atatürk, Aras played a pivotal role in establishing Türkiye as a respected actor on the international stage. This study aims to examine Aras's effectiveness in foreign policy and how he shaped Türkiye's orientation in international relations during the foundation process of the Republic.

To this end, an analytical method will be employed to examine Aras's diplomatic activities in light of archival documents, contemporary press reports, personal memoirs, and academic studies. The study will assess Aras's contributions to post-Lausanne foreign policy processes, Türkiye's membership in the League of Nations, his influence on regional cooperation, such as the Balkan Entente and the Sadabad Pact, and the Turkish Foreign Ministry's successful management of challenging issues, including the Montreux Straits Convention and the Hatay Issue.

As a key historical figure in shaping Republican-era foreign policy, Aras's role can be presented as one of this study's contributions to the field. The findings of this study will demonstrate that Aras successfully implemented Atatürk's foreign policy vision, ensured Tür-

\* Dr., Research Assistant, Marmara University, selim.husem@marmara.edu.tr

kiye's active diplomacy in the international system, and laid the foundation of the Republic's foreign policy approach. Consequently, this study will reevaluate Aras's place in Türkiye's diplomatic legacy.

**Keywords:** Diplomacy, Foreign Policy, Republic, Montreux, Entente, Pact.

## EMİR TİMURUN POLİTİKASINDA DİN FAKTÖRÜ

*Ulviya İBRAHİMOVA\**

Emir Teymur dünya tarihine bir savaşçı olarak girmiş, fetihleriyle ve yeni devlet düzeniyle dikkat çekmiştir. Zıt karakterleriyle anılan bu hükümdar, İslam dininin gelişmesinde özel bir rol oynamıştır. Moğol döneminden itibaren, İslam'ın tasavvuf alimleri tarafından tanıtılması, Emir Timur döneminde yasal hale gelmiş ve bu felsefeyi yayan akımların ve mezhep liderlerinin desteği, Timur'un politikasının ana yönlerinden biri haline gelmiştir. Aynı zamanda Emir Timur bir Türk kağanı olarak Türk geleneklerine sadık kaldı. Bu bakımdan, din olarak İslam'a önem veren ve aynı zamanda Türk geleneklerini yaşatmayı sürdüren bir dönem olarak Timur'un tarihinin incelenmesi bugün bile oldukça gün-

---

\* Dr. Hazar Üniversitesi, ulviya\_ajdar@mail.ru.

celdir. Timur'un devletinin coğrafyası hem Türk hem de İran kültürünün çarpıştığı bir yerdir. Böyle bir alanda Turan ve İran coğrafyasını birbirinden ayırmak, her birini kendine göre yönetmek, Türk kültürünün üstünlüğünü sağlamak Emir Timur'un en büyük başarılarından biridir. Timur'un İslam'ın mevcut durumunu çağa uygun olarak doğru değerlendirmesi, bu dini yayma ve kendi gücünü güçlendirme konusunda doğru politikayı uygulamasına yol açmıştır. Yani onun bu politikasını hemen hemen bütün fetihlerinde görmek mümkündür. Timur'un devletin nasıl yönetileceğine dair ilkeleri onun siyasi deneyiminden kaynaklanmaktadır. Mesela Timur, kanunlarında fethedilen herhangi bir ülkenin askerlerini bağışlamakla kalmamış, aynı zamanda onlara güvenmiştir. Bu hareketin temel sebebi Seyyidlerin, Ulemaların, Şeyhlerin, Fazılların, o ülkelerin şerefli insanlarının el üstünde tutulmasıdır. İşgal ettiği ülkelerde İslam dinine ve bu dinin yayılmasında kilit rol oynayan şahsiyetlere değer verme siyasetini odakladığı için saygı görüyordu. Timur'un politikası bu coğrafyada İslam kültüründe Türk kimliğinin gücünü geliştirmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Emir Timur, Türk Kimliği, İslam Dini, Tasavvuf.

## THE RELIGIOUS FACTOR IN THE POLITICS OF EMIR TIMUR

*Ulviya İBRAHİMOVA\**

Emir Timur entered world history as a warrior, drawing attention with his conquests and the establishment of a new state order. This ruler, known for his contrasting characteristics, played a distinctive role in the development of the Islamic religion. Beginning in the Mongol period, the promotion of Islam by Sufi scholars gained legal recognition during Emir Timur's reign, and supporting the movements and sect leaders who spread this philosophy became a central pillar of his policy. At the same time, Emir Timur, as a Turkish kagan, remained steadfastly loyal to Turkish traditions. In this regard, examining Timur's era as a period that both emphasized Islam as a religion and kept Turkish traditions alive remains highly relevant even today. The geography of Timur's state was a crossroads where Turkish and Iranian cultures intersected. In such a region, distinguishing between Turanian and Iranian territories, managing each according to its own nature, and ensuring the dominance of Turkish culture stand out as some of Emir Timur's greatest achievements. Timur's astute assessment of Islam's contemporary situation enabled him to implement effective policies for spreading the religion while strengthening his own authority. In other words, this approach is evident in nearly all of his conquests. Timur's principles of governance were rooted in his political experience. For instance, in his laws, Timur not only spared the soldiers of conquered nations but also placed trust in them. The main reason for this policy was his high regard for the Sayyids, Ulemas, Sheikhs,

\* Dr. Khazar University, ulviya\_ajdar@mail.ru.

Fazils, and other honorable figures of those lands. He earned respect in the regions he occupied because his policies prioritized the Islamic religion and the key figures instrumental in its dissemination. Through his policies, Timur enhanced the influence of Turkish identity within Islamic culture in this region.

**Keywords:** Emir Teymur, Turkish Identity, Islamic Religion, Sufism

## GORDİY SEMYONOVİÇ SABLUKOV VE KUR'AN-I KERİM'İN İLK RUSÇA TERCÜMESİ

*Gülcan İNALCIK\**

Kur'an-ı Kerim'in Rusçaya yapılan ilk tercümeleri, Çarlık Rusya'daki İslam ve Doğu dilleri araştırmalarının önemli kilometre taşlarından biridir. Bu tercümeler, hem Rus toplumunun İslam dini ve kültürü hakkındaki bilgisini genişletmiş hem de Doğu ve İslam araştırmalarının ilmî temelini oluşturmuştur. Tercüme sürecinde Çarlık Rusya'nın Müslüman halklar üzerindeki politikaları etkili olmuş, tercümlerin çoğu misyonerlik ve yönetim stratejileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna rağmen bu çalışmalar Çarlık Rusya'daki İslam araştırmalarının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, gulcan.inalcik@marmara.edu.tr.

18. yüzyılda başlayan tercüme faaliyetleri, 19. yüzyılda daha yoğun ve sistematik bir hâl almıştır. Bu dönemde özellikle Kazan ve St. Petersburg merkezli çalışmalar, tercümelerin temelini oluşturmuştur. İlk tercümeler genellikle akademik amaçlarla yapılmış, ilerleyen süreçte ise toplumun geniş kesimlerinin İslam dini hakkındaki anlayışlarını şekillendiren popüler eserler ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın Rusçaya ilk tercümesi, Petrus Pavloviç Postnikov tarafından yapılmış ve Çar I. Petro'nun talimatıyla 1716 yılında St. Petersburg'da yayımlanmıştır. Ancak bu tercüme doğrudan Arapçadan değil, 1647'de André du Ryer tarafından Fransızcaya yapılan tercüme üzerinden gerçekleştirilmiştir. 1878'de Kazan İlahiyat Akademisi profesörlerinden Gordiy Semyonoviç Sablukov tarafından yapılan tercüme ise akademik çevrelerde daha fazla kabul görmüştür. G. S. Sablukov'un tercümesi hem orijinal metnin özgünlüğüne yakınlığı hem de filolojik analizleriyle öne çıkmıştır. Bu çalışmada, öncelikle Çarlık Rusya'daki ilk Kur'an tercümelerinin tarihî süreçleri değerlendirilecek, ardından Sablukov'un Kur'an tercümesi ve bu tercümeyle yönelik Rus doğu bilimcilerin değerlendirmelerine yer verilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Kur'an Tercümeleri, Rus Doğu bilimi, Çarlık Rusya, G. S. Sablukov, Kazan İlahiyat Akademisi.

## GORDIY SEMYONOVICH SABLUKOV AND THE FIRST RUSSIAN TRANSLATION OF THE QUR'AN

*Gülcan İNALCIK\**

The first translations of the Qur'an into Russian represent significant milestones in the study of Islam and Oriental languages in Tsarist Russia. These translations not only expanded Russian society's knowledge of Islam and its culture but also laid the academic foundation for Oriental and Islamic studies. The translation process was influenced by Tsarist Russia's policies toward its Muslim populations, and many translations were evaluated within the framework of missionary and administrative strategies. Despite this, these works made significant contributions to the development of Islamic studies in Tsarist Russia. Translation activities, which began in the 18th century, became more systematic and intensive in the 19th century. During this period, studies centered particularly in Kazan and St. Petersburg formed the foundation of these translations. While the initial translations were mostly conducted for academic purposes, later works shaped the broader public's understanding of Islam. The first translation of the Qur'an into Russian was carried out by Petrus Pavlovich Postnikov and was published in St. Petersburg in 1716 at the instruction of Tsar Peter I. However, this translation was not done directly from Arabic but was based on the French translation by André du Ryer in 1647. The translation by Gordiy Semyonovich Sablukov, a professor at the Kazan Theological Academy, published in 1878, gained greater acceptance in academic circles. Sablukov's translation stood out for its proximity to the original text and its philological analyses. This study will

\* Asst. Prof., Marmara University, gulcan.inalcik@marmara.edu.tr.

first examine the historical process of the early Qur'an translations in Tsarist Russia, followed by an evaluation of Sablukov's translation and the assessments of Russian Orientalists regarding his work.

**Keywords:** Qur'an Translations, Russian Oriental Studies, Tsarist Russia, G. S. Sablukov, Kazan Theological Academy.

## CARİYELİKTE MEMLÛK İKTİDARINA GİDEN YOLDA ŞECERÛ'D-DÜRR'ÜN ARKASINDAKİ SİYASİ GÜÇLER

Şehri KARAKAŞ\*

Mısır Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un (1240-1249) Türk asıllı câriyesi olan Şecerû'd-Dürr, Orta Çağ İslam devletlerinde "kudretli kadın hükümdar" olarak bilinir. O, arkasındaki siyasi güç ile devlet yönetiminde temayüz etmesi bakımından İslâm dünyasının en çarpıcı simalarından biri olmuştur. Onun şöhreti ve yükselişi, es-Sâlih Necmeddin'in ölümünü gizleyerek Eyyûbîleri idare etmesi ile başlamış, Mısır'da Memlûk yönetimini başlatması hasebiyle doruk nokta-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, sehri.karakas@erzurum.edu.tr

sına ulaşmıştır. Bu süreçte Şecerü'd-Dürr'e Bahrî Memlûklerinin Reisi Tavâşi Cemâleddîn'in yanı sıra devlet kademelerinde en çok söz ve itibar sahibi olan ve halk tarafından sevilen Emîr Fahreddîn İbn Hameveyh'in desteği bulunmaktaydı. Eyyûbîlerin son dönemlerinde tedricen güçlenen Şecerü'd-Dürr'ün onayı ile Bahrî Memlûk emîrleri, Eyyûbî Hükümdarı Turân Şâh b. Necmeddin Eyyûb'u öldürmüşler ardından Şecerü'd-Dürr'ü sultan seçmişlerdir. 1250 yılında Memlûk emîrlerinden İzzeddin Aybeg'in ona atabeg tayin edilmesi ile Mısır'da Eyyûbîler dönemi son bulmuş ve Memlûkler dönemi başlamıştır. Bu suretle Şecerü'd-Dürr, Mısır'da iktidar değişikliğinin bir aracı olmuş, İslam müelliflerinin bazılarına göre Mısır Türk Memlûklerinin ilk sultanı olarak vasıflandırılmıştır. Bu çalışma, Şecerü'd-Dürr'ün Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Sâlih Necmeddin'in ölümünün ardından Emîr Fahreddîn'in desteği ile ülkeyi idare etmesi ve saltanata giden yolda Bahri Memlûklerinden aldığı güç ele alınmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Şecerü'd-Dürr, Fahreddîn, Tavâşi Cemâleddîn, Eyyûbîler, Memlûkler.

## THE POLITICAL FORCES BEHIND SHAJARAT AL-DURR ON THE ROAD FROM CONCUBINAGE TO MAMLUK POWER

*Şehri KARAKAŞ\**

Shajar al-Durr, the Turkish-born concubine of the Egyptian Ayyubid Sultan al-Malik al-Salih Najm ad-Din Ayyub (1240-1249), is known as a "powerful female ruler" in medieval Islamic states. She stands out as one of the most striking figures in the Islamic world due to her political influence and prominence in state governance. Her fame and rise began when she concealed the death of al-Salih Najm ad-Din and governed the Ayyubids, and reached its peak due to her role in establishing the Mamluk rule in Egypt. During this process, Shajar al-Durr had the support of Tavashi Djamal al-Din, the leader of the Bahri Mamluks, as well as Emir Fakhr al-Din Ibn Hameweyh, who held the most influence and prestige in the state and was loved by the people. Towards the end of the Ayyubid period, with the approval of Shajar al-Durr, the Bahri Mamluk emirs killed the Ayyubid ruler Turan Shah b. Najm ad-Din Ayyub, and then elected Shajar al-Durr as sultan. In 1250, with the appointment of Izz al-Din Aybeg, one of the Mamluk emirs, as her atabeg, the Ayyubid period in Egypt came to an end, and the Mamluk period began. In this way, Shajar al-Durr became an instrument of the change of power in Egypt, and according to some Islamic scholars, she was described as the first sultan of the Egyptian Turkish Mamluks. This study examines how Shajarat al-Durr, with the support of Emir Fakhr al-Din, governed the country after the death of Ayyubid Sultan al-Malik al-Salih Najm ad-Din, and the power

\* Asst. Prof., Erzurum Technical University, sehri.karakas@erzurum.edu.tr

she gained from the Bahri Mamluks on her path to the throne.

**Keywords:** Shajar al-Durr, Fakhr al-Din, Tavashi Djamal al-Din, Ayyubids, Mamluks.

## TARİHÇİ, FİKİR ADAMI VE SİYASETÇİ PROF. DR. OSMAN TURAN'IN TÜRKÇE HAKKINDAKİ MÜLAHAZALARI VE TÜRK DİLİ MEFKÛRESİ

*Kerim Köksal KAYA\**

Daha çok tarihçi kişiliğiyle tanınan Osman Turan'ın önemli bir mütefekkir olduğu zaman zaman göz ardı edilmiştir. Kendisi, Mehmed Fuad Köprülü gibi bir âlimin öğrencisi olarak kalmamış; aynı zamanda onun izini takip etmiştir. Vatan savunmasının ve muhafazasının fizikî mücadelenin yanında fikrî mücadele yapılabildiği takdirde ihya olacağına inanan Turan, kalemîyle bu

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, kerimkoksalkaya@topkapi.edu.tr

mücadelenin 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki önemli neferlerinden biri olmuştur. Kendisi Selçuklular tarihi başta olmak üzere Türk Tarihi ve Türkiye siyasetiyle ilgili onlarca çalışma yapmış, pek çok ilmî münakaşaya girmiştir. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyetine ve istikbaline tehdit olarak algıladığı hususlarda fikirlerini beyan etmekten imtina etmemiş; Türk milletini yazılarıyla uyarmayı veya ona yol göstermeyi kendine vazife bilmiştir. Bu vazife ile ilgili en önemli vasiyanın Türkçe olduğunun bilincinde olan Turan, Türklerin millî tarihi ile kültürünün yayılması ve korunması için Türkçe'nin korunması gerektiğini pek çok çalışmasında ifade etmiştir. Bu bildirinin amacı, dilin korunmasını kendisine mesele edinen Osman Turan'ın Türkçeye yapılan bazı müdahalelere karşı koruma mücadelesine dikkat çekmek ve bu mücadelenin günümüzdeki yansımalarını değerlendirmektir. Bu mücadelenin başlıca çerçevesini Türkçeye ithal edilmiş kelimeler, okullardaki Türkçe eğitimi, adlandırmalar, mahzurlu bir Türkçe kullandığına kanaat ettiği mütefekkiirlere eleştiriler oluşturmaktadır. Osman Turan'ın ifade ettiği şekilde "dil meselesi"nin ve "dil buhranı"nın günümüzde de hallolmadığı; gittikçe fena bir vaziyet aldığı göz önüne alındığında çalışmanın başka bir amacı bu konuya dikkat çekmektir. Arapça, Farsça ve Fransızcaya oldukça hâkim olan Turan'ın ilmî ve yarı ilmî çalışmalarında sade ve akıcı bir Türkçe kullanmasını onun bu husustaki mücadelesinin ve hassasiyetinin tezahürü olarak kabul etmek mümkündür.

**Anahtar Kelimeler:** Dil Meselesi, Dil Buhranı, Adlandırma, Dil Bilgisi, Türk Dili

## HISTORIAN, THINKER AND POLITICIAN PROF. DR. OSMAN TURAN'S CONSIDERATIONS ABOUT TURKISH AND TURKISH LANGUAGE IDEAL

*Kerim Köksal KAYA\**

Osman Turan, who is mostly known as a historian, has sometimes been overlooked as an important thinker. He was not only a student of a scholar like Mehmed Fuad Köprülü, but also followed in his footsteps. Turan, who believed that the defence and preservation of the homeland would be revived if an intellectual struggle could be waged alongside the physical struggle, became one of the important soldiers of this struggle in the 1930s and 1940s with his pen. He carried out dozens of studies on Turkish history, especially the history of the Seljuks, and Turkish politics, and engaged in many scholarly debates. However, he did not refrain from expressing his opinions on issues that he perceived as a threat to the existence and future of the Republic of Turkey; he considered it his duty to warn or guide the Turkish nation through his writings. Turan, who is aware that the most important tool for this task is Turkish, has expressed in many of his works that Turkish should be protected in order to spread and preserve the national history and culture of Turks. The aim of this paper is to draw attention to the struggle of Osman Turan, who took the protection of the language as an issue for himself, against some interventions in Turkish and to evaluate the reflections of this struggle today. The main framework of this struggle consists of words imported into Turkish, Turkish education in schools, nomenclature, and criticism of intellectuals who he believed to be using an

\* Asist. Prof., Istanbul Topkapı University, kerimkoksalkaya@topkapi.edu.tr

objectionable Turkish. Considering that the “language issue” and the “language crisis”, as expressed by Osman Turan, have not been resolved today, and that it is getting worse and worse, another aim of the study is to draw attention to this issue. It is possible to accept the fact that Turan, who had a good command of Arabic, Persian and French, used a simple and fluent Turkish in his scientific and semi-scientific works as a manifestation of his struggle and sensitivity in this regard.

**Keywords:** Language Issue, Language Crisis, Nomenclature, Grammar, Turkish Language.

## AYDIN NASUH PAŞA KÜLLİYESİ: OSMANLI EĞİTİM GELENEĞİNİN BİR YANSIMASI

*Yakup KAYA\**

Aydın il merkezinde yer alan Nasuh Paşa Külliyesi, 1708 yılında Osmanlı devlet adamı Nasuh Paşa tarafından inşa ettirilmiş olup, Osmanlı'nın eğitim-öğretim sistemine dair önemli örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Külliye; han, derslane-mescid, medrese ve hamam bölümlerinden oluşmaktadır. İnşa edildiği dönemde eğitim ve ticaret hayatının merkezi konumunda olan bu yapı, özellikle medrese ve derslane-mescid bölümleriyle Osmanlı'nın geleneksel eğitim anlayışını yansıtan temel unsurları barındırır. Osmanlı medresele-ri, yalnızca dini eğitim veren kurumlar olmanın ötesin-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, yakup.kaya@adu.edu.tr.

de, hukuk, mantık, edebiyat ve tıp gibi farklı alanlarda derslerin verildiği akademik merkezler olarak da işlev görmüştür. Nasuh Paşa Külliyesi içindeki medrese, bu kapsamda yapılandırılmış olup öğrencilere hem dini hem de bilimsel eğitim imkânı sunmuştur. Medresenin mimarisi, ortasında yer alan avlu etrafında “U” biçiminde sıralanmış odalardan meydana gelir. Her bir odada, dönemin eğitim normlarına uygun olarak bir ocak ve dolap nişi bulunarak öğrencilerin hem ders çalışma hem de yaşam alanına sahip olmaları sağlanmıştır. Medreseye bitişik inşa edilen derslane-mescid ise ibadet ve eğitimin aynı mekânda yürütüldüğü çok amaçlı bir yapı niteliğindedir. Bu düzenleme, Osmanlı eğitim sisteminde sıkça rastlanan mektep-mescid birlikteliğini ortaya koymaktadır. Ancak, Osmanlı’nın son dönemlerinde geleneksel medreselerin işlevselliği azalmaya başlamış, bu dönüşüm Nasuh Paşa Medresesi’ni de etkilemiştir.

Cumhuriyet döneminde, 1926’da külliyenin bir kısmı yıkılmış, imar çalışmaları sırasında külliye ikiye ayrılmış; ayrıca, 1922’de gerçekleşen Yunan işgali sırasında büyük hasar alarak yapının eğitim işlevi tamamen sona ermiştir. Günümüzde Nasuh Paşa Külliyesi, tarihi ve kültürel miras olarak Osmanlı eğitim sisteminin işleyişi ve dönüşümünü anlamak açısından büyük değer taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Din Eğitimi, Osmanlı Eğitim Sistemi, Nasuh Paşa Külliyesi, Medrese Mimarisi, Mektep-Mescid Bütünlüğü.

## AYDIN NASUH PASHA COMPLEX: A REFLECTION OF THE OTTOMAN EDUCATIONAL TRADITION

*Yakup KAYA\**

Located in the center of Aydın, the Nasuh Paşa Complex, commissioned in 1708 by the Ottoman statesman Nasuh Paşa, is regarded as one of the significant examples of the Ottoman educational system. The complex comprises a caravanserai (han), a combined classroom-mosque (derslane-mescid), a madrasa, and a hammam. At the time of its construction, this edifice served as a central hub for both educational and commercial activities. Its most notable components—the madrasa and the derslane-mescid—embody the traditional Ottoman educational philosophy. Ottoman madrasas were not exclusively dedicated to religious instruction; they also functioned as academic centers where subjects such as law, logic, literature, and medicine were taught. Within the Nasuh Paşa Complex, the madrasa was designed to offer both religious and scientific education, thereby providing a holistic environment for learning. Architecturally, the madrasa is organized around a central courtyard with rooms arranged in a “U”-shaped formation. Each room is equipped with a hearth and a cupboard niche in accordance with the educational norms of the period, ensuring that students had access to both study spaces and living quarters. Adjacent to the madrasa, the derslane-mescid functioned as a multipurpose structure where both worship and instruction were conducted simultaneously. This arrangement exemplifies the

\* Assistant Prof., Aydın Adnan Menderes University, yakup.kaya@adu.edu.tr.

commonly encountered “mektep-mescid” integration within the Ottoman educational system. However, during the late Ottoman period, traditional madrasas gradually lost their functionality—a transformation that also affected the Nasuh Paşa Madrasa.

In the Republican era, part of the complex was demolished in 1926, and subsequent urban development led to its division. Moreover, the complex sustained severe damage during the Greek occupation in 1922, which ultimately resulted in the complete cessation of its educational function. Today, the Nasuh Paşa Complex stands as an invaluable historical and cultural heritage site, offering critical insights into the operation and transformation of the Ottoman educational system.

**Keywords:** Religious Education, Ottoman Education System, Nasuh Pasha Complex, Madrasa Architecture, School-Mosque Integration.

## DOĞU TÜRKÇESİ KUR'AN TERCÜMELERİNİN EŞ DİZİMSEL SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

*Sümbül Begüm KÖRTELLİ\**

Kur'an, eldeki bilgilere göre ilk olarak Mansûr ibn Nûh (961-976) zamanında Farsçaya tercüme edilmiştir. Karahanlılar devriyle birlikte ise Türkler, İslamiyet'i anlamak, esaslarını uygulamak ve bir sonraki nesillere doğru aktarabilmek amacıyla Kur'an'ı Türkçeye tercüme etmeye başlamıştır. Tercümeler arasında en eskisi sayılan TIEM nüshası, müstensih Muhammed ibn Hacı Devletşah tarafından (1333-1334) istinsah edilmiş; böylece bu tercümelere dayalı İslami söz varlığı gelişmeye başlamıştır. Kur'an tercümelerinin söz varlığında ikileme, tamlama, kalıp söz, deyim gibi pek çok söz öbeği

---

\* Dr. Arş. Gör., İstanbul Beykent Üniversitesi, begumyildiz@beykent.edu.tr.

bulunmaktadır. Bu söz öbeklerinden biri de bir dilin gelişmişliğini göstermesi bakımından önem arz eden eş dizimlerdir. Bugüne kadar Kur'an tercümelerini dil bilgisel açıdan inceleyen çalışmalar yapılmış; fakat eş dizimlerin incelendiği bir çalışmayla karşılaşılmamıştır.

Bu bildiride, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi Kur'an tercümelerindeki isim + fiil kalıbında teşkil edilmiş eş dizimler ele alınacaktır. Fiil eş dizimlerinin Standart Türkçedeki durumu ve geçirdiği değişimler incelenecektir. Standart Türkçede fonetik farklılıklarla kullanılan (*kitab indür* -> kitap indir-, *dëstür bër* -> destur ver-, *cezâ bër* -> ceza ver- vb.) ve eş dizim anlamı farklı sözlük birimlerle Türkiye Türkçesine devredilen eş dizimler sunulacaktır (*yarlıg ıdıl* -> vahiy gönderil-, *feriş-te indür* -> melek gönder-, *yazuk ört* -> günah bağışla-, *durûd ıd* -> salavat getir-, *rûze tut* -> oruç tut- vb.). Ayrıca, Kur'an tercümelerindeki eş dizimlerin tarihî Türk dili metinlerindeki kullanımına da değinilecek, bu tercümelere özgü eş dizimler gösterilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Kur'an Tercümeleri, Eş Dizim, Fiil Eş Dizimleri, Dil Bilimi, Doğu Türkçesi.

## ON THE COLLOCATION VOCABULARY OF EASTERN TURKISH QURAN TRANSLATIONS

*Sümbül Begüm KÖRTELLİ\**

According to available information, the Quran was first translated into Persian during the reign of Mansûr ibn Nûh (961-976). With the Karakhanids period, Turks started to translate the Quran into Turkish in order to understand Islam, to apply its principles and to pass it on to the next generations. The TIEM copy, which is considered to be the oldest among the translations, was inscribed by the annotator Muhammad ibn Hacı Devletşah (1333-1334); thus, Islamic vocabulary based on these translations began to develop. In the vocabulary of Quran translations, there are many phrases such as doubling, phrases, phrases and idioms. One of these phrases is collocations, which are important in terms of showing the development of a language. To date, there have been studies examining Quran translations from a grammatical of view; however, there is no study examining collocations.

In this paper, the noun + verb patterned collocations in Quran translations in Karakhanid, Khwarezm and Chagatai Turkish will be discussed. The status of verb collocations in Standard Turkish and their changes will be analyzed. The collocations used in Standard Turkish with phonetic differences (*kitab indür* -> kitap indir-, *dëstür bër* -> destur ver-, *cezâ bër* -> ceza ver- etc.) and the collocations whose collocations were transferred to Turkish with different lexical units will be presented (*yarlıg ıdıl* -> vahiy gönderil-, *ferişte indür* -> melek gönder-, *yazuk ört* -> günah bağışla-, *durûd ıd* -> salavat

\* Dr. Res. Asst., Istanbul Beykent University, begumyildiz@beykent.edu.tr.

getir-, *rûze tut-* > oruç tut- etc.). In addition, the use of collocations in Quran translations in historical Turkic texts will also be discussed, and collocations specific to these translations will be shown.

**Keywords:** Quran Translations, Collocation, Verb Collocations, Linguistics, Eastern Turkish.

## HİKÂYELER İÇİNDE YÖNETİCİ ŞAHSİYETLERE DAİR İZLER (16. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA DİNÎ, AHLÂKÎ, TASAVVUFÎ MESNEVÎLER)

*Esin TÜMER KURNAZ\**

XVI. yüzyıl Osmanlı'sı zirve yöneticilerin tahta çıktığı, özellikle ilk yarısı yükselişin yaşandığı bir döneme referans verirken Klasik Türk Edebiyatı açısından da farklı kültürlerle yoğrulmuş zengin bir döneme işaret eder. XVI. yüzyıl mesnevîleri, devrin sosyal-kültürel yapısına şahitlik eden "Güzel Ahlâk"ı "Gelenek" in parçası olarak sunan beyitleri ile topluma ayna tutarken içindeki hikâyeler ile tarihe şahitlik eden metodolojik bir

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, tumeresin@yahoo.com.

okuma sunar. Bu okuma içinde XVI. yüzyılda kaleme alınmış dinî, ahlâkî, tasavvufî mesnevîlerinde yer alan hikâyelerde geçen padişah, sultan, şah, vezir, halife, kadı gibi yönetici kadrolar adalet ve yönetim sorumluluğu olan şahsiyetlerdir. İlgili mesnevîlerin sebep-i telif beyitlerinde eserin yönetici şahsiyetlere ithaf nedeni ile kaleme alındığı şairler tarafından gururla belirtilir. XVI. yüzyıl Anadolu Coğrafyasının genişleyen sınırları, farklı kültürler ile olan etkileşimi nedeni ile yönetici kadroların görev ve sorumlulukları da yüksektir.

Bu bildiri kapsamında XVI. yüzyılda kaleme alınmış 24 dinî, ahlâkî, tasavvufî mesnevî incelenmiş olup, 847 hikâye içinde başrolü üstlenen yönetici kadrolar tespit edilmiştir. Çalışma, XVI. yüzyılda tarihi şahsiyetlerin hikâyeler içindeki rolleri ile geleceğe attıkları imzaya işaret ederken, Hak dinînin en hassas fazileti olan “adalet” kavramı çerçevesinden Anadolu irfanını mayalayan yönetici şahsiyetleri hikâyeler içinden ortaya koyar.

**Anahtar Kelimeler:** Türk Edebiyatı, Mesnevî, Hikâye, Yönetici, Adalet.

## TRACES OF RULING PERSONALITIES IN STORIES (RELIGIOUS, MORAL, AND TASAWWUF MASNAWÎS OF 16TH CENTURY TURKISH LITERATURE)

*Esin TÜMER KURNAZ\**

The Ottoman Empire of the XVIth century refers to a period of ascendancy, especially in the first half, with the ascension of most well known rulers to the throne, and also in terms of Classical Turkish Literature, it points to a rich period that was encountered with different cultures. XVIth century masnawîs offer a methodological reading that witnesses the social-cultural structure of the period, holds up a mirror to society with couplets that present “Beautiful Conduct” as part of “Tradition”, and witnesses history with the stories within. Within this reading, the ruling cadres such as the sultan, shah, vizier, caliph, qadi, etc. in the stories of the “Religious, Moral, and Tasawwuf Masnawîs” written in the XVIth century are personalities with the responsibility of justice and administration. In the couplets that show the reason of the writing of the related masnawîs, the poets proudly state that the work was written for the dedication of the administrative staff. The duties and responsibilities of them were also high due to the expanding borders of Anatolia and its interaction with different culture.

Within the scope of this paper, 24 “Religious, Moral, and Tasawwuf Masnawîs” written in the XVIth century were analyzed and the ruling cadres who played the leading role in 847 stories were identified. While pointing out the character in stories of historical figures as

\* Asst. Prof., Üsküdar University, tumeresin@yahoo.com.

a signature of whom for future, the study reveals the administrative staff who fermented Anatolian wisdom within the framework of the concept of “justice” as the most sensitive virtue of the religion.

**Keywords:** Turkish Literature, Masnawī, Story, Administrative Staff, Justice.

## BÜYÜK SELÇUKLU TÜRBE SÜSLEMELERİ: ÜÇ KÜMBET TÜRBESİ'NİN ESTETİK VE SANATSAL ANALİZİ

*Pari MALEKZADEH\**

*Zahra FALLAH\*\**

Büyük Selçuklular döneminde, İslam dünyasında mimarlık ve buna bağlı olarak gelişen tezyinat ve süslemelerde önemli kültürel ve sanatsal hareketler yaşanmıştır. Bu dönem, mimari süslemelerin gelişimine öncülük etmiştir. Türbe mimarisi de, bu dönemin en dikkat çekici yapılarından birini oluşturmuştur. Selçuklu döneminde türbe tezyinatı, mimarinin genel estetik anlayışıyla uyumlu olarak zarif ve görkemli bir üslupla şekillenmiştir. 12. yüzyıldan günümüze ulaşan önemli

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Urmia Üniversitesi, p.malekzade@urmia.ac.ir,

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Urmia Üniversitesi, z.fallah@urmia.ac.ir

Selçuklu türbelerinden biri de İran'ın Batı Azerbaycan eyaletine bağlı Urmia kentindeki "Üç Kümbet Türbesi"dir. Selçuklu komutanlarından Şis Kate al-Muzaffari'nin emriyle inşa edilen bu bina, Selçuklu dönemi mimari üslubunu yansıtan önemli bir türbe olarak öne çıkmaktadır. Türbenin çevresi birçok mezarla kuşatılmış olup, bölgenin kutsal kabul edilmesi nedeniyle bazı kişilerin vefatlarının ardından buraya defnedildiği düşünülmektedir.

"Se Günbed Türbesi" olarak da bilinen eser, taşların dekoratif bir düzen içinde dizilmesiyle zengin bir yüzey süslemesine sahiptir. Türbe üzerindeki kitabeye göre yapı Hicri 580 (m. 1184/1185) tarihinde tamamlanmıştır. Anıtsal giriş kapısındaki süslemeler, Büyük Selçuklu sanatının en seçkin örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada, Üç Kümbet Türbesi'nin dış cephe süslemeleri incelenerek değerlendirilmiştir. Özellikle giriş kapısını çevreleyen kufi yazı kuşağı ve geometrik süslemeler, Büyük Selçuklu dönemi türbe dekorasyonunun karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Araştırma, saha çalışması yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve tarihi kaynaklar doğrultusunda analiz edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Büyük Selçuklular, İran, Urmia, Üç Kümbet Türbesi, Süsleme.

## ORNAMENTATION OF GREAT SELJUK TOMBS: AN AESTHETIC AND ARTISTIC ANALYSIS OF THE THREE GONBADS TOMB

*Dr. Pari MALEKZADEH\**

*Zahra FALLAH\*\**

During the Great Seljuk period, significant cultural and artistic movements emerged in Islamic architecture, particularly in ornamentation and decoration. This era played a pivotal role in the development of architectural embellishments, with tomb architecture standing out as one of its most remarkable structural forms. The decoration of Seljuk-era tombs exhibits an elegant and grand style, harmonizing with the broader aesthetic principles of the period.

One of the most notable surviving Seljuk tombs from the 12th century is the Three Gonbads Tomb in Urmia, located in Iran's West Azerbaijan province. Commissioned by the Seljuk commander Şis Kate al-Muzaffari, this structure exemplifies the architectural style of the Seljuk period. The tomb is surrounded by numerous graves, indicating its perceived sanctity and continued use as a burial site over time.

Also known as the Se Gonbad Tomb, the structure features a richly ornamented exterior, distinguished by an intricate arrangement of stone elements. According to the inscription on the tomb, it was completed in Hijri 580 (AD 1184/1185). The decorative elements of its monumental entrance portal are considered among the finest examples of Great Seljuk art.

\* Dr., Urmia University, p.malekzade@urmia.ac.ir

\*\* Dr., Urmia University, z.fallah@urmia.ac.ir

This study examines the exterior decorations of the Three Gonbads Tomb, with a particular focus on the Kufic inscription band and geometric motifs that adorn the entrance gate. These elements encapsulate the defining characteristics of Great Seljuk tomb ornamentation. The research employs field study methods and is analyzed in relation to historical sources.

**Keywords:** Great Seljuks, Iran, Urmia, Three Gonbads Tomb, Ornamentation.

# İLHANLI HÜKÜMDARLARININ DİNİ VE MEZHEP POLİTİKALARININ AZERBAJCANDA DEVLET YÖNETİM SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

*Nurlan PAŞAOĞLU NASİROV\**

Hülegü Han (1260-1265) tarafından *Moğolların* Orta Doğunun istilasının ardından kurulan İlhanlı Devleti, Azerbaycan merkezli bir Moğol-Türk imparatorluğuydu. *Abbasi Halifeliğinin* çöküşünün ardından ağırlıklı olarak *Müslüman* olan bölge, dini kimlikleri zaman içinde paganizmden İslam'a doğru bir değişim geçiren İlhanlı hükümdarları için karmaşık zorluklar orta-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Hazar Üniversitesi, nurlan.nasirov@khazar.org.

ya çıkarmıştır. Bu geçiş dönemi yönetim stratejilerinin ve komşu güçlerle diplomatik ilişkilerinin merkezinde yer alan dini ve mezhepsel politikalarını anlamak açısından kritik önem taşımaktadır. İlhanlı hükümdarları, özellikle yönetimlerinin ilk yıllarında, çeşitli *Müslüman mezheplerin* yanı sıra *Hristiyanlar*, *Yahudiler*, *Buddistler* ve diğer dini azınlıkları da kapsayan çok yönlü bir dini manzara ile karşı karşıya kaldılar. Başlangıçta, Moğol yöneticilerin pagan geçmişleri yönetime yaklaşımlarını etkilemiş, ancak 13. yüzyılın sonlarında *İslam*'ı kabul etmeleri, dini hoşgörü ve mezhepsel uyum politikalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu çalışma, *İlhanlı Devleti'nin* dini politikalarını inceleyecek ve yöneticilerin Moğol *gelenekleri* ile *İslam*'ın imparatorlukları içinde artan hâkimiyetini nasıl dengelediklerine odaklanacaktır. Çalışmada ayrıca, İlhanlıların dini siyasetlerinin sonraki dönemde Azerbaycan türklerinin kurdukları *Karakoyunlu*, *Akkoyunlu* ve *Safevi* hanedanlıklarının devlet yönetiminde nasıl etkili olduğunu incelemek için birincil kaynaklardan yararlanacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Moğol, İlhanlı, Azerbaycan, İslam, Paganizm, Mezheb.

## THE IMPACTS OF RELIGIOUS AND SECTARIAN POLICIES OF ILKHANATE RULERS ON THE ADMINISTRATION SYSTEM IN AZERBAIJAN

Nurlan PASHAOGU NASIROV\*

The Ilkhanate State, founded by Hulegu Khan (1260-1265) following the Mongol invasion of the Middle East, was a Mongol-Turkic empire centered in Azerbaijan. The region, which became predominantly Muslim after the collapse of the Abbasid Caliphate, posed complex challenges for the Ilkhanate rulers, whose religious identity gradually shifted from paganism to Islam. This transition is critical to understanding their religious and sectarian policies, which were central to their governance strategies and diplomatic relations with neighboring powers. The Ilkhanate rulers, especially in the early years of their rule, faced a multifaceted religious landscape that included various Muslim sects as well as Christians, Jews, Buddhists, and other religious minorities. Initially, the pagan background of the Mongol rulers influenced their approach to governance, but their conversion to Islam in the late 13th century led to significant changes in their policies of religious tolerance and sectarian harmony. This study will examine the religious policies of the Ilkhanate State, focusing on how the rulers balanced the increasing dominance of Islam within their empire with Mongol traditions. The study utilizes primary sources to examine how the religious policies of the Ilkhanids influenced the state administration of the Qaraqoyunlu, Aqqoyunlu, and Safavid dynasties, which were founded by Azerbaijani Turks in the subsequent period.

**Keywords:** Mongol, Ilkhanate, Azerbaijan, Islam, Paganism, Sect.

\* \* Dr. Khazar University, nurlan.nasirov@khazar.org.

## MUSLİHUDDİN MUSTAFA VE ASTRONOMİSİ

*Özlem ÖZANLI\**

Bu çalışma hem Karaman hem de Osmanlı Devleti'nin karizmatik simalarından biri olan Şeyh Vefâ olarak iştihar bulan Muslihuddin Mustafa'nın tasavvufî yönü bilhassa astroloji ve kozmografya bilimiyle ilgili çalışmaları üzerine değinmeyi amaçlamaktadır. Şeyh Vefâ Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolunun kurucusu olup çeşitli çevrelerden çok sayıda mürit toplamıştır. Devlet adamları nezdinde büyük itibarı olan Şeyh Vefâ için Karamanoğlu İbrâhim Bey ve II. Mehmed cami yaptırmıştır.

Şeyh Vefâ, zâhir ve bâtın ilimlerine vakıf olup geniş akademik bilgisi ile astronomiyi de içeren ünlü sûfî bir şeyhtir. Vaktiyle hacca gitmek için yola çıkmış korsanlar tarafından kaçırılmıştır. Karamanoğlu İbrâhim Bey

---

\* Dr., ozlemoznli906@gmail.com.

tarafından fidyesi ödenerek kurtarılmıştır. Esasen bu esaret yıllarının müsbet yönü burada bir dizi astronomi tablosu derlemiş olmasıdır. Popüler eseri Ruznâme-i Vefâ adıyla bilinen takvimidir. Ruznâmçe ve Melheme-i Şeyh Vefâ ismindeki eserleri de kayda değerdir. Bu bakımdan çalışmada Şeyh Vefâ ile alakalı biyografik malumat derlenecek ve onun astronomi alanındaki çalışmaları ana çizgileriyle aktarılması hedeflenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Şeyh Vefâ, Vefâiyye, Tasavvuf, Astronomi, Takvim.

## MUSLİHUDDIN MUSTAFA AND HIS ASTRONOMY

Özlem ÖZANLİ\*

This study aims to discuss the mystical aspect of Muslihuddin Mustafa, who was known as Sheikh Vefâ, one of the charismatic figures of both Karaman and the Ottoman Empire, especially his works on astrology and cosmography. Sheikh Vefâ was the founder of the Vefâiyya branch of the Zayniyya sect and gathered a large number of followers from various circles. Sheikh Vefâ, who was highly respected by statesmen, had a mosque built for him by Karamanoglu İbrâhîm Bey and Mehmed II.

Sheikh Vefâ was a famous Sufi sheikh who was well-versed in the sciences of the intellectual and spiritual sciences, including astronomy with his extensive academic knowledge. He once set out on a pilgrimage and was kidnapped by pirates. He was rescued by Karamanoglu İbrâhîm Bey by paying his ransom. In fact, the positive aspect of these years of captivity was that he compiled a series of astronomical tables. His popular work is the calendar known as Ruznâme-i Vefâ. His works titled Ruznâme-i Ruznâme and Melheme-i Sheikh Vefâ are also noteworthy. In this respect, this study will compile biographical information about Sheikh Vefâ and aim to present his works in the field of astronomy.

**Keywords:** Sheikh Vefâ, Vefâiyya, Sufism, Astronomy, Calendar.

---

\* Dr., ozlemoznli906@gmail.com.

## HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN İNSAN ANLAYIŞI

*Nilüfer ÖZTÜRK KOCABIYIK\**

Hilmi Ziya Ülken, Cumhuriyet döneminin önemli ve önde gelen düşünürlerden biri olarak kabul edilmektedir. Zira o Türkiye’de bir felsefî geleneğin öncülüğünü yapmıştır. Bu çalışmada, Hilmi Ziya Ülken’in, ruh-beden ilişkisi çerçevesinde insan anlayışına dair görüşleri, İslam ahlak felsefesi bağlamında ele alınarak onun düşüncelerinin dönemi açısından neden öncü olduğu ve günümüz açısından nasıl değerlendirilebileceği tartışılacaktır. Bu hususta Ülken’in eserleri dikkatle inceleyerek İslam düşüncesindeki nefs-beden anlayışına dair temel konular dikkate alınarak bir karşılaştırma yapılacaktır.

Hilmi Ziya Ülken’in düşüncelerinin şekillenmesinde İslam düşüncesi, Türk kültürü ve Batı felsefesinin yad-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, niluferozturkkocabiyyik@gmail.com

sınamaz bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Ruh-beden ilişkisini de bu minvalde ele alan Ülken'in temel amacı öncelikle insanın çözümlemesidir. Zira insanı anlamadan ne sosyolojik ne de felsefî meseleler açıklanabilecektir. Ülken açısından insan, sadece biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda ruhsal boyutu bulunan bir varlıktır. Zira Ülken, beden be ruhun hem bir-biri için bir tamamlayıcı hem de karşıt olduğunu ifade ederek bu dünyada ayrılamaz bir bütün olduklarına dikkat çekmektedir. Ayrıca Ülken, ruh-beden ilişkisi bağlamında insanın ahlakî yönünün gelişebilmesi için her ikisinin de eğitilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ülken'in bu yaklaşımı, onu yaşadığı dönemde ilerisine taşıyarak ruh-beden ilişkisi bağlamında insanın modern psikoloji ve ahlak felsefesinde farklı şekilde ele alınmasına bir katkı sunacağı kanaati taşımaktayız. Ayrıca onun bu husustaki görüşlerini değerlendirirken elde edilecek verilerin yeni bakış açıları kazandırabilecek niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Zira Hilmi Ziya Ülken'in ruh-beden ilişkisini ahlak felsefesi bağlamında ele alışı, bireyin hem kendini gerçekleştirme süreci hem de toplumsal ahlakın inşası açısından önemli bir yere sahiptir.

**Anahtar Kelimeler:** Felsefe, Ahlak Felsefesi, Ruh-Beden, İnsan, Hilmi Ziya Ülken.

## HILMI ZIYA ULKEN'S UNDERSTANDING OF HUMAN

*Nilüfer ÖZTÜRK KOCABIYIK\**

Hilmi Ziya Ulken is recognized as one of the most important and pioneering thinkers of the Republican period. Because he has pioneered a philosophical tradition in Turkey. In this study, Hilmi Ziya Ulken's views on human understanding within the framework of the soul-body relationship will be discussed in the context of Islamic moral philosophy, and it will be discussed why his thoughts were pioneering in terms of his period and how they can be evaluated today. In this regard, Ulken's works will be carefully analyzed and a comparison will be made by taking into account the basic issues regarding the understanding of soul-body in Islamic thought.

It is possible to say that Islamic thought, Turkish culture and Western philosophy had an undeniable influence on the shaping of Hilmi Ziya Ulken's thoughts. The main purpose of Ulken, who dealt with the soul-body relationship in this context, is primarily to analyze the human being. For without explaining the human being, neither sociological nor philosophical issues can be explained. For Ulken, the human being is not only a biological being, but also a being with a spiritual dimension. For Ülken emphasizes that the body and the soul are both complementary and antagonistic to each other, and that they are inseparable in this world. Furthermore, Ulken argues that in the context of the soul-body relationship, both must be educated in order for the moral aspect of human beings to develop. We believe

\* Assistant Prof., Çukurova University, niluferozturkkocabiyik@gmail.com

that this approach of Ulken's will carry him ahead of his time and contribute to the modern psychology and moral philosophy of the human being in the context of the soul-body relationship. In addition, it is thought that the data to be obtained while evaluating his views on this issue have the quality that can provide new perspectives. This is because Hilmi Ziya Ulken's treatment of the soul-body relationship in the context of moral philosophy has an important place in terms of both the self-realization process of the individual and the construction of social morality.

**Keywords:** Philosophy, Moral Philosophy, Soul-Body, Human, Hilmi Ziya Ulken.

## KAZAK HAN (1578-1600): UÇ BEYLİĞİNDEN BEYLERBEYLİĞİNE BİR BORÇALI-KAZAK HANI

*Cafer MUSTAFAOĞLU\**

Kazak Han (1578-1600) Borçalı bölgesindeki ilk Türk siyasi oluşumunun lideri olarak öne çıkmakta ve Türkmen oymaklarının yöneticisi olarak tanınmaktadır. Kaynaklarda Kazak Han, Nazar Bey, Nazar Han ve Nazar Paşa gibi isimlerle anılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 1577 yılında Güney Kafkasya'ya yönelik seferleri sırasında, Kazak Han'ın Akça-Kale merkezli Borçalı'nın hâkimi olduğu ve Türkmenlerin ona bağlı olduğu belgelenmiştir.

Kazak Han, babası Bedrettin Han'ın Safeviler tarafından hapsedilmesinin ardından, kendi ulusunu korumak

---

\* Dr., caferargunhan@gmail.com

amacıyla Safevilere itaat etmiş, Gence Beylerbeyi Kaçar hakimlerine bağlı olarak hüküm sürmüştür. 1580-1587 yılları arasında, Osmanlı'nın Tiflis ve Loru'ya atadığı yetkililere karşı Safevi hakimleri adına mücadele yürütmüş, 1587 yılında Osmanlı'ya itaat ederek Paşa unvanını almış ve Akça-Kale Beylerbeyi olmuştur. Kazak Han, Osmanlı Devleti adına asi Gürcü beylerine karşı savaşmış ve 1588 yılında Gence'nin fethinde önemli bir rol oynamıştır. Vefatına kadar, Osmanlı'ya yakın etkili hâkimlerden biri olarak, Borçalı bölgesindeki siyasi dengeleri şekillendirmiştir. Kazak Han, XVI. yüzyılda Borçalı coğrafyasında en tanınmış ve etkili bey olarak kabul edilmektedir. 1600'lü yıllarda vefat ettiği tahmin edilmektedir. Bu çalışma, Kazak Han'ın Borçalı Türkleri bağlamındaki tarihi önemini ve Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Kazak Han, Akça-Kale, Osmanlı, Borçalı, Kafkasya.

## KAZAKH KHAN (1578–1600): A BORCHALI-KAZAKH RULER FROM FRONTIER PRINCIPALITY TO BEYLERBEYLİK

*Cafer MUSTAFAOĞLU\**

Kazak Khan (1578–1600) was the leader of the first Turkic political formation in the Borchali region and is recognized as the ruler of the Turkmen tribes. Historical records refer to him as Kazak Khan, Nazar Bey, Nazar Khan, and Nazar Pasha. During the Ottoman Empire's 1577 campaigns in the South Caucasus, Kazak Khan ruled the Borchali-Kazakh region, centered on Akça-Kale, with the Turkmen tribes under his authority.

Following the imprisonment of his father, Bedrettin Khan, by the Safavids, Kazak Khan aligned himself with the Safavids to protect his people and governed under the Qajar rulers of Ganja Beylerbeyi. Between 1580 and 1587, he fought on behalf of the Safavids against Ottoman-appointed beys in Tbilisi and Loru. However, in 1587, he switched allegiance to the Ottomans, was granted the title of Pasha, and became the Beylerbeyi of Akça-Kale. As an Ottoman ally, he played a crucial role in suppressing rebellious Georgian beys and contributed significantly to the conquest of Ganja in 1588. Until his death, Kazak Khan remained one of the most influential rulers in the region, shaping the political dynamics of Borchali as a key Ottoman ally. He is regarded as the most prominent and powerful bey in 16th-century Borchali. It is believed that he died around 1600. This study aims to examine the historical significance of Kazak Khan in the context of Borchali Turks and his relations with the Ottoman Empire.

\* Dr., caferargunhan@gmail.com

**Keywords:** Kazak Khan, Akça-Kale, Ottoman, Bor-chali, Caucasus.

## AHMET RASİM'İN TARİH FELSEFESİ

*Celal SABANCI\**

Bu çalışma Ahmet Rasim'in tarih anlayışını tarih felsefesi perspektifinde ele almayı amaçlamaktadır. Birçok konuda ve türde eserler veren Ahmet Rasim Türk düşünce tarihi açısından önemli çalışmalara imza atmıştır. Ahmet Mithat'ın mahdumlarından olan Rasim eserlerinde imparatorluktan cumhuriyete giden yolda devrimci mülahazalar ortaya koymuş; sosyolojik, tarihi ve felsefi tespitleriyle bu süreçle ilişkin yazının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Reşat Feyzi, Ahmet Rasim'i ilk büyük sosyal bilimci ve sistem sahibi bir filozof olarak tanımlar. Tarih anlayışı söz konusu olunca onun alelade bir tarih yazımını kabullenemeyeceği aşikardır. Onun tarih merakının mektepte okuduğu tarihi anlamayıp kendi tarihini yazmak istemesi dolayısıyla olduğu nakledilir. Tarihi vakaların sosyolojik arka planı ve

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, celalsabanci@gmail.com.

toplumsal nedenleri Rasim için önem teşkil etmektedir. Tarihi kronolojik bir sıra dizimi olmanın ötesinde üzerine düşünmeye değer bir alan olarak gören ve bu çerçevede özgün bir tarih anlayışı ortaya koymaya meyleden Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri* adlı eserinde tarih felsefesi niteliğini haiz bir çalışma ortaya koymuştur. Eserin önsözünde amacını ortaya koyan Rasim kendisini tarihi olayların gerçekleştiği zamanda hayal ederek, bu hayalin gerçekleşmesi durumunda bir anlığına pek kapsamlı yazılar yazabileceğini düşünür, ancak hemen uykusundan uyanır. Çünkü halihazırda bir tarihin içinde yaşamaktadır ve kısacık notlarla yetinmektedir. Ahmet Rasim, tarihin etraflıca ele alınması ve bir sesli sinema misali kanlı canlı bir anlatımın olması gerektiğini düşünür. Söz, biçim, davranış ve tutumların saptanıp kayda geçirilmesi ve psikolojik durumun tahlilini yapmaya muktedir araştırmacıların bu dirimli vakalara ilişkin özgün yorumlar yapması gerektiği üzerinde durur. Tarihin yalnızca tanıklıklar üzerinden ele alınamayacağı yollu bir perspektif sunar. Bu Ahmet Rasim'in tarih için hermeneutik yöntemi benimsediğinin ve sosyal bilimlerin açıklamayı değil de anlamayı gereksediğini söyleyen Dilthey'in metodolojisinin Ahmet Rasim'de karşılık gördüğünün bir göstergesidir. Böylelikle Ahmet Rasim'in tarih anlayışı sosyal bilimlerin metodunu doğa bilimlerinden ayırma gayreti gösteren Dilthey'in düşüncesiyle paralellik göstermektedir. Bu açıdan Reşat Feyzi'nin Rasim'i ilk sosyal bilimci olarak tanımlamış olması haklılık payı taşır.

**Anahtar Kelimeler:** Ahmet Rasim, Tarih, Tarih Felsefesi, Sosyal Bilimler, Wilhelm Dilthey.

## AHMET RASIM'S PHILOSOPHY OF HISTORY

Celal SABANCI\*

This study aims to examine Ahmet Rasim's understanding of history from the perspective of the philosophy of history. Ahmet Rasim, who wrote on many subjects and in many genres, is an important figure in the history of Turkish thought. Rasim, who was one of the descendants of Ahmet Mithat, put forward revolutionary ideas in his works on the transition from the Empire to the Republic and played an important role in the formation of literature on this process with his sociological, historical and philosophical determinations. Reşat Feyzi defines Ahmet Rasim as the first great social scientist and a philosopher with a system. When it comes to his understanding of history, it is obvious that he could not accept the usual historiography. It is said that he did not understand the history he read in school and wanted to write his own history, which led to his curiosity about history. The sociological background and social causes of historical events are important to Rasim. The sociological background and social causes of historical events are important for Rasim. Rasim, who sees history as a field worthy of reflection beyond a chronological sequence and tends to put forward an original understanding of history within this framework, has put forth a work that has the characteristics of a philosophy of history in his work titled *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*. Rasim, who reveals his purpose in the preface of the work, imagines himself at the time of historical events and thinks that if this dream comes true, he can write very comprehensive articles for a moment, but he immediately wakes up from

\* Asst. Prof. Dr., Artvin Coruh University, celalsabanci@gmail.com

his sleep. Because he is already living in history and is content with brief notes. Ahmet Rasim thinks that history should be dealt with in detail and that it should be narrated vividly like a talkie. He emphasizes that words, forms, behaviors and attitudes should be identified and recorded, and that researchers capable of analyzing the psychological situation should make original interpretations of these living cases. This is an indication that Ahmet Rasim adopted the hermeneutic method for history and that Dilthey's methodology, which states that social sciences require understanding rather than explaining, finds its counterpart in Ahmet Rasim. Thus, Ahmet Rasim's understanding of history is in line with Dilthey's thought, who endeavored to separate the method of social sciences from natural sciences. In this respect, Reşat Feyzi's identification of Rasim as the first social scientist is justified.

**Keywords:** Ahmet Rasim, History, Philosophy of History, Social Sciences, Wilhelm Dilthey.

## İRTİŞ BOYLARININ SON SULTANI: DEVLET GİRAY

*Zafer SEVER\**

16. asrın sonunda Sibir Hanı Küçüm'ün Ruslara karşı sürdürdüğü amansız mücadelenin ardından Sibir yurtları işgal edilmiş olsa da Ruslar, Sibir Hanlığı'nın tebaası, özellikle de Küçüm Han'ın varisleri üzerinde mutlak bir hakimiyet kuramamıştır. Küçüm'ün varisleri 17. asrın büyük bir bölümünde Ruslara karşı var oluş mücadelesi vermiştir. Rusları zaman zaman zor durumda bırakan isyan ve saldırı hareketlerinde birçok aktör ön plana çıkmıştır; ancak isyan grupları kahir ekseriyetle Küçümoğullarının başını çektiği liderler etrafında birleşmiştir. Sibir Hanlığı şehzadelerinden Devlet Giray, Ruslara karşı direnişin en dikkat çeken liderlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Devlet Giray, Cuvak'ın oğlu Küçüm Han'ın torunudur.

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, zafer.sever@erzurum.edu.tr.

Devlet Giray 1630'lu yıllarda Ruslara karşı askeri faaliyetlerine başlasa da asıl teşkilatlı ve sistemli hareketin liderliğini kardeşi Abılay'ın Ruslar tarafından esir alınmasının ardından üstlenmiştir. Devlet Giray'ın mensup olduğu sülalenin verdiği tabii gücün yanı sıra, Ruslara karşı savaşırken kurduğu iyi ilişkiler neticesinde bölgede önemli güç olan Kalmukların desteğini almayı başarmıştır. Kalmuk liderleri bilhassa 1662-1665 yılları arasında atalarının mirası olan işgal altındaki toprakları geri alma girişimlerinde Devlet Giray ve kardeşlerinin yanında aktif bir şekilde yer almıştır. Devlet Giray da uzun soluklu mücadelesinde biran olsun geri durmamış; Rus yönetiminden rahatsız olan diğer bölgedeki toplulukların da desteğini alarak Tobolsk merkez olmak üzere Rusları kadim Türk yurtlarından atmak ve yeniden kendi liderliğinde hanlığı ihya etmek amacıyla harekete geçmiştir. Bu çalışmada Ruslara karşı Batı Sibirya ve Başkurt topraklarında son cephe savaşını veren Sibir Sultanı Devlet Giray'ın mücadelesi Rus ve yerel kaynaklar ışığında ortaya koyulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** 17. Asır, Batı Sibirya, Ruslar, Sibir Hanlığı, Devlet Giray.

## LAST SULTAN OF THE IRTYSH REGION: DEVLET GIRAY

*Zafer SEVER\**

At the end of the 16th century, after the Siberian Khan Küçüm's relentless struggle against the Russians, the Siberian lands were occupied, but the Russians could not establish an absolute domination over the subjects of the Siberian Khanate, especially the heirs of Küçüm Khan. For most of the 17th century, Küçüm's heirs struggled for existence against the Russians. Many actors came to the forefront in the rebellion and aggression movements that put the Russians in a difficult situation from time to time; however, the rebellion groups were united around the leaders led by the Küçümoğulları. Devlet Giray, one of the princes of the Siberian Khanate, stands out as one of the most prominent leaders of the resistance against the Russians. Devlet Giray was the grandson of Küçüm Khan, son of Cuvak.

Although Devlet Giray started his military activities against the Russians in the 1630s, he assumed the leadership of the main organised and systematic movement after his brother Abılay was captured by the Russians. In addition to the natural power given by the clan to which Devlet Giray belonged, as a result of the good relations he established while fighting against the Russians, he managed to gain the support of the Kalmyks, an important power in the region. Kalmyk leaders, especially between 1662 and 1665, took an active part alongside Devlet Giray and his brothers in their attempts to reclaim the occupied lands, which were the heritage of

\* Assist. Prof. Dr., Erzurum Technical University, zafer.sever@erzurum.edu.tr.

their ancestors. Devlet Giray did not hold back in his long struggle; with the support of other communities in the region who were disturbed by the Russian rule, he took action to expel the Russians from the ancient Turkish homeland, with Tobolsk as the centre, and to restore the khanate under his leadership. In this study, the struggle of the Sultan of Siberia Devlet Giray, who fought the last frontal war against the Russians in Western Siberia and Bashkir lands, will be revealed in the light of Russian and local sources.

**Keywords:** 17th century, Western Siberia, Russians, Sibir Khanate, Devlet Giray.

## SÂMERRÂ'NIN BÜYÜK KOMUTANLARINDAN BOĞA EL-KEBİR VE TÜRK ASKERLERİNİN İMAJINA FARKLI BİR BAKIŞ

*Abdülvahid Yakub SİPAHIOĞLU\**

Türklerin İslam tarihinin merkezinde ilk olarak hilâfet ordularında göründükleri bilinmektedir. Türkistan coğrafyasından köle yahut esir olarak Türkler miladi 9. asrın başlarından itibaren dönemin en büyük güçlerinden olan Abbâsî hilâfetinin ana gücünü oluşturmaya başladılar. Sâmerrâ dönemi olarak adlandırılan bir periyot (836-892) içinde hilâfetin bütün idaresinin Türk komutanların eline geçtiği görülmektedir. Bu dönem hilâfet tarihi açısından Türklerin varlığının olumsuz addedildiği bir devredir. Türk askerlerin devlete hâkimi-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, a.sipahioglu@atauni.edu.tr.

yetinin Abbâsîlerin çöküşünün ana nedenlerinden biri olduğu yaygın olarak ifade edilmektedir. Askerlerin savurganlığı ve devlet idaresinden anlamadıkları için bu çöküşe neden oldukları düşünülmektedir.

Ancak bu devrede bazı örnekler Türklere yüklenen olumsuz imajın dışında bir profil çizmektedir. Bunların başında gelen Boğa el-Kebir'in (ö. 862) dönemin büyük komutanlarından olup hem çok güçlü bir asker ve komutan iken hem de devlet idaresinde itidalli ve yaygın olarak anılan olumsuz tavrın dışında hareket ettiği görülmektedir. Boğa el-Kebir'in birtakım olaylarda verdiği tepkilerin bu itidalli tavrı yansıttığı görülmektedir. Her ne kadar Türk askerlerin tutumuna engel olmasa da sonradan ortaya çıkacak tepkinin bir temsilcisi olduğu söylenebilir. Bu tepki, oğlu Musa b. Boğa'nın komutasındaki Türk askerlerden gelen ve Samerrâ dönemine son verecek olan ıslahat talepleridir.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Tarihi; Abbâsîler; Sâmer-râ; Türk Askerler; Boğa el-Kebir.

## BUGHA AL-KABIR: A GREAT COMMANDER OF SAMERRÂ AND A REASSESSMENT OF THE IMAGE OF TURKISH SOLDIERS

*Abdülvahid Yakub SİPAHİOĞLU\**

Turks first appeared at the center of Islamic history as part of the caliphate's armies. Originating as slaves or captives from Turkistan, they gradually became the main military force of the Abbasid Caliphate, one of the most powerful states of the period, beginning in the early 9th century CE. During what is known as the Samerrâ period (836–892), the administration of the caliphate effectively came under the control of Turkish commanders. This era is often regarded as a time when the Turkish presence in the caliphate was perceived negatively. It is widely argued that the dominance of Turkish soldiers in the state was one of the main factors contributing to the Abbasid decline, with their extravagance and lack of political experience being cited as primary reasons for this downfall.

However, some figures from this period present a different image from the generally negative perception of the Turks. Bugha al-Kabir (d. 862), one of the most prominent commanders of the time, was not only a powerful military leader but also a cautious and pragmatic administrator who diverged from the commonly attributed negative characteristics. His responses to certain events reflect this restrained approach. Although he did not openly oppose the conduct of the Turkish soldiers, he can be seen as a precursor to the reformist tendencies that would emerge later. These reformist demands, led by Turkish soldiers under the command of

\* Assistant Prof., Atatürk University, a.sipahioglu@atauni.edu.tr.

his son, Musa b. Bugha, ultimately contributed to the end of the Samerrā period.

**Keywords:** History of Islam, Abbasids, Samerrā, Turkish Soldiers, Bugha al-Kabir.

## ANADOLU'DA TASAVVUFÎ DÜŞÜNCENİN ÖNCÜ İSİMLERİNDEN ÂŞIK PAŞA VE GARİBNÂME'NİN MİSYONU

*Eşref ŞAHİN\**

Âşık Paşa, Osmanlı'nın kuruluş yılları olan 13.-14. yüzyıllarda Anadolu coğrafyasında yaşamış, yazmış olduğu eserlerle tasavvuf literatürüne ve kültürel kimlik inşasına katkı sunmuş, mümtaz şahsiyetlerdendir. Çalışma tarihsel bir kişilik olarak Âşık Paşa'dan bahsederken aynı zamanda onun temel eseri "Garibnâme" çerçevesinde tasavvufi düşünceye sunduğu katkıları da ele alacaktır. Âşık Paşa'nın halkın anlayabileceği sade bir dille yazmış olduğu "Garibnâme" adlı eseri tasavvufi düşüncenin geniş kitlelere ulaşmasına olanak sağ-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, esrefsahin@mersin.edu.tr

lamakla beraber Türk-İslam sentezinin somutlaşmasına da katkı sunmuştur. Türkçeyi tasavvufun taşıyıcısı bir dil olarak kullanıp onu tasavvufun anlam dünyasıyla buluşturarak dil ve inanç ekseninde önemli bir iz bırakması Âşık Paşa'nın Türk Tasavvuf Edebiyatı'nda kültürel bir öncü olarak değerlendirilmesini de olanaklı kılmaktadır. Araştırmada Âşık Paşa'nın tasavvufi temaları ve kavramları nasıl ele aldığı analiz edilip tasavvufî anlayışı çözümlenecektir. Böylece araştırma Âşık Paşa'nın Anadolu'da tasavvuf düşüncesinin öncü isimlerinden birisi olarak kabul edilmesinin arkasındaki tarihsel ve fikri zemini anlamak açısından önemli bir imkân sunacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Tasavvuf, Âşık Paşa, Garibnâme, Türk Tasavvuf Edebiyatı, Osmanlı.

## ÂŞIK PASHA, ONE OF THE PIONEERS OF SUFI THOUGHT IN ANATOLIA AND THE MISION OF GARIBNÂME

*Eşref ŞAHİN\**

Âşık Pasha is one of the prominent figures who lived in Anatolia in the 13th-14th centuries, the foundation years of the Ottoman Empire, and contributed to the Sufi literature and the construction of cultural identity with his works. While the study will talk about Âşık Pasha as a historical personality, it will also deal with his contributions to Sufi thought within the framework of his main work 'Garibnâme'. Âşık Pasha's 'Garibnâme', which was written in a simple language that the public could understand, not only enabled Sufi thought to reach large masses but also contributed to the concretisation of the Turkish-Islamic synthesis. The fact that he left an important trace on the axis of language and belief by using Turkish as a carrier language of Sufism and bringing it together with the meaning world of Sufism makes it possible to evaluate Âşık Paşa as a cultural pioneer in Turkish Sufi Literature. In this study, how Âşık Pasha handles Sufi themes and concepts will be analysed and his Sufi understanding will be analysed. Thus, the research will provide an important opportunity to understand the historical and intellectual background behind the acceptance of Âşık Pasha as one of the pioneers of Sufi thought in Anatolia.

**Keywords:** Sufism, Âşık Pasha, Garibnâme, Turkish Sufi Literature, Ottoman.

\* Assistant Prof., Mersin University, esrefsahin@mersin.edu.tr

## RÖNESANS DEVRİ HRİSTİYAN AYDINLARININ İBN SÎNÂ'YA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

*Enes ŞANAL\**

Erken yaşlarından itibaren bilimin her alanında kendisini yetiştiren İbn Sînâ tıp, felsefe, ilahiyat, mantık, müzik ve leksikoloji alanlarında telif ettiği eserleri sayesinde İslam dünyasının en büyük âlimi olarak kabul gördü. Eserlerinin XII-XIII. asırlarda ağırlıklı olarak Endülüs ve Sicilya'da Arapça'dan Latince'ye ve diğer Batı dillerine tercüme edilmesiyle İbn Sînâ, Avrupa'daki bilim çevrelerinde saygı gördü. Hristiyan kaynaklarında Avicenna adıyla anılan İbn Sînâ'nın bu eserlerinin bir kısmı Geç Ortaçağ'da Avrupa'nın muhtelif üniversitelerinin müfredatlarında ders kitabı olarak okutuldu.

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, enes.sanal@ikcu.edu.tr.

Rönesans devrine gelindiğinde başta İtalya olmak üzere Avrupa'nın muhtelif bölgelerinde yaşayan Hristiyan aydınlar, eserlerinde İbn Sînâ'dan ve eserlerinden tazimle bahsettiler. Farklı disiplinlerde kendisini yetiştiren bu aydınların İbn Sînâ hakkındaki görüşleri, Türk âlimin Batı dünyasındaki etkisinin vefatının üzerinden yaklaşık üç dört asır geçmesine rağmen devam ettiğini tasdik etmektedir.

Bu çalışma, Ortaçağ'da İslam ve Batı dünyasında en büyük Müslüman âlim olarak telakki edilen İbn Sînâ'nın, Rönesans devrinde yaşamış Hristiyan aydınların zihin dünyasındaki yerini ve önemini onların eserleri üzerinden tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda devrin Hristiyan kaynakları ışığında Müslüman âlimin Batı dünyasındaki bilim çevrelerinde nasıl bir izlenime sahip olduğu ortaya koyulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** İbn Sînâ, Avicenna, İbn Sînâcılık, İslam tıbbı, Rönesans.

## VIEWS OF RENAISSANCE ERA CHRISTIAN INTELLECTUALS TOWARD IBN SINA

*Enes ŞANAL\**

Ibn Sina, who trained himself in every field of science from an early age, was recognised as the greatest scholar of the Islamic world thanks to his works in the fields of medicine, philosophy, theology, logic, music and lexicology. With the translation of his works from Arabic into Latin and other Western languages, mainly in al-Andalus and Sicily in 12th-13th centuries, Ibn Sina respected in European scientific circles. Some of these works of Ibn Sina, known as "Avicenna" in Christian sources, were taught as textbooks in the curricula of various European universities in the Late Middle Ages. By the Renaissance period, Christian intellectuals living in various parts of Europe, especially Italy, mentioned Ibn Sina and his works with reverence in their works. The views of these intellectuals, who trained themselves in different disciplines, on Ibn Sina confirm that the influence of the Turkish scholar in the Western world has continued even three or four centuries after his death.

This study aims to determine the place and importance of Ibn Sina, who regarded as the greatest Muslim scholar in the Islamic and Western worlds in the Middle Ages, in the minds of Christian intellectuals living in the Renaissance period through their works. In this context, in light of the Christian sources of the period, the impression of the Muslim scholar in the scientific circles of the Western world will be revealed.

**Keywords:** Ibn Sina, Avicenna, Avicennism, Islamic Medicine, Renaissance.

\* Dr., İzmir Katip Celebi University, enes.sanal@ikcu.edu.tr.

## KUZEY SURİYE'DE BİR TÜRK BEYİ: BEG ÇOR (Ö. 991)

*Asım ŞİŞİKOĞLU\**

X. yüzyılda Suriye Türk gulâmların etkisinin azaldığı bir dönemdi. Özellikle kuzeydeki Türk gulâmların Fatımîler tarafından istihdam edilmesi onların etkinliğini daha güneye çekmişti. Buna karşın Hamdanîlerin hizmetine girmiş bir Türk'ün varlığı Selçuklu öncesi Suriye'sinde önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte bu gulâmın hayat hikâyesi pek çok eksikliklerle doludur. Çalışmamız kaynakların izin verdiği ölçüde Beg Çor ve ailesine ait bilgileri dönemin kaynakları ve tetkik eserlerden faydalanarak ortaya koymaktır. Bu amaçla onun Halep'te başlayan hikâyesinin Hıms ve Dımaşk valiliğine kadar süregelen olayları aktarılmıştır. Beg Çor'un enerjik yapısı sayesinde 22 yılda Suriye'nin kuzeyindeki pek çok şehri belirli süre elinde tutabilmiştir. Ancak Bizans, Fatımî ve Büveyhi gibi büyük devletlerin etkisi

---

\* Dr., asimsisikoglu@gmail.com

onun kalıcı olmasına engel oldu. Bu sebeple son yıllarında istenmeyen bir kimseye dönüştü. Ailesini ise bu süre boyunca yanında barındırmış ve çeşitli savaşlardan korumak için gayret göstermiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Suriye’de Türkler, Beg Çor, Hamdaniler, Suriye’de Büveyhiler, Halep.

## A TURKISH BEG IN SYRIA: BEG ÇOR (991)

*Asım ŞİŞİKOĞLU\**

In the 10th century, Syria was a period when the influence of Turkish ghulams diminished. Especially the employment of Turkish ghulams in the north by the Fatimids drew their influence further south. On the other hand, the presence of a Turk who entered the service of the Hamdanids has an important place in pre-Seljuk Syria. However, the life story of this ghulam is full of many shortcomings. Our study aims to reveal the information about Beg Çor and his family, as much as the resources allow, by using the sources of the period and research works. For this purpose, the events of his story, which started in Aleppo and continued until his governorship of Hims and Damascus, were narrated. Thanks to Beg Chor’s energetic structure, he was able to hold many cities in northern Syria for a certain period of time in 22 years. However, the influence of great states such as Byzantium, Fatimid and Buwayhid prevented him from becoming permanent. For this reason, he became an unwanted person in his last years. He sheltered his family throughout this period and made an effort to protect them from various wars.

**Keywords:** Turks in Syria, Beg Çor, Hamdanids, Büveyhids in Syria, Aleppo.

---

\* Dr., asimsisikoglu@gmail.com

**SELÇUKLU TARİHÇİLİĞİNİN  
DUAYENİ PROF. DR.  
MEHMET ALTAY KÖYMEN'İN  
PEK BİLİNMEYEN SİYASÎ  
FAALİYETLERİ, TEMASLARI  
VE TEŞEBBÜSLERİ**

*Sinan TARİFCİ\**

Selçuklu devri Türk tarihi araştırmalarında haklı bir şöhreti haiz olan Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, çok yönlü kişiliği ve tarihçilik anlayışının da icabı olarak siyasî ve içtimaî meselelerde de söz sahibi olmuş entelektüel ve mütefekkir bir şahsiyetti. Nitekim o, 1945 gibi erken bir tarihte, memleket meseleleriyle ilgili yazılar yazmaya başlamıştır. Özellikle, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan yeni şartlar

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, sinantar@hotmail.com

karşısında fikirlerini iletmek adına devlet büyüklerine, siyaset ve idare adamlarına raporlar sunmuştur. Köymen'in, hocası Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü ile ilişkisi, ilmî manada bir usta-çırak ilişkisi çerçevesinde devam etmekle birlikte, siyaset sahasında Köprülü ile Köymen'in herhangi bir birlikteliği görülmemektedir. Bununla birlikte, Köymen'in aktif siyasete katılımı, Demokrat Parti'nin kuruluşu sürecinde kendisini Köprülü ile tanıştırmak siyasete girmesinde önemli bir rol oynadığı Osman Bölükbaşı'nın, sonradan Demokrat Parti'den ayrılarak 1962'de ihya ettiği Millet Partisi saflarında gerçekleşmiştir. Nitekim Köymen, Bölükbaşı'nın Genel Başkanlığını yaptığı Millet Partisi'nin Genel İdare Kurulu Üyeliğinde bulunmuştur. Ayrıca, 1963 yerel seçimlerinde Millet Partisi'nin Ankara Belediye Başkanı Adayı olmuştur. 1977'de, dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk nezdinde, Kontenjan Senatörlüğü girişiminde bulunmuştur. Öte yandan, çeşitli dönemlerde Celal Bayar, Alparslan Türkeş, Memduh Şevket Esendal gibi Türk siyasal hayatının mühim şahsiyetleriyle yakın temas kurmuştur. Neticede Köymen, tıpkı Prof. Dr. Osman Turan gibi, hocası Köprülü'yü izleyerek siyasete girme teşebbüslerinde bulunmuşsa da bu alanda etkin bir rol oynayamamış, dolayısıyla siyasette ısrarcı ve iddialı da olmamıştır. Bu bildiride, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in ilmî hayatı ve eserleri kadar iyi bilinmeyen siyasî faaliyetleri, temasları ve teşebbüsleri ele alınıp değerlendirilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Mehmet Altay Köymen, Selçuklu tarihçiliği, Mehmet Fuat Köprülü, Osman Bölükbaşı, Millet Partisi, Demokrat Parti, Ankara, Yerel seçimler.

## THE LITTLE KNOWN POLITICAL ACTIVITIES, CONTACTS AND ATTEMPTS OF PROFESSOR MEHMET ALTAY KOYMEN, THE DOYEN OF SELJUK HISTORIOGRAPHY

*Sinan TARİFCİ\**

The famous Seljuk historian, Professor Mehmet Altay Köymen, was an intellectual and a thinker who also had a say in political and social issues due to his versatile personality and understanding of historiography. As early as 1945, he began to write about national issues. In particular, after the collapse of the Soviet Union in 1991, he submitted reports to statesmen and politicians in order to convey his ideas in the face of the new conditions that emerged. Although Köymen's relationship with Professor-in-Ordinary Mehmet Fuat Köprülü continued within the framework of a master-apprentice relationship in the scientific field, there is no association between Köprülü and Köymen in the political sphere. Köymen's active participation in politics took place within the ranks of the Nation Party, which Osman Bölükbaşı had revived in 1962 after leaving the Democrat Party. Köymen served as a member of the General Administrative Board of the Nation Party, which was chaired by Bölükbaşı. He was also the Nation Party's candidate for Mayor of Ankara in the 1963 local elections. In 1977, he attempted to become a Senator before the President Fahri Korutürk. In various periods, he had close contact with important figures of Turkish political life such as Celal Bayar, Alparslan Türkeş, Memduh Şevket Esendal. Although Köymen, like Professor Osman Turan, attempted to enter politics following Köprülü, he could not play an effective role in this field,

\* Assist. Prof., Giresun University, sinantar@hotmail.com

and therefore he was not insistent and assertive in politics. In this paper, the little known political activities, contacts and attempts of Professor Mehmet Altay Köymen are going to be examined.

**Keywords:** Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Tarihi, Mehmet Fuat Köprülü, Osman Bölükbaşı, The Nation Party, The Democrat Party, Ankara, Local Elections.

## HÜNKÂR HACI BEKTÂŞ-I VELÎ HAYATI

*Kibar TAŞ\**

*Ayşe Ceyda DEMİRAL\*\**

Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Alevi- Bektaşî kültürünün eserleri günümüze ulaşmış inanç önderlerinden biridir. Babası küçük yaşta Lokman Parende'nin eğitmesi için vermiştir. Mürşidi Ahmet Yesevi ile tanışması da bu vesile ile olmuştur. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Sulucahöyük'e yerleşmiş ve burada yaşayan birçok insanı düşünceleriyle etkilemiştir. Onun yetiştirdiği halifeler sadece Anadolu'da kalmayıp Rumeli, Arnavutluk, Romanya, Macaristan, İran, Irak gibi ülkelerde bu düşünceleri yaymışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra Bektaşiliğin tarikat şeklini almasıyla bazı değişik uygulama biçim-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, kibar.tas@hbv.edu.tr

\*\* ayseceyda92@gmail.com

leri görülmeye başlanmıştır. Bunun sebebi Bektaşiliğin yayıldığı Anadolu halkının çoğunluğunun okuma-yazmayı çok az bilmesi veya hiç bilmemesidir. Bu kişiler Hacı Bektaş felsefesini gereğince öğrenememiş, onun düşüncelerindeki kelimeleri simgesel anlamlarıyla değil de gerçek anlamlarıyla kullanır olmalarındandır. Bütün bunları bir kenara bırakıp günümüze baktığımızda Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin etkisi bugün de devam etmekte, sevgisini bütün aleme yaymaktadır. Çalışmada, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin menkıbevi ve tarihi hayatı, döneminde yaşanan mucizeler, aldığı lakablar, Bektaşiliğin oluşumu, çağdaş olduğu ünlü düşünürler ile ilişkileri, eserleri, son zamanları ve vefatından bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatını bütün yönleri ile anlatabilmektir. Alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları, konuda benzer çalışmalar yapılmış olup daha özet bir çalışmanın faydalı olabileceği düşünülmektedir. Ana kaynaklara bağlı kalınarak daha geniş kapsamlı yapılacak çalışmaların önem arz ettiği düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Hünkâr, Alevi-Bektaşî, Anadolu, İnanç, Sevgi.

## THE LIFE OF SULTAN HACI BEKTAS-I VELI

Kibar TAŞ\*

Ayşe Ceyda DEMİRAL\*\*

Sultan Hacı Bektaş-ı Veli is one of the leaders of faith whose works of the Alevi-Bektashi culture have survived to the present day. His father gave him to Lokman Parende to train at a young age. This is also how he met his spiritual guide Ahmet Yesevi. Sultan Hacı Bektaş-ı Veli settled in Sulucahöyük and influenced many people living there with his thoughts. The caliphs he trained did not only stay in Anatolia but also spread these thoughts in countries such as Rumelia, Albania, Romania, Hungary, Iran and Iraq. After Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşism took the form of a religious order and some different forms of practice began to be seen. The reason for this was that the majority of the Anatolian people to whom Bektaşism spread knew very little or no reading and writing. These people could not learn the philosophy of Hacı Bektaş as required and used the words in his thoughts with their real meanings rather than their symbolic meanings. When we leave all these aside and look at the present day, the influence of Sultan Hacı Bektaş-ı Veli continues today, spreading his love to the whole world. In the study, the legendary and historical life of Sultan Hacı Bektaş-ı Veli, the miracles experienced during his time, the nicknames he received, the formation of Bektashism, his relations with famous contemporary thinkers, his works, his last years and his death are mentioned. The aim of the study is to explain all aspects of Sultan Hacı Bektaş-ı Veli's life. It

\* Asst. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, kibar.tas@hbv.edu.tr

\*\* ayseceyda92@gmail.com

is thought that it will contribute to the field. The limitations of the study, similar studies have been conducted on the subject and it is thought that a more summary study would be useful. It is thought that more comprehensive studies that will be conducted by adhering to the main sources are important.

**Keywords:** Sultan, Alevi-Bektashi, Anatolia, Faith, Love.

## TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNDE LİDERLİK: GELENEKSEL YÖNETİM ANLAYIŞI VE ÇAĞDAŞ ETKİLERİ

*Türker UYGUR\**

Türk-İslam medeniyetinde liderlik anlayışı, tarih boyunca siyasi, askeri ve manevi unsurların birleşimiyle şekillenmiş ve devlet yönetiminde belirleyici bir unsur olmuştur. Eski Türk devletlerinde liderlik, “kut” inancı çerçevesinde ilahi bir meşruiyet kazanmış, hükümdarın gücü ve yetkisi doğrudan Tanrı tarafından verildiği kabul edilmiştir. Devlet yönetimi, geleneksel töre kurallarına bağlı olarak yürütülmüş ve kağan, halkın refahını sağlamakla yükümlü olmuştur. İslamiyet’in kabulüyle birlikte, Türk liderlik anlayışı önemli değişimler geçir-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, turkeruygur@harran.edu.tr.

miş; halifelik, adalet, meşveret ve liyakat gibi kavramlar yönetime entegre edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük Türk-İslam devletleri hem eski Türk devlet geleneğinden hem de İslam siyaset düşüncesinden beslenen yönetim modelleri geliştirmiştir. Osmanlı'da padişah hem siyasi hem de dini bir otoriteye sahipken, merkezî yönetim anlayışı güçlü bir bürokrasi ile desteklenmiştir.

Bu çalışma, geleneksel Türk-İslam liderlik anlayışının tarihsel gelişimini analiz ederek, modern yönetim sistemlerine olan etkilerini incelemektedir. Tarihsel süreç içerisinde, Türk-İslam dünyasındaki liderlik anlayışının süreklilik ve değişim unsurları araştırılmakta, günümüz siyaset ve yönetim modellerine nasıl yansıdığı değerlendirilmektedir. Geleneksel liderlik ilkelerinin günümüz kamu yönetimi, siyasal liderlik ve yönetim anlayışlarıyla olan bağlantıları ele alınarak, modern Türk-İslam dünyasında liderliğin nasıl şekillendiği tartışılmaktadır. Bu bağlamda, çalışma, tarihsel mirasın çağdaş yönetim modelleri üzerindeki etkisini ortaya koymayı ve Türk-İslam liderlik anlayışının dönüşüm dinamiklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Liderlik, Devlet, Yönetim, Gelenek, Medeniyet.

## LEADERSHIP IN TURKISH-ISLAMIC CIVILIZATION: TRADITIONAL ADMINISTRATION APPROACH AND ITS CONTEMPORARY EFFECTS

*Türker UYGUR\**

The concept of leadership in Turkish-Islamic civilization has been shaped by the combination of political, military, and moral factors throughout history and has been a determining element in state administration. Leadership in old Turkish states gained divine legitimacy within the framework of "kut" belief and it was accepted that power and authority of the emperor were granted directly by God. State administration was carried out in accordance with the traditional custom rules and the khan was responsible for ensuring the welfare of the people. With the adoption of Islam, the Turkish leadership concept underwent significant changes and concepts such as caliphate, justice, consultancy, and qualification were integrated into the administration. The great Turkish-Islamic states such as the Seljuk and the Ottoman empires developed administration models that were based upon both the old Turkish state tradition and Islamic political thought. In the Ottoman Empire, while the sultan held both political and religious authority, the centralized administration model was supported by a strong bureaucracy.

This study analyzes the historical development of the traditional Turkish-Islamic leadership approach and examines its effects on the contemporary administration systems. Factors of continuity and change in the understanding of leadership in the Turkish-Islamic world

\* Assistant Prof., Harran University, turkeruygur@harran.edu.tr.

are investigated throughout the historical process and how it is reflected upon the contemporary political and administration models is evaluated. How leadership is shaped in the modern Turkish-Islamic world is discussed by addressing the connections between the traditional leadership principles and today's understandings of public administration, political leadership, and governance. In this context, the study aims to reveal the impact of the historical heritage on the contemporary governance models and to analyze the transformation dynamics of the Turkish-Islamic leadership concept.

**Keywords:** Leadership, State, Governance, Tradition, Civilization.

## MÜSTECİP ÜLKÜSAL'IN KIRIM'DAKİ FAALİYETLERİ (1918-1920)

*Elif UZUNAGAC\**

Müstecip Ülküsal, 1918-1920 yılları arasında Kırım'da eğitim ve kültür alanında önemli faaliyetlerde bulunmuş bir Kırım Türk aydınıdır. Bu dönemde Kırım, siyasi ve sosyal açıdan büyük bir karmaşa içerisindeydi. Alman işgali, Bolşevik istilaları ve Beyaz Ordu'nun hakimiyet mücadeleleri, Kırım Türklerinin bağımsızlık ve kimlik mücadelesini zorlaştırmıştı. Ülküsal, bu zorlu koşullara rağmen Kırım'a giderek halkına hizmet etmeyi amaçlamıştır. 1918 yazında, Kırım Kurultayı'nın özel temsilcisi Bekir Sıktı Odabaş, Köstence'de Kırım'ın aydın ve öğretmenlere ihtiyacı olduğunu belirterek, bu niteliklere sahip kişilerin Kırım'a gelmesi çağrısında bulunmuştur. Bu çağrıyı duyan Ülküsal, ailesinin itiraz-

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, elif.uzunagac@marmara.edu.tr

larına rağmen Kırım'a gitmeye karar vermiştir. Alman makamlarının Kırım'a gitmek isteyen 33 kişilik listeyi reddetmesi üzerine, Müstecip gizlice bir gemiye bine rek Eylül 1918'de Kırım'a ulaşmıştır.

Sivastopol'a vardığında Alman askerleri tarafından tutuklanan Müstecip, kısa bir süre hapis yattıktan sonra Kırım Kurultayı hükümetinin temsilcisi Sadık Kaytaz tarafından kurtarılmış ve Bahçesaray'a gönderilmiştir. Burada Kırım Tatar Millî İdaresi'nin Maarif Müdürlüğü'ne başvurarak öğretmenlik görevine atanmıştır. Bahçesaray'daki Kaytaz Ağa İlkokulu'nda Türkçe, tarih ve coğrafya dersleri vermeye başlamıştır. Ancak, görevine başladıktan kısa bir süre sonra Fotisala köyüne tayin edilmiştir. Bu köyde halkı aydınlatmak amacıyla tarih konferansları düzenlemiş ve camilerde vaazlar vererek dinî bilgisini paylaşmıştır. Bu faaliyetler, köy halkı tarafından büyük ilgi görmüş ve Müstecip'in köydeki saygınlığını artırmıştır. Ülküsal, öğretmenlik görevinin yanı sıra, öğretmen arkadaşı Yakup Seytcelil ile birlikte Türkçe-Rusça sözlük hazırlama çalışmalarına da başlamıştır. Ancak, bu çalışma 1920 yılında Kırım'dan ayrılması nedeniyle yarım kalmıştır.

Mayıs 1920'de Fotisala köyünden ayrılan Müstecip, Kırım'daki öğretmenlik döneminin hayatının en mutlu ve anlamlı yılları olduğunu ifade etmiştir. Bu dönem, onun Kırım'da bulunduğu tek süreç olmuş ve Kırım Türklerinin kültürel ve eğitimsel mirasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çalışma, Müstecip Ülküsal'ın Kırım'daki faaliyetlerini ele alacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Müstecip Ülküsal, Kırım, Eğitim, Fotisala, Türkçe-Rusça Sözlük

## MUSTECIP ULKUSAL'S ACTIVITIES IN CRIMEA (1918-1920)

Elif UZUNAGAÇ\*

Müstecip Ülküsal is a Crimean Turkish intellectual who carried out important activities in the field of education and culture in Crimea between 1918-1920. During this period, Crimea was in a great political and social turmoil. The German occupation, Bolshevik invasions and the White Army's struggle for dominance made the Crimean Turks' struggle for independence and identity difficult. Despite these difficult conditions, Ülküsal traveled to Crimea to serve his people. In the summer of 1918, Bekir Sıktı Odabaş, the special representative of the Crimean Congress, stated in Constanza that Crimea needed intellectuals and teachers and called for people with these qualities to come to Crimea. Upon hearing this call, Ülküsal decided to go to Crimea despite his family's objections. After the German authorities rejected the list of 33 people who wanted to go to Crimea, Müstecip secretly boarded a ship and reached Crimea in September 1918. Upon his arrival in Sevastopol, Müstecip was arrested by German soldiers and after a short period of imprisonment, he was rescued by Sadık Kaytaz, the representative of the Crimean Kurultay government, and sent to Bakhchisaray. Here he applied to the Directorate of Education of the Crimean Tatar National Administration and was appointed as a teacher. He started teaching Turkish, history and geography at Kaytaz Aga Primary School in Bakhchisaray. However, he was transferred to the village of Fotisala shortly after he started his duty. In order to enlighten the people of this village, he organized history conferences and shared

\* Asst. Prof., Marmara University, elif.uzunagac@marmara.edu.tr

his religious knowledge by giving sermons in mosques. These activities attracted great attention from the people of the village and increased Müstecip's prestige in the village. In addition to his work as a teacher, Ülküsal also started to prepare a Turkish-Russian dictionary with his teacher friend Yakup Seytcelil. However, this work was left unfinished due to his departure from Crimea in 1920.

Leaving the village of Fotisala in May 1920, Müstecip stated that his teaching period in Crimea was the happiest and most meaningful years of his life. This period was the only time he was in Crimea and he made significant contributions to the cultural and educational heritage of Crimean Turks. This study will focus on Müstecip Ülküsal's activities in Crimea.

**Keywords:** Müstecip Ülküsal, Crimea, Education, Fotisala, Turkish-Russian Dictionary.

**ZENGÎLER VE EYYÛBÎLER  
DÖNEMİ SURİYE İLMÎ  
HAYATININ MİHENK  
TAŞLARINDAN, ASRÛNİYYE  
MEDRESELERİNE İSMİNİ  
VEREN BİR ÂLİM:  
ŞEREFEDDÎN ABDULLAH B.  
EBÎ ASRÛN**

*Nuran ÜNAL\**

Zengîler, Suriye’de X. yy’dan itibaren güç kazanmaya başlayan Şîliğin nüfus ve nüfuzunu kırmak için evvelinde Selçukluların onlara karşı başlatmış olduğu mezhep politikasını benimsemiş, bölgede Sünnî itikadın kuvvetlenmesi adına bazı teşebbüslerde bulunmuş-

---

\* Dr., nuranunal83@gmail.com.

lardır. Öncelikli olarak Şîîlerle mücadelede gerekli ilmî alt yapıya sahip Şâfiî âlimler medreselerde ders vermek üzere bölgeye davet edilmiştir. Bu minvalde Nûreddîn b. Mahmûd Zengî, kendisi Hanefî olmasına rağmen birçok Şâfiî âlimi Suriye'ye getirtmiş, bölgede bulunanları da destekleyerek medreselerde ders vermelerini sağlamıştır. Nitekim dönemin önemli fakihi, Şâfiîlerin üstadı olarak bilinen Şerefeddîn Abdullah b. Ebî Asrûn da Sincâr kadılığı yaptığı sırada Nûreddîn tarafından Haleb'e davet edilmiş ve ismi ile maruf Asrûniyye Medresesi'nin baş müderrisi olarak görevlendirilmiştir. Nûreddîn'in İbn Ebî Asrûn'a teveccühü bununla kalmayıp Haleb, Hamâ, Hıms, Dımaşk ve Ba'lebek şehirlerinde de onun için medreseler kurdurarak buranın hocalarının atamalarını ona vermiştir. Ayrıca Sincâr, Nusaybîn ve Harrân şehirlerinin kadılığını da kendisine tevdi etmiştir. İbn Ebî Asrûn'un Nûreddîn'den gördüğü iltifatı Salâhaddîn Eyyûbî de devam ettirdiği gibi onu bütün Biladü'sh-Şâm'ın Kâdî'l-Kudât'ı olarak atamıştır. Söz konusu görevi ölümüne kadar devam ettiren İbn Ebî Asrûn'un ailesi de Haleb, Hamâ ve Dımaşk'ta önemli görevlere getirilmiştir. Döneminin imamı ve allamesi olarak görülen âlim birçok ilmî ve edebî eser kaleme almış, pek çok âlimin yetişmesine vesile olmuştur. Bu çalışma da İbn Ebî Asrûn'un hayatı, ilmî faaliyetleri ve Suriye bölgesine etkileri ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** İbn Ebî Asrûn, Asrûniyye Medresesi, Suriye, Zengîler, Eyyûbîler.

## ONE OF THE MILESTONES OF SYRIA SCIENTIFIC LIFE IN THE ZANGIDS AND AYYUBIDS PERIODS, A SCHOLAR WHO GAVE HIS NAME TO THE ASRÛNIYYA MADRASAS: SHARAFEDDÎN ABDULLAH B. ABÎ ASRÛN

*Nuran ÜNAL\**

The Zangids adopted the sectarian policy that the Seljuks had initiated against them in order to break the population and influence of Shiism, which had started to gain power in Syria since the Xth century, and made some attempts to strengthen the Sunnite faith in the region. First of all, Shâfi'î scholars who had the necessary scientific background to fight against the Shiites were invited to the region to teach in madrasas. In this respect, although he was a Hanafî, Nûr al-Dîn b. Mahmûd Zangi brought many Shâfi'î scholars to Syria and supported those who were already in the region to teach in madrasas. As a matter of fact, Sharafeddîn Abdullah b. Abî Asrûn, an important jurist of the period, known as the master of the Shâfi'îs, was invited to Aleppo by al-Nûr al-Dîn while he was serving as the qadi of Sinjâr and was appointed as the head professor of the Asrûniyya Madrasa. Nûr al-Dîn's favouritism towards Ibn Abî Asrûn did not stop there; he had madrasas established for him in the cities of Aleppo, Hamâ, Hims, Damascus, and Ba'lebek and gave him the appointments of their teachers. He also entrusted him with the judgeships of Sinjâr, Nusaybîn and Harrân. Salâh al-Dîn Ayyûbî continued the favour Ibn Abî Asrûn received from Nûr al-Dîn and appointed him as the Qâdî al-Qudât of the whole Bilad al-Shâm. Ibn Abî Asrûn held this position until his death, and his family held important positions

\* Dr., nuranunal83@gmail.com.

in Aleppo, Hamā and Damascus. The scholar, who was regarded as the imam and allamah of his period, wrote many scholarly and literary works and was instrumental in the training of many scholars. In this study, Ibn Abī Asrūn's life, his scholarly activities and his effects on the Syrian region will be discussed.

**Keywords:** Ibn Abī Asrūn, Asrūniyya Madrasa, Syria, Zangids, Ayyubids.

## TANRI VE KÖTÜLÜK PROBLEMİ: EBÛ MANSÛR EL-MÂTÜRÎDÎ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

İsmail YALÇINTAŞ\*

Tanrı'nın mutlak iyiliği ve kudreti ile dünyadaki kötülüklerin varlığının nasıl uyuşacağı sorusu, felsefi ve teolojik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. İslam düşüncesinde bu probleme yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunlardan biri de Mâtürîdî kelâm ekolünün kurucusu Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin meseleye yaklaşımıdır. Bu çalışmada, Mâtürîdî'nin kötülük problemine yaklaşımı ele alınarak onun adalet ve özgür irade kavramlarına yaptığı vurgu incelenecektir. Bunu yaparken Mâtürîdî'nin *Kitâbu't Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserlerinden faydalanılacak, metin analizi

\* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, iyalcintas@adu.edu.tr.

ve kavramsal değerlendirme yöntemleri kullanılarak, Mâtürîdî'nin kötülüğe dair özgün yorumları ortaya konulacaktır. Bu anlamda çalışma, din felsefesinde kötülük problemiyle ilgili felsefi ve teolojik tartışmalara Mâtürîdî'nin görüşleri çerçevesinde bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Mâtürîdî, kötülüğün kaynağını anlamada iki temel ilkeye dayanmaktadır: bunlardan biri, insanın özgür iradesi, diğeri ilahi hikmetle ilişkilidir. Mâtürîdî, insanın özgür iradesinin bulunduğu ve her bireyin kendi fiillerinden sorumlu olduğuna dikkat çekerek ahlaki kötülüğün sorumluluğunu insana yüklemektedir. İnsan, karşılaştığı kötülükler karşısında iradesini kullanarak iyiye veya kötüye yönelebilmektedir. Öte yandan Mâtürîdî, doğal kötülükleri, hikmet kavramıyla izah etmektedir. Ona göre Tanrı hem hikmet sahibi hem de adildir; yarattığı her şeyde bir hikmet bulunmaktadır. Bu nedenle kötülük olarak algılanan bazı şeyler, gerçekte daha büyük bir iyiliğe hizmet edebilmektedir. Bu bakış açısı, insanın dünyadaki deneyimlerini ve acılarını, daha geniş bir ilahi plan çerçevesinde anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Tanrı, Mâtürîdî, Kötülük, İrade, Hikmet.

## THE PROBLEM OF EVIL AND GOD: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF ABŪ MANŞŪR AL-MĀTURĪDĪ

İsmail YALÇINTAŞ\*

The question of how the absolute goodness and power of God can be reconciled with the existence of evil in the world is at the heart of philosophical and theological debates. Various approaches have been developed in Islamic thought to address this issue. One such approach is that of Abu Mansur al-Maturidi, the founder of the Maturidi school of theology, and his approach to the problem of evil. This study will examine Maturidi's approach to the problem of evil, with a focus on his emphasis on the concepts of justice and free will. In doing so, Maturidi's works, *Kitab al-Tawhid* and *Tafsir al-Quran*, will be utilized, and through text analysis and conceptual evaluation methods, Maturidi's original interpretations of evil will be presented. In this sense, the study aims to contribute to philosophical and theological discussions on the problem of evil in the philosophy of religion from the perspective of Maturidi's views.

Maturidi bases his understanding of the source of evil on two fundamental principles: one is human free will, and the other is related to divine wisdom. Maturidi emphasizes that humans possess free will and that each individual is responsible for their own actions, thereby attributing the responsibility for moral evil to human beings. In the face of evil, humans can use their will to either turn toward good or evil. On the other hand, Maturidi explains natural evil through the concept of wisdom. According to him, God is both wise and just;

\* Dr. Lecturer, Aydın Adnan Menderes University, iyalcintas@adu.edu.tr.

there is wisdom in everything He creates. Therefore, some things that are perceived as evil may, in reality, serve a greater good. This perspective helps individuals understand their experiences and suffering in the world within the framework of a broader divine plan.

**Keywords:** God, Mâturîdî, Evil, Free Will, Wisdom.

# **DON KUMAN- KIPÇAKLARININ BÜYÜK LİDERİ BAŞBUĞ SARUHAN'IN HAYATI VE FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR DENEME**

*Cihan YALVAR\**

Türk Tarihi içerisinde en geniş coğrafyaya yayılan topluluklar arasında yer alan Kuman-Kıpçaklar, haki-miyet sahalarını Orta Asya, Volga-Yayık, Don-Doneç, Aşağı Dinyeper ve Tuna bölüğü olarak isimlendirilen gruplar vasıtasıyla Deşt-i Kıpçak olarak nitelendirilen coğrafya boyunca kontrol etmişlerdir. Bu gruplar içeri-sinde Don Nehri ve civarını yurt tutmuş olan grup diğer gruplara nazaran ayrı bir öneme haizdir. Aynı zamanda

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, cihan.yalvar@yalova.edu.tr

bu grubun diğer gruplar arasında en güçlü grup olduğu da bilinmektedir. Don Kuman-Kıpçaklarının bu denli güçlü bir yapıya sahip olmasının sebeplerinden birisi azametli ve dirayetli liderlere sahip olmalarıdır. Türklerde görülen karizmatik lider kavramının Don Kuman-Kıpçakları içerisindeki temsilcisi olarak karşımıza 1068-1107 yıllarında bu grubun lideri olan Saruhan çıkmaktadır. Saruhan'ı önemli kılan husus ise kendisinden sonra yukarıda sözü edilen bu grubun liderliğini yapan kişilerden yola çıkıldığında ve Don Kuman-Kıpçaklarının devletleşme süreci de göz önüne getirildiğinde, Saruhan'ın bu grubun hanedan ailesinin kurucusu olduğu fikridir. Bu nedenlerin yanında Don Nehri havzasında Saruhan ismini taşıyan bir şehrin bulunması da Türk Şehircilik Tarihi açısından önemlidir. Bu bildiride Don Kuman-Kıpçaklarının büyük lideri ve hanedan ailesi kurucusu olan Başbuğ Saruhan hakkında Rus yıllıklarında ve diğer ana kaynaklar ile araştırma eserler karşılaştırılmak suretiyle Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Tarihi açısından önemli bir yere sahip olan bu liderin hayatı ve faaliyetleri ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Kuman-Kıpçaklar, Don Kuman-Kıpçakları, Saruhan, Lider.

## AN ESSAY ON THE LIFE AND ACTIVITIES OF CHIEFTAIN SARUHAN, THE GREAT LEADER OF DON CUMAN-KIPCHAKS

*Cihan YALVAR\**

Cuman-Kipchaks, are among the spread over the widest geography in Turkish History, controlled the area generally groups called Central Asia, Volga-Yayık, Don-Donets, Lower Dnieper and Danube divisions. Among these mentioned groups, the group that has kept the Don River and its surroundings a homeland has a separate importance compared to other groups. As in other Turkish communities, one of the reasons why the Don Cumans-Kipchaks have such a strong structure is that they have majestic and tenacious leaders.

Saruhan, who was the leader of this group in 1068-1107, appears as the representative of the charismatic leader concept seen in Turks among the Don Cumans-Kipchaks. What makes Saruhan important is the idea that Saruhan is the founder of the dynastic family of this group, considering the people who led this group mentioned above and the state formation process of the Don Cuman-Kipchaks. In addition to these reasons, it is important for the History of Turkish Urbanization that there is a city named Saruhan in the Don River basin. In this paper, the life and activities of this leader, who has an important place in Turkish History in the North of the Black Sea, will be discussed by comparing Russian annals, other main sources and research works about chieftain Saruhan the great leader of the Don Cumans-Kipchaks and the founder of the dynastic family.

**Key words:** Cuman-Kipchaks, Don Cuman-Kipchaks, Saruhan, Chieftain.

\* Assistant Prof., Yalova University, cihan.yalvar@yalova.edu.tr.

## 1923-1936 YILLARI ARASINDA POLONYALI ŞARKİYATÇI TADEUSZ KOWALSKI'NİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE YAPTIĞI SEYAHATLER IŞIĞINDA KÜLTÜREL KİMLİK VE DİNİ DEĞİŞİMLER

*Daniel BROCCATO\**

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Türkiye Cumhuriyeti içerisinde gerçekleşen dönüşümler Polonya'da büyük bir ilgi uyandırmıştır. 1919 yılında Polonya'da ilk Türkoloji Kürsüsü'nü kuran, şarkiyatçı ve İslam araştırmacısı Prof. Dr. Tadeusz Kowalski (1889-1948), bu dönüşümleri yakından gözlemleyerek, Türkiye'ye yaptığı

---

\* Arş. Gör., Jagiellon Üniversitesi, daniel.broccato@doctoral.uj.edu.pl.

bilimsel seyahatlerde edindiği izlenimlerini raporlar ve radyo konuşmaları aracılığıyla Polonya kamuoyuna aktarmıştır. Bu metin, Kowalski'nin erken Türkiye Cumhuriyeti'nde tanık olduğu kültürel kimlik ve dini yapıdaki meydana gelen değişimleri toplum açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kowalski'nin Türkiye'ye dair tespitleri, erken Cumhuriyet dönemi din politikalarının nasıl şekillendiğini ve bu süreç Polonya'da nasıl algılandığını incelenmektedir. Bu çalışmada, Kowalski'nin 12 Eylül 1923 – 27 Ocak 1924, 24 Temmuz – 19 Ekim 1927 ve 1 Ağustos – 13 Eylül 1936 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği seyahatler ele alınacaktır. Seyahat anılarını raporlar biçiminde kaleme alan Kowalski, bu gözlemlerini yaklaşık yüz yıl önce Polonya Radyosu'nda dinleyicilere sunmuştur. Polonya Radyosu'ndaki bu yayınlar, Mustafa Kemal yönetimindeki Türkiye hakkında güvenilir ve detaylı bilgiler sağlamış ve Polonya'da Türkiye'ye yönelik akademik ve toplumsal farkındalığın artmasına katkıda bulunmuştur.

Kowalski'nin daha önce bilinmeyen raporları, Polonya Bilimler Akademisi Arşivi'nde saklanmaktadır. Arşivlerde yapılan belge taramaları dışında, 1925 yılında yayımlanan ve başka bir dile çevrilmeyen, başka bir baskısı da yapılmayan Kowalski'nin "Powojenna Turcja" (*Savaş Sonrası Türkiye*) adlı monografisi değerlendirilecektir.

Yazar, Tadeusz Kowalski'nin Polonya Türkolojisi'nin öncüsü olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak, onun Türkiye gezilerinin bilimsel değerini ve gözlemleri aracılığıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki modern dönüşümlerin yanı sıra İslam'ın değişen konumuna etkilerini daha kapsamlı bir şekilde anlamaya katkı sunmayı hedeflemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Tadeusz Kowalski, Erken Cumhuriyet Dönemi, Polonya, Atatürk İlkeleri, Türkoloji, İslam.

# CULTURAL IDENTITY AND RELIGIOUS TRANSFORMATIONS IN LIGHT OF POLISH ORIENTALIST TADEUSZ KOWALSKI'S TRAVELS TO THE REPUBLIC OF TÜRKİYE (1923-1936)

Daniel BROCCATO\*

During the interwar period, the transformations within the Republic of Türkiye captured significant interest in Poland. Prof. Tadeusz Kowalski (1889–1948), an orientalist, Islamic studies scholar, and the founder of the first Chair of Turkish Studies in Poland in 1919, closely observed these changes. Through his academic travels to Türkiye, he documented and shared his impressions with Polish society via reports and radio broadcasts.

This paper aims to analyse the cultural identity and religious transformations witnessed by Kowalski in the early years of the Republic of Türkiye from a societal perspective. His observations provide valuable perspectives into the development of Turkish religious policies during this period and their reception in Poland. The study focuses on three of Kowalski's visits to Türkiye: 12 September 1923 – 27 January 1924, 24 July – 19 October 1927, and 1 August – 13 September 1936. Kowalski documented his travel experiences in the form of reports, which he presented to listeners on Polish Radio nearly a century ago. These broadcasts offered reliable and detailed insights into Türkiye under Mustafa Kemal's leadership, fostering greater academic and public awareness of the country in Poland.

Kowalski's previously unknown reports are pre-

served in the archives of the Polish Academy of Sciences. In addition to archival research, this study will examine Kowalski's monograph *Powojenna Turcja* (*Post-War Türkiye*), published in 1925, which has never been translated into another language and has not been republished.

This research underscores Kowalski's role as a pioneer of Turkish Studies in Poland. Moreover, it aims to emphasise the scientific importance of his travels and provide a more comprehensive understanding of the early Republican modernisation processes, with a particular focus on the shifting role of Islam, as reflected in Kowalski's observations.

**Keywords:** Tadeusz Kowalski, Early Turkish Republic Period, Poland, Atatürk's Principles, Turkish Studies, Islam.

\* Research Assistant, Jagiellonian University, daniel.broccato@doctoral.uj.edu.pl.

## BERKE HAN'DAN ÖZBEK HAN'A ALTIN ORDA'NIN İSLAMLAŞMA SÜRECİ

*Selim ÇOLAK\**

Cengiz Han'ın toprak taksimatı sonucunda oğullarından Cuci'ye Deşt-i Kıpçak toprakları düşmüş, II. Deşt-i Kıpçak Seferi'nin akabinde bu topraklar üzerinde oğlu Batu Han tarafından Altın Orda Devleti kurulmuştur. Batu Han'ın atalarının dinine mensup olduğu bilinse de onun döneminden itibaren İslam Moğollar arasında yayılmaya başladı. Nitekim Hazarlar ve İdil Bulgarları döneminden itibaren bölge halkı İslam'a aşinaydı. Altın Orda döneminde İslam'ın yayılmasında iki han göze çarpmaktadır: Berke ve Özbek Han. Berke Han tahta çıkmadan önce, Harezm'de bulunan Kübreviyye Tarikatı'na mensup Şeyh Seyfeddin Bâharzî vasıtasıyla İslam'ı kabul etti. Onun döneminde, İlhan-

---

\* Arş. Gör., Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, scolak@bandirma.edu.tr

lılarla mücadelenin de etkisiyle İslamiyet hızla yayıldı. Bu dönemde İslam'ın yayılmasında daha etkili olan tarikat Bâharzî'nin de mensubu olduğu Harezm kökenli Kübreviyye idi. Berke Han'ın ölümünden sonra devlet merkezindeki İslami grupların varlığının yanı sıra Nogay'ın etkin olduğu batı bölgesinde İslamiyet, Anadolu kökenli Kalenderilik aracılığıyla yayılmaya devam etti. Berke Han ile başlayan ve sonraki hükümdarlar döneminde devam eden İslamlaşma, Özbek Han ile doruk noktasına ulaştı. Tahta çıktığı vakit Müslüman olmayan Özbek Han döneminde İslamiyet'in yayılmasında özellikle Harezm'de faaliyet gösteren Yeseviyye Tarikatı etkili oldu. Sadece Yesevilerin değil Kalenderilerin de katkısıyla hızla yayılan İslam, Özbek Han döneminde resmî din oldu. Nitekim bu dönemde Altın Orda'nın Saray, Kırım, Bulgar ve Harezm gibi başlıca şehirlerinde sayısı artan cami ve medreseler ile yazılan Kuran tercümeleri ve dini-tasavvufi konulu eserler bu durumu gözler önüne sermektedir. Bu bildiride özellikle Berke ve Özbek Hanların döneminde tarikatların faaliyetleri ışığında İslam'ın Altın Orda Devleti'nde yayılma süreci, dönem kaynakları üzerinden ele alınarak araştırmacıların istifadesine sunulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Altın Orda, İslamlaşma, Kalenderilik, Kübreviyye, Yeseviyye.

## THE ISLAMIZATION PROCESS OF THE GOLDEN HORDE FROM BERKE KHAN TO UZBEK KHAN

*Selim ÇOLAK\**

As a result of Genghis Khan's territorial division, the lands of the Desht-i Qipchaq were allocated to his son Jochi; following the Second Desht-i Qipchaq campaign, the Golden Horde was established on these lands by Jochi's son, Batu Khan. Although Batu Khan adhered to the religion of his ancestors, Islam began to spread among the Mongols during his reign. The peoples of the region had already been familiar with Islam since the periods of the Khazars and the Volga Bulgars. Two khans stand out in the spread of Islam during the Golden Horde period: Berke and Uzbek Khan. Before ascending the throne, Berke Khan converted to Islam through Sheikh Sayf al-Din Baharzi, a member of the Kubrawiyya order in Khwarazm. During his reign, influenced in part by his struggle against the Ilkhanids, Islam spread rapidly. The Kubrawiyya order, originating from Khwarazm and to which Baharzi himself belonged, played a particularly influential role in this process. Following Berke Khan's death, Islamic groups continued to exist at the state center, while in the western regions, where Nogay was influential, Islam continued to spread through the Anatolian-rooted Qalandariyya movement. The process of Islamization, which began under Berke Khan and continued under subsequent rulers, reached its peak during the reign of Uzbek Khan. Upon ascending the throne, Uzbek Khan was not a Muslim; however, during his reign, Yasawiyya order, which was active in Khwarazm, played a significant role in the spread of Islam. Alongside the Yasawis, the Qalandaris also con-

\* Res. Asst. Bandırma Onyedil Eylül University, scolak@bandirma.edu.tr

tributed to the rapid expansion of Islam, which became the official religion under Uzbek Khan. This change can be seen in the growing number of mosques and madrasas in important Golden Horde cities like Sarai, Crimea, Bulgar, and Khwarazm. It can also be seen in the translations of the Qur'an and other religious and mystical works that were written during this period. This paper aims to examine the process of spreading Islam in the Golden Horde, particularly during the reigns of Berke and Uzbek Khan, by analyzing the activities of religious orders through contemporary sources, thus providing researchers with a comprehensive perspective on this historical transformation.

**Keywords:** Golden Horde, Islamization, Qalandariyya, Kubrawiyya, Yasawiyya.

## ÂDİLE SULTAN DÎVÂNÎ'NDA NAKŞBENDÎLİK UNSURLARI

*Şemseddin BAYRAM\**

Osmanlı toplumunun mânevî tabiatının teşekkülünde dînî çevrelerin büyük tesîri vardır. Bu tesîr Osmanlı Devleti'nin kalbi olan sarayda dahi kendisini göstermiştir. Pâdişâhlar ve hânedân üyeleri arasında güçlü tesîrin olduğu dönemler de bulunmaktadır. Bektâşîlik, Bayramîlik, Halvetîlik, Mevlevîlik, Kâdirîlik, Nakşbendîlik tarikatlarının dönem dönem izlerini görmek ve hissetmek mümkündür. Bu tesîrin görüldüğü hânedân üyelerinden biri de Sultan II. Mahmûd'un kızı Âdile Sultân'dır.

Sultan II. Mahmûd'un kızı, Sultan Abdulmecîd ve Sultan Abdulazîz'in kız kardeşleri ve Dîvân edebiyatının ilk ve tek dîvân sahibi kadın hânedân üyesi olan Âdile Sultan dinî hassâsiyeti, muhabbet ve melek-simât

---

\* Öğr. Gör., Kayseri Üniversitesi, semseddinbayram@kayseri.edu.tr.

kişiliği, hissî derûnîliği onun çevresine dâimâ yardım ve ihsânda bulunan, muhtaç olanlara el uzatmasına da zemîn hazırlamış, Osmanlı halkı tarafından da hayr ü hasenâtıyla tanınmasına vesîle olmuştur. Özellikle de eşi Mehmet Ali Paşa'nın vefâtından sonra Nakşbendîlik tarikatına merbût olup bu yol üzere mânevî tekâmülünü sağlamaya çalışmış, tasavvufî yolculuğuna dâhil olmuştur.

Nakşbendîlik tarikatına hem amelî hem de fikrî olarak sıkı sıkıya bağlı olan Âdile Sultan, bu hassasiyetinden etkilenerek şiirlerinde çoğu zaman Nakşbendî öğreti ve fikirlerine yer verir. Bir mürîd olarak şeyhiyle kurduğu râbitayı, tarikatın amelî, fikrî ve fikhî metotlarını okuyucularına aktarır.

Bu çalışmamızda Âdile Sultan'ın Nakşbendî tarikatıyla olan bağını şiirleri üzerinden incelemeye, bu incelemeler neticesinde ortaya çıkan bilgiler ışığında kurulan râbitanın niteliğini çözümlemeye ve bu hassas meylin Âdile Sultan'ın sanatı üzerindeki etkisini göstermeye çalışacağız.

Çalışmamızın amacı, dînî ve tasavvufî değerlerin yanı sıra tarikat öğretilerinin sanatçıların inanç ve fikir dünyasındaki yerini, sanatlarına etkisini göstermektir.

**Anahtar Kelimeler:** Dîvân Edebiyatı, Tarikatler, Kadın Şâirler, Osmanlı Hânedânı.

## NAQSHBENDI ITEMS IN DIVAN OF ADILE SULTAN

Şemseddin BAYRAM\*

Religious circles had a significant influence on shaping the spiritual nature of Ottoman society. This influence was evident even in the palace, the heart of the Ottoman state. There were periods when this influence became particularly strong among sultans and members of the royal family. The traces and impact of Sufi orders such as the Bektashiyya, Bayramiyya, Halwatiyya, Mevleviyya, Qadiriyya, and Naqshbandiyya can be observed at various times. One of the royal figures who exemplified this influence was Âdile Sultan, the daughter of Sultan Mahmud II.

Âdile Sultan, the daughter of Sultan Mahmud II, the sister of Sultans Abdulmecid and Abdulaziz, and the first and only female member of the Ottoman dynasty to have authored a divan in classical Ottoman poetry, was known for her religious sensitivity, affectionate and angelic nature, and profound emotional depth. These qualities led her to constantly engage in acts of charity, extending her hand to those in need, and as a result, she became widely recognized among the Ottoman public for her benevolence and generosity. Particularly after the passing of her husband, Mehmed Ali Pasha, she became affiliated with the Naqshbandiyya order and sought to achieve spiritual development through this path, thereby embarking on a Sufi journey.

Âdile Sultan was deeply committed to the Naqshbandiyya order, both in practice and thought. Influenced by this devotion, she frequently incorporated

\* Lecturer, Kayseri University, semseddinbayram@kayseri.edu.tr.

Naqshbandi teachings and ideas into her poetry. As a disciple (murid), she reflected her spiritual connection with her sheikh and conveyed the practical, intellectual, and juridical aspects of the order to her readers.

This study aims to examine Âdile Sultan's connection with the Naqshbandiyya order through her poetry and, based on the findings of this analysis, to explore the nature of her spiritual affiliation. Furthermore, it seeks to demonstrate how this deep inclination influenced her artistic expression. Ultimately, the objective of this research is to highlight the role of religious and Sufi values, as well as the teachings of Sufi orders, in shaping the beliefs, intellectual world, and artistic production of poets and artists.

**Keywords:** Dîvân Literature, Tariqats, Women Poets, Ottoman Dynasty.

**OSMANLI'DAN  
CUMHURİYET'E TÜRK  
HEMŞİRELİĞİNDE BİR  
ÖNCÜ: SAFİYE HÜSEYİN  
ELBİ VE HİLÂL-İ AHMER  
HANIMLAR MERKEZİ'NDEKİ  
FAALİYETLERİ**

*Ceren ÇİLEK\**

Kırım Savaşı sırasında, Florence Nightingale'in yaralı ve hasta askerlerin bakımı konusunda gösterdiği üstün hizmetler, hastabakıcılık mesleğinin önemini tüm dünyaya kanıtlarken, Osmanlı Devleti'nde hemşirelik mesleğinin gelişimi, savaş koşulları ve toplumsal dönüşümlerle eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Osmanlı Devleti topraklarında 1877 senesinde hayat bulan Hilâl-i

---

\* Öğr. Gör., T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, c.cilek@iku.edu.tr.

Ahmer Cemiyeti, bir yardım kurumu olmanın yanı sıra toplumsal gelişmeyi de hedeflemiştir. Sosyal toplum içinde kadınların da erkeklerle birlikte yer almasını destekleyen Cemiyet, kendi içerisinde kadınlar kısmı oluşturmuştur. 1910 yılında ilk adımları atılan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, 20 Mart 1912 yılında tam anlamıyla teşkilatlanmıştır.

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi mensuplarından Safiye Hüseyin, Osmanlı'nın ilk eğitimli hastabakıcılarından biri olarak, Balkan Savaşları'yla başlayacak ve Birinci Dünya Savaşı'yla devam edecek savaş silsileleri süresince cephe gerisinde önemli faaliyetler üstlenmişlerdir. Çanakkale Savaşları sırasında yaralanan askerlerin tedavi edilmesi amacıyla, Hilâl-i Ahmer ve Alman Salib-i Ahmer cemiyetlerinin birleşerek hastane gemisi haline getirdikleri Reşit Paşa vapurunda gönüllü olarak baş hastabakıcılık yapan Safiye Hanım, tüm bu çalışmalarını neticesinde Türkiye'nin Florence Nightingale'i olarak anılmaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından, yurtdışında eğitim gören öğrencilere yardım götürmek üzere harekete geçen Safiye Hanım bu çalışmalarıyla, hemşirelik mesleğine yaptığı katkılar dışında, Türk kadınının kamusal hayata atılmasında üstlendiği vazifelerle de öne çıkmıştır. Safiye Hüseyin, 1923 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi tarafından Nightingale Madalyasına layık görülen ilk Türk kadını olarak, tarihe geçmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadarki süreçte hemşirelik mesleğinin inşasında önemli roller üstlenen Safiye Hüseyin Elbi'nin, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi çatısı altında üstlendiği vazifeler ve kadınların kamusal hayata atılmalarındaki öncü faaliyetleri mercek altına alı-

nacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı Devleti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Florence Nightingale, Hastabakıcılık, Safiye Hüseyin Elbi.

# A PIONEER IN TURKISH NURSING FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC: SAFIYE HÜSEYİN ELBİ AND HER ACTIVITIES AT THE HILAL-I AHMER WOMEN'S CENTER

*Ceren ÇİLEK\**

During the Crimean War, Florence Nightingale's superior services in caring for wounded and sick soldiers proved the importance of the nursing profession to the whole world, while the development of the nursing profession in the Ottoman Empire progressed simultaneously with war conditions and social transformations. The Red Crescent Society, which was founded in the Ottoman Empire in 1877, aimed to be a charity organization as well as social development. The Society, which supported women to take their place alongside men in social society, created a women's section within itself. The Hilal-i Ahmer Women's Center, the first steps of which were taken in 1910, was fully organized on March 20, 1912.

Safiye Hüseyin, a member of the Hilal-i Ahmer Women's Center, undertook important activities behind the front lines as one of the first trained nurses of the Ottoman Empire during the series of wars that began with the Balkan Wars and continued with World War I. Safiye Hanım, who volunteered as head nurse on the Reşit Paşa steamer, which was converted into a hospital ship by the Hilal-i Ahmer and German Salib-i Ahmer societies in order to treat wounded soldiers during the Gallipoli Wars, became known as the Florence Nightingale of Turkey as a result of all these efforts.

Following the signing of the Armistice of Mudros

at the end of World War I, Safiye Hanım took action to provide aid to students studying abroad, and in addition to her contributions to the nursing profession, she also stood out with the duties she undertook in the public life of Turkish women. Safiye Hüseyin went down in history as the first Turkish woman to be awarded the Nightingale Medal by the Red Crescent Society Headquarters in 1923. In this study, the duties undertaken by Safiye Hüseyin Elbi, who played important roles in the construction of the nursing profession from the Ottoman Empire to the Republic, under the roof of the Red Crescent Women's Center and her pioneering activities in the public life of women will be examined.

**Keywords:** Ottoman Empire, Hilal-i Ahmer Society, Florence Nightingale, Nursing, Safiye Hüseyin Elbi.

\* Lecturer, İstanbul Kültür University, c.cilek@iku.edu.tr.

## MÜNİF MEHMET PAŞA'NIN MECMUA-İ FÜNUN İLE OSMANLI'DA FELSEFİ VE BİLİMSEL YAYINCILIĞA KATKISI

*Rumeysa AKMAN\**

Münif Mehmet Paşa (1830-1910), Tanzimat Dönemi'nin önemli Osmanlı entelektüellerinden biri olarak, özellikle Batı'dan gelen bilimsel ve felsefi yenilikleri Osmanlı kültürüne entegre etme çabalarıyla dikkat çeker. *Mecmua-i Fünun*, Paşa'nın öncülüğünde yayımlanan ve Batı düşüncesinin etkilerini Osmanlı okuruna tanıtan, ilk felsefi ve bilimsel içerikli popüler dergilerden biri olarak önemli bir yer tutar. Paşa'nın *Târîh-i Hukemâ-yı Yunân* adlı eseri, Osmanlı'da Batı'nın Aydınlanma düşüncelerini tanıtmaya çabalarının bir örneği olarak öne

---

\* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, rumeysa.akman97@gmail.com.

çıkar. Paşa, Aydınlanma felsefesinin Osmanlı'da bir taşıyıcısı olurken, *Mecmua-i Fünun*'da yer verdiği Batılı düşünürlerin eserlerini, Osmanlı okuruna anlamlı bir şekilde sunmayı başarmıştır.

Bu bildiri, Münif Paşa'nın *Mecmua-i Fünun* dergisi ve *Târîh-i Hukemâ-yı Yunân* adlı eserinin, Batı'nın felsefi düşüncelerini Osmanlı entelektüel ortamına taşımadaki rolünü ele alacaktır. Münif Mehmet Paşa öncülüğünde yayımlanan *Mecmua-i Fünun*, özellikle Batı'nın felsefi düşüncelerini Osmanlı okuruna tanıtarak, dönemin entelektüel ikliminde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Paşa, söz konusu çalışmaları aracılığıyla Aydınlanma felsefesini Osmanlı'da tanıtmayı hedeflemiş ve dönemin entelektüel çevrelerine önemli bir kültürel miras bırakmıştır. Paşa'nın bilimsel ve felsefi yayıncılıkta sağladığı yenilik, sadece Batı düşüncesinin tanıtılması ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı'daki bilimsel dilin ve düşünce yapısının gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Tarihsel analiz ve metin incelemesi yöntemlerinin kullanılacağı bu çalışma, Münif Paşa'nın dergisi ve eserleriyle, Osmanlı'da bilimsel ve felsefi düşüncenin nasıl şekillendiği üzerine bir bakış sunmayı amaçlamakta ve Paşa'nın Aydınlanma felsefesi bağlamındaki katkılarını daha iyi anlamaya yönelik bir perspektif sunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Münif Paşa, *Mecmua-i Fünun*, Bilimsel ve felsefi yayıncılık, İlk Türk dergisi, *Târîh-i Hukemâ-yı Yunân*.

## MUNIF MEHMET PASA'S CONTRIBUTION TO PHILOSOPHICAL AND SCIENTIFIC PUBLISHING IN OTTOMAN TURKEY WITH *MECMUA-I FUNUN*

Rumeysa AKMAN\*

Münif Mehmet Pasha (1830-1910), as one of the most important Ottoman intellectuals of the Tanzimat Period, is especially notable for his efforts to integrate Western scientific and philosophical innovations into Ottoman culture. *Mecmua-i Fünun*, published under Pasha's leadership, holds an important place as one of the first philosophical and scientific popular magazines that introduced the influences of Western thought to Ottoman readers. Pasha's *Târîh-i Hukemâ-yı Yunân* stands out as an example of the efforts to introduce the Enlightenment ideas of the West in the Ottoman Empire. While being a carrier of the Enlightenment philosophy in the Ottoman Empire, Pasha succeeded in presenting the works of Western thinkers, which he included in *Mecmua-i Fünun*, to the Ottoman readers in a meaningful way.

This paper will examine the role of Münif Pasha's journal *Mecmua-i Fünun* and his work *Târîh-i Hukemâ-yı Yunân* in bringing Western philosophical ideas to the Ottoman intellectual environment. *Mecmua-i Fünun*, published under the leadership of Münif Mehmet Pasha, filled an important gap in the intellectual climate of the period, especially by introducing the philosophical ideas of the West to Ottoman readers. Through these works, Pasha aimed to introduce the philosophy of Enlightenment in the Ottoman Empire and left an important cultural legacy to the intellectual circles of the pe-

\* PhD Student, Istanbul University, rumeysa.akman97@gmail.com.

riod. Pasha's innovation in scientific and philosophical publishing was not only limited to the introduction of Western thought, but also contributed to the development of scientific language and thought in the Ottoman Empire.

Using the methods of historical analysis and textual analysis, this study aims to provide an overview of how scientific and philosophical thought was shaped in the Ottoman Empire through Münif Pasha's journals and works, and offers a perspective to better understand Pasha's contributions in the context of Enlightenment philosophy.

**Key Words:** Münif Pasha, Mecmua-i Fünun, Scientific and philosophical publishing, First Turkish magazine, Târîh-i Hukemâ-yı Yunân.

## NİZAMETTİN HÜSEYİN EFENDİ: HAYATI VE MÜCADELESİ (1924-8 NİSAN 1998)

Elif ALTUN\*

Bu çalışma, Nizamettin Hüseyin Efendi'nin (1924-8 Nisan 1998) hayatını ve Doğu Türkistan'daki faaliyetlerini ele almaktadır. 1924 yılında dünyaya gelen Nizamettin Hüseyin Efendi, genç yaşlarından itibaren ilmî çalışmalarla ilgilenmiş ve Doğu Türkistan'ın siyasi ve kültürel gelişiminde önemli roller üstlenmiştir. Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan üzerindeki hâkimiyeti sürecinde Nizamettin Hüseyin Efendi, ilmî çalışmalarıyla halkının bilinçlenmesine katkı sağlamış ve Doğu Türkistan'ın tarihsel mirasının korunmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. Siyasi ve teşkilatçılık

---

\* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, altunelif69@gmail.com.

faaliyetleriyle de öne çıkan Nizamettin Hüseyin Efendi, birçok önemli isimle iş birliği yaparak Doğu Türkistan halkının bağımsızlığını ve haklarını savunmaya devam etmiştir. Nizamettin Hüseyin Efendi, Çin yönetiminin baskılarına rağmen fikirlerini savunmuş ve Doğu Türkistan'ın tarihsel kimliğini yaşatmaya çalışmıştır. Onun mücadelesi, sadece kendi dönemini değil, kendisinden sonra gelen nesilleri de etkilemiş ve Doğu Türkistan davasının sürekliliğine katkıda bulunmuştur. 8 Nisan 1998 tarihinde vefat eden Nizamettin Hüseyin Efendi, ardında Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesi için önemli bir miras bırakmıştır. Bu çalışma, onun yaşamını, entelektüel çabalarını ve Doğu Türkistan halkı için yürüttüğü mücadeleyi tarihsel bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Nizamettin Hüseyin Efendi, Doğu Türkistan, Çin.

## NİZAMETTİN HÜSEYİN EFENDİ: HIS LIFE AND STRUGGLE (1924-APRIL 8, 1998)

*Elif ALTUN\**

This study examines the life and activities of Nizamettin Hüseyin Efendi (1924 – April 8, 1998) in East Turkestan. Born in 1924, Nizamettin Hüseyin Efendi engaged in scholarly pursuits from an early age and played a significant role in the political and cultural development of East Turkestan. During the period of the Chinese Communist Party's dominance over East Turkestan, he contributed to raising public awareness through his intellectual work and took initiatives to preserve the region's historical heritage. Distinguished for his political and organizational activities, Nizamettin Hüseyin Efendi collaborated with numerous key figures to advocate for the independence and rights of the East Turkestan people. Despite the pressures exerted by the Chinese authorities, he remained steadfast in defending his ideas and sought to preserve the historical identity of East Turkestan. His struggle not only shaped his own era but also influenced subsequent generations, ensuring the continuity of the East Turkestan cause. Passing away on April 8, 1998, Nizamettin Hüseyin Efendi left behind a significant legacy in the fight for East Turkestan's independence. This study aims to examine his life, intellectual endeavors, and the struggle he led on behalf of the East Turkestan people within a historical framework.

**Keywords:** Nizamettin Hüseyin Efendi, East Turkestan, China.

---

\* Ph.D. Student, İstanbul University, altunelif69@gmail.com.

## KARAHANLI TÜRKÇESİ KUR'AN TERCÜMELERİNİN EŞ ANLAMLILIK AÇISINDAN GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE

*Berna Nur BÖĞREK\**

IX. ve X. yüzyılda Karahanlı Devleti'nin kurulmaya başlamasıyla Türk milleti İslamiyet'le tanışmış ve resmî din olarak İslamı kabul etmiştir. Bu dönemde Türkler İslamı anlamak ve hayatlarına aktarmak için gibi başta Kur'an tercüme ve tefsirleri olmak üzere birçok dinî eseri Türkçeye tercüme etmişlerdir. Karahanlı Türkçesi döneminde yapılan Kur'an tercümelerinin öncü ismi Muhammed ibn Hâcî Devletşâh'tır. Tercümelerde İslam dininin kavramlarının karşılığı olan Arapça kelimeler Türkçe kelimelerle karşılanmaya çalışılmıştır.

Bu bildiride, Karahanlı Türkçesi'nde yazılan Kur'an

---

\* Doktora Öğrencisi, bernanur773@gmail.com.

tercümelerindeki din ve inanç kavramlarının oluşturduğu eş anlamlılık üzerinde durulacaktır. Çalışma için Karahanlı Türkçesi dönemin ilk Kuran tercümesi olan ve Muhammed ibn Hâcî Devletşâh tarafından istinsah edilen Türk ve İslâm Eserleri Müzesi (TİEM), No. 73'te kayıtlı bulunan tercümeden yararlanılacaktır.

Çalışmada Karahanlı Türkçesi döneminde yazılan Kur'an tercümelerinde yer alan eş anlamlı kelimeler tespit edilerek Türkçe söz bilgisine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Örneğin bu dönem Kur'an tercümelerinde; Tanrı kavramının eş anlamlısı olarak "Allâh, idi, igitgen, ilâh, tapunğu, tapunmakka", peygamber kavramının eş anlamlısı olarak "hâş yalawaç, ıdılmış, mürsel, resûl, sawçı, korku/ıtğuçı" kelimeleri kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim kavramı için, "bitig, okığu" kelimeleri eserde kullanılan eş anlamlı sözlük birimlerden bazılarıdır. Hazırlanacak çalışmanın, eş anlamlılık konusu üzerine yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Karahanlı Türkçesi, Kur'an Tercümeleri, Eş Anlamlılık.

## ON THE APPEARANCE OF KARAHANLI TURKISH QUR'AN TRANSLATIONS IN TERMS OF SYNONYMY

*Berna Nur BÖĞREK\**

With the establishment of the Karahanlı State in the IXth and Xth centuries, the Turkish nation became acquainted with Islam and accepted Islam as the official religion. During this period, Turks translated many religious works, especially the translations and commentaries of the Qur'an, into Turkish in order to understand Islam and transfer it to their lives. The pioneer name of the Qur'an translations made during the Karahanlı Turkish period is Muhammad ibn Hâcî Devletşâh. In the translations, Arabic words that correspond to the concepts of the Islamic religion were tried to be met with Turkish words.

This paper focuses on the synonymy of the concepts of religion and belief in Qur'an translations written in Karahanlı Turkish. For the study, the first Qur'an translation of the Qur'an in Karahanlı Turkish, which was written by Muhammad ibn Hâjî Devletşâh and recorded in the Museum of Turkish and Islamic Art (TİEM), No. 73, will be used.

The study aims to contribute to Turkish vocabulary by identifying synonyms in Qur'an translations written in Karakhanid Turkish. For example, in the Qur'an translations of this period, the words "Allâh, idi, igitgen, ilâh, tapunğu, tapunmakka" are used as synonyms of God, and the words "hâş yalawaç, ıdılmış, ıdılmış, mürsel, resûl, sawçı, korku/ıtğuçı" are used as synonyms of prophet. In addition, the words "bitig, okığu" are some of the syn-

\* PhD Student, bernanur773@gmail.com.

onymous lexical units used in the work for the concept of the Holy Qur'an. It is thought that this study will contribute to the studies on synonymy.

**Keywords:** Karahanlı Turkish, Qur'an Translations, Synonymy.

## HACI BEKTAŞ-I VELİ

*Hüseyin Furkan ÇOLAK\**

Hacı Bektaş-ı Veli, XIII. yüzyılda yaşamış olup Türk-İslam tarihi içerisinde Anadolu'nun bir İslam yurdu haline gelmesini sağlayanlar arasında en önde gelen önderlerindendir. Anadolu'da İslam'ın Türk kültürü ile uyum içerisinde bir araya gelmesini sağlamıştır. Anadolu'ya yeni göç etmiş olan ama Müslüman olmayan Gök-Tengri inancına mensup Göçebe Türklere dini vazalarını Türkçe vererek Anadolu'daki Türk kimliğinin İslam'ı benimsemelerine yardımcı olmuştur ve İslami yaymalarında ön ayak olmuş ve hatta Osmanlı'nın manevi temellerini atmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin bu yaklaşımı Osmanlı'nın erken dönemlerinde Türk kültürü ile İslam kültürünün kültürel bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. Bektaşilik, kuruluş döneminde Osmanlı için önemlidir. XV. Yüzyıldan günümüze ulaşmış Vilayetname'ye (Velayetname'ye) göre Osman Gazi'nin kı-

---

\* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

lıcını bizzat Hacı Bektaş-ı Veli takmıştır. Yeniçeri Ocağı Ahilik geleneğinden gelme olup Bektaşiliği benimsemiştir. Osmanlı'nın kuruluş dönemine damga vurmuş ve Osmanlı devletinin ilk kadısı olan ünlü Şeyh Edabali'nin dedesi bir Bektaşî olup, Şeyh Edabali ilk eğitimini dedesinden almıştır. Kuruluş döneminde Osmanlı Devleti adına Balkanları fethetmiş olan Sarı Saltuk'ta ünlü bir Bektaşî dervişidir. Kendisinin bugün Arnavutluk'ta dahi büstü olan Bektaşî dervîşi Sarı Saltuk balkanları fethetmekle kalmamış ayrıca buralardaki ahâlinin Müslüman olmasını sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemsettin, Hacı Bektaş-ı Veli'nin yetiştirdiği haleflerdendir. Bu çalışmada tarihi kaynaklar ışığında Türk-İslam tarihi önderlerinden Hacı Bektaş-ı Veli'den bahsedilecektir ve onun Anadolu'nun İslamlaşmasında önemine değinilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Hac-ı Bektaşî Veli, Türk-İslam Tarihi, Bektaşilik, Osmanlı Devleti, Anadolu.

## HACI BEKTAS-I VELI

*Hüseyin Furkan ÇOLAK\**

Hacı Bektaş-ı Veli lived in the 13th century and is one of the most important leaders of those who made Anatolia the homeland of Islam in Turkish-Islamic history. He ensured that Islam and Turkish culture lived together in harmony in Anatolia. He gave religious sermons in Turkish to the nomadic Turks who had recently migrated to Anatolia and believed in the Gok-Tengri religion, and helped the Turkish identity in Anatolia to adopt Islam. He pioneered the spread of Islam in Anatolia and even laid the spiritual foundations of the Ottoman Empire. This approach of Hacı Bektaş-ı Veli accelerated the cultural integration process of Turkish culture and Islamic culture in the early periods of the Ottoman Empire. Bektashism held an important place in the founding period of the Ottoman Empire. According to the Vilayetname that has survived from the 15th century to the present day, Hacı Bektaş-ı Veli personally gave his sword to Osman Gazi. He came from the Janissary Corps Ahi tradition and adopted Bektashism. The grandfather of the famous Sheikh Edabali, who left his mark on the foundation period of the Ottoman Empire and was the first judge of the Ottoman Empire, was a Bektashi and Sheikh Edabali received his primary education from his grandfather. Sari Saltuk, who conquered the Balkans on behalf of the Ottoman Empire during the foundation period, was also a famous Bektashi dervish. Sari Saltuk, whose bust can be found even in Albania today, not only conquered the Balkans but also ensured that the people of these places became Muslims. Akşemsettin, who was the teacher of Fatih Sultan Mehmet, was

\* PhD Student, Ankara Hacı Bayram Veli University.

one of the successors trained by Hacı Bektaş-ı Veli. In this study, Hacı Bektaş-ı Veli, one of the leaders of Turkish-Islamic history, will be discussed in the light of historical sources and his importance in the Islamization of Anatolia will be emphasized.

**Keywords:** Hac-i Bektashi Veli, Turkish-Islamic History, Bektashism, Ottoman Empire, Anatolia.

## ALİ ŞİR NEVAİ'NİN SİYASİ KİŞİLİĞİ

*Muzaffer DEVELİ\**

Ali Şir Nevai, edebiyat alanında başarılı olduğu kadar Hüseyin Baykara dönemi devlet yönetiminde de oldukça etkin bir güce sahipti. Hüseyin Baykara'nın Herat'ı ele geçirmesi ile Ali Şir Nevai Baykara'nın yönetimine katıldı. Baykara tarafından nişancı, divan emiri ve As- tarabad valiliği gibi çeşitli devlet görevlerine atandı. Ali Şir Nevai hem halk arasında hem de devlet idaresi tarafından oldukça sevilen, sayılan ve sözüne itibar edilen bir şahsiyet idi. Kaynaklarda, dönemin ileri gelen devlet makamlarında görev almış bazı devlet görevlilerinin başarısından veya başarısızlığından bahsedilirken "Ali Şir Nevai'nin gözüne girdi.", "Onun iltifatını kazandı.", "Onun gölgesinin altında yetişti." ya da "Onun gözünden düştü." gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadeler bile Ali Şir Nevai'nin devlet içerisindeki etkisinin ve gücünü

---

\* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, muzaffer\_26\_66@hotmail.com.

nün ne kadar önemli bir seviyede olduğunu göstermeye yetmektedir. Ali Şir Nevai'nin edebiyat alanında yaptığı çalışmaları rahat bir şekilde icra edip eşsiz eserler ortaya koymasında Hüseyin Baykara'nın ona iltifat edip desteklemesinin şüphesiz büyük bir rolü olmuştur. Ama bu ilgi ve desteğin yanı sıra kendisinin de bizzat devlet yönetiminde karar mercii konumunda bir güce sahip olmasının, çalışmalarının kolayca yürütülmesinde büyük etkisi olmuştur. Bu çalışmamızda bahsedilen olay ve durumlar hakkında Ali Şir Nevai'nin kendisinin kaleme aldığı eserler ve onun hakkında yazılan eserler başta olmak üzere konumuzla ilgili yerel ve uluslararası çalışmalar incelenip karşılaştırmalar yapılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Ali Şir Nevai, Hüseyin Baykara, Siyaset, Edebiyat, Herat.

## POLITICAL PERSONALITY OF ALI SIR NEVAI

*Muzaffer DEVELİ\**

Ali Sher Navai was not only successful in literature but also had a very effective power in the state administration during the reign of Hussein Baykara. Ali Sher Navai joined Baykara's administration after Hussein Baykara captured Herat. He was appointed by Baykara to various state posts such as the chief of the divan, the governor of Astarabad. Ali Sher Navai was a person who was loved, respected and trusted both by the public and the state administration. In the sources, while mentioning the success or failure of some of the state officials who held leading positions in the state during the period, expressions such as "He won Ali Sher Navai's favor", "He earned his favor", "He grew up under his shadow" or "He fell out of his favor" were used. Even these expressions are enough to show how significant Ali Sher Navai's influence and power within the state was. In order for Ali Sher Navai to easily carry out his studies in the field of literature and produce unique works, Hussein Baykara's compliments and support undoubtedly played a major role. However, in addition to this interest and support, the fact that he himself had the power to be a decision-maker in the state administration had a major impact on the ease with which his work was carried out. In this study, we will examine and compare the works written by Ali Şir Nevai himself and the works written about him, as well as local and international studies related to our subject, in order to reach a conclusion.

**Keywords:** Ali Sher Navai, Hüseyin Baykara, Politics, Literature, Herat.

\* PhD student, Istanbul University, muzaffer\_26\_66@hotmail.com

## NİZÂMÜLMÜLK'ÜN SİYASETNAMESİ'NE GÖRE TÜRK HÜKÜMDARLARININ VASIFLARI

*Tansu GEYİKLİOĞLU\**

Siyasetnameler, devrin anlayış ve inancına göre ahlaki, sosyal ve siyasi organizasyonun nasıl olması gerektiğini ve bu amaçlara ulaşmak için en ideal olan yolu göstermeyi hedeflerler. Bu sayede siyasetnameler halk ile hükümdar arasında bir köprü vazifesi görür. Kendi dönemi içerisinde mutlak otoritenin sahibi olan hükümdarın adına yazılmış siyasetnameler; mahir kalemlerden çıkmış, ilmi değeri yüksek ve zamansız eserlerdir.

Türk-İslam döneminin en muazzam siyasetname örneklerinden birini de Nizâmülmülk vermiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin en parlak döneminde, üstün zekâ

---

\* Doktora Öğrencisi, tansugeyiklioglu@gmail.com.

ve yönetim kabiliyeti ile mühim hizmetleri olan büyük vezir; tecrübelerinden yola çıkarak hazırladığı eseri ile de sonraki yüzyıllarda bile hükümdarlara kılavuzluk etmeyi başarmıştır. Nitekim Sultan Melikşah eseri okuduktan sonra Siyasetnamenin gelecekte devletin esas teşkilat kanunu olacağını belirtmiştir. Nizâmülmülk eserine; devlet düzeni içerisinde hükümdarın nasıl bir konumu olduğunu, Türk gelenek ve göreneklerine göre Türk hakanının doğuştan sahip olduğu hakların neler olduğunu anlatmakla başlar. Siyasetname 'de devlet yönetiminde adaletin öneminden, istişarenin gerekliliğine, dâhili ve harici tehditlerin karşısında alınacak önlemlerden, halk ile hükümdar arasında kurulacak olan dengeye kadar siyaset sanatının ustalıkları ince ince işlenmiştir.

Siyasetname Türk hükümdarını en iyi şekilde tasvir eden eserlerden biridir. Nizâmülmülk'ün Siyasetname-si ilmi sahada pek çok çalışmaya mevzu olmuştur. Ancak Nizâmülmülk'ün çizmiş olduğu hükümdar portresi ana hatları ile incelenmemiştir. Araştırmamızda bu kıymetli eser farklı bir bakış açısı ile değerlendirilecek ve emsalleri ile kıyaslanacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Nizamülmülk, Siyasetname, Büyük Selçuklu Devleti, Sultan Melikşah, Hükümdarların Vasıfları.

## THE QUALITIES OF TURKISH RULERS ACCORDING TO NIZAM AL-MULK'S SIYASATNAMA

*Tansu GEYİKLİOĞLU\**

Nizâmülmülk gave one of the greatest examples of political writings of the Turkish-Islamic period. During the most brilliant period of the Great Seljuk State, he provided important services with his superior intelligence and administrative ability. With the work he prepared based on his experiences, he managed to guide the rulers even in the following centuries. As a matter of fact, Sultan Melikşah stated after reading the work that "Siyasetnam will be the main organizational law of the state in the future". Nizâmülmülk begins by explaining how the ruler has a place in the state order. In the Siyasetname, the mastery of the art of politics, from the importance of justice in state administration, the necessity of consultation, the measures to be taken in the face of internal and external threats, and the balance to be established between the people and the ruler, are finely processed.

Siyasetname is one of the works that best depicts the Turkish ruler. Nizamülmülk's Siyasetname has been the subject of many studies in the scientific field. However, the portrait of the ruler drawn by Nizam al-Mulk has not been analyzed in its main lines. In our research, this valuable work will be evaluated from a different perspective and compared with its peers.

**Keywords:** Nizamülmülk, Siyasetname, The Great Seljuk State, Sultan Melikşah, Qualities of rulers.

\* PhD Student, tansugeyiklioglu@gmail.com.

## GAZNELİLER DEVLETİ'NDE ŞİİR VE ŞAİRLER

*Sena SARAÇ\**

Gazneliler Devleti hem Türk tarihi hem de kurulduğu bölgenin tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Askerî ve siyasî başarılarını ilmî ve kültürel gelişmelerle destekleyen hanedan üyelerinin hemen hepsi âlimlere ve şairlere hâmîlik etmişlerdir. Nizâmî-i Arûzî'nin Çehâr Makâle isimli eserinde belirttiği üzere şiir "*küçük olanı büyük; çirkin olanı güzel*" göstermek gibi etkili bir yöntemdir. Bu bağlamda Gazneli hükümdarlarının şiirin gücünü itibarlarının tesisi ve gelecek nesillere miraslarını devretmenin bir aracı olarak gördükleri şüphesizdir. Gazneli Mahmud'un dönemin büyük şairlerinden Firdevsî'nin izini sürmesi ve birçok âlimi ve şairi Gazne'ye getirme çabası bunun doğal bir sonucudur. Devletşâh'ın *Tezkiretü's-şuarâ* isimli eserinde Gazneli

\* Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, sena-sarac-1883@hotmail.com.

Mahmud döneminde Gazne'de yaklaşık 400 şairin bulunduğunu söylemesi de verilen önemi göstermektedir. Gazne'yi bir ilim-kültür merkezî hâline dönüştürme çabalarının bir yansıması olarak Gazneli idarecilerin şairleri abartılı bahşış ve hediyelerle yanlarında tutma gayretleri söz konusudur. Gazneliler Devleti bünyesinde dönemin büyük şairlerinden Unsurî, Ferruhî-yi Sîstânî, Ascedî, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Ebü'l-Ferec Rûnî, Osman b. Ömer Muhtârî, Senâî gibi şairler desteklenmiştir.

Günümüz tarihçilik anlayışında devletlerin siyasî teşekküllerinin beraberinde sosyal, kültürel ve ilmî gelişmişlikleri de önem kazanmıştır. Şiir, İslâm öncesi Arap toplumundaki önemli yerini İslâm Devleti'nin kurulmasıyla da devam ettirmiştir. Türk-İslâm sentezinin Ortaçağ'da ciddi bir kültürel zenginlik oluşturduğu tartışmasızdır. Methiye ve övgü şiirlerinin ön plana çıktığı Gazneliler dönemi Fars dili ve edebiyatı açısından zirve dönemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızın ana amacı şiirin gücünün Gazneliler tarafından kullanımını ortaya koymak ve devrin büyük şairleri hakkında bilgi vermektir.

**Anahtar Kelimeler:** Gazneliler, Gazneli Mahmud, Şiir, Şair, Edebiyat.

## POETRY AND POETS IN GHAZNAVID EMPIRE

Sena SARAÇ

The Ghaznavid Empire has a very important place both in terms of Turkish history and the history of the region where it was founded. Almost all members of the dynasty, who supported their military and political achievements with scientific and cultural developments, patronised scholars and poets. As Nizâmî-i Arûzî states in his work *Chahâr Maqâle*, poetry is an effective method of showing 'the small as big and the ugly as beautiful'. In this context, there is no doubt that the Ghaznavid rulers saw the power of poetry as a means of establishing their reputation and passing on their legacy to future generations. Mahmud of Ghazni's pursuit of Firdawsî, one of the great poets of the period, and his efforts to bring many scholars and poets to Ghazni are a natural consequence of this. The fact that Dawlatshâh states in his work *Tezkiretu's-şuarâ* that there were approximately 400 poets in Ghazna during the reign of Mahmud of Ghazni also shows the importance given to poets. As a reflection of the efforts to transform Ghazna into a centre of science and culture, Ghaznavid administrators tried to keep poets with them with exaggerated gratuities and gifts. Within the Ghaznavid Empire, poets such as Unsurî, Farrukkî-i Sîstânî, Ascedî, Mas'ûd-i Sa'd-i Salmân, Abü'l-Faraj Rûnî, Osman b. Omar Mukhtârî, Sanâ'î, among the great poets of the period, were supported.

In today's understanding of historiography, the social, cultural and scientific development of states has gained importance along with their political organisations. Poetry maintained its important place in the pre-Islamic Arab society with the establishment of the Islamic State. It is indisputable that the Turkish-Islamic

synthesis created a serious cultural richness in the Middle Ages. The Ghaznavid period, in which eulogies and praise poems came to the fore, is considered one of the peak periods in terms of Persian language and literature. The main aim of our study is to reveal the use of the power of poetry by the Ghaznavids and to give information about the great poets of the period.

**Keywords:** Ghaznavids, Mahmud of Ghazni, Poetry, Poet, Literature.

## İRAN MODERNLEŞMESİNDE ÖNCÜ BİR İSİM: EMİR KEBİR VE ÜNİVERSİTE REFORMU

*Ali TAMAHKAR\**

Bu çalışmada, İran modernleşmesinde önemli bir rol oynayan Emir Kebir'in üniversite reformu ve modernleşme bağlantısı ele alınmaktadır. Emir Kebir, Kaçar Devleti zamanında önemli görevlerde bulunmuş ve 1851 yılında İran'ın ilk üniversitesi olan Daru'l Fünun'un açılmasında rol oynamış tarihî bir şahsiyettir. Muhammed Şah'ın ölümünün ardından Kaçar tahtına geçen Nasireddin Şah, Emir Kebir'e oldukça önemli görevler vermiştir. Emir Kebir önce Sadrazamlığa yükselmiş ardından İran ordusunun modernleşmesi ve diğer birçok alanda reform hareketlerine başlamıştır. İran modernleşmesi literatürde Pehlevi dönemine kadar indirgenmeye çalışılmaktadır. Bu çalışma, İran modern-

---

\* Doktora Öğrencisi, alitamahkar95@hotmail.com.

leşmenin başlangıcının Emir Kebir'in sadaretine kadar gittiğinin altını çizmektedir. Batılı tarzda açılan ilk üniversite olma özelliği taşıyan Daru'l Fünun, İran modernleşmesi için önemli bir kırılma noktasıdır. Üniversite başlangıçta yedi bölüm olarak kurulmuş; piyade, süvari, tophane, mühendislik, eczacılık, tıp ve cerrahi ve madencilik dallarında faaliyet göstermiştir. İlerleyen yıllarda ise bu bölümlere tarih, coğrafya tabiat, matematik ve Fransızca eklenmiştir. İran'da Kaçar dönemine ait oluşturulan yapı Fetih Ali Şah döneminde inşa edilmiştir. Bu çalışmada İran'daki modernleşme faaliyetleri ve Emir Kebir'in üniversite reformu arasındaki paralelliklerin İran'ın modernleşmesine katkısı irdelenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** İran, Modernleşme, Emir Kemir, Eğitim, Üniversite, Reform.

## IRAN MODERNIZATION'S LEADING FIGURE: AMIR KABIR AND UNIVERSITY REFORM

*Ali TAMAHKAR\**

This study examines the correlation between Amir Kabir, who played an important role in the university reforms and modernization movements in Iran. Amir Kabir is a historical figure who had been on significant tasks and pioneered the establishment of first University in Iran during the Qajar Dynasty. After the death of Muhammad Shah, Nasıraldin Shah, who ascended to the throne assigned a crucial task to him. First, Amir Kabir became a prime Minister then launched a modernization program for Iranian Qajar Army and reform movements in different fields. Iranian modernization was limited to only Pahlavi Era by literature. This study emphasizes the beginning of modernization in Iran, starting from Amir Kabir era. Daru'l Funun was a Western style university in Iran, which was a breaking point for Iranian modernity. At the start of university founded with seven departments; infantry, cavalry, artillery, engineering, pharmacy, medicine, surgery and mining which operated the branches. In the following years French, math, history and geography were added in the curriculum. The university building was constructed during the reign of Fattih Ali Shah. In this study, the contribution of the parallels between modernization efforts in Iran and Amir Kabir's university reform for Iran's modernization will be examined.

**Keywords:** Iran, Modernity, Amir Kabir, Education, University, Reform.

---

\* PHD Student, alitamahkar95@hotmail.com.

## İKİ DİLEMMMA ARASINDA BİR VAROLMA MÜCADELESİ: RAŞİD EL-GANNUŞİ FİKİRLERİ VE İSLAMİ HAREKET ÖRNEKLİĞİ

*Faruk TEKİN\**

Raşid el-Gannuşi, Tunus İslami Hareketi'nin lideri ve aynı zamanda bir İslam düşünürü olarak özellikle Arap Baharı sürecinde fikirleri, hareketinin niteliği ve tutarlılığı açısından tüm dünya ve Müslüman ülkelerin dikkatini üzerine çekmiştir. Öyle ki Arap Baharı rüzgârının estiği tüm ülkeler iç savaş ve kayıplarla boğuşurken Tunus, Yasemin devrimi ile Arap Baharının ilk kıvılcımını ateşleyen yer olmasına rağmen siyasi bütünlüğünü ve istikrarını sürdürebilmiştir. Bu hareketin lideri ve fikir babası olan Gannuşi, hayatına sosyalist

---

\* Doktora Öğrencisi, cahidunhakikat@hotmail.com.

düşüncenin bir hayranı olarak başlamış ve eğitim aldığı Zeytuniyye Medresesinde neredeyse İslam'a karşı bir tavır alarak yetişmiştir. Gannuşi, yaşadığı olaylar ve İslam medeniyetinin gerçek yüzü ile tanışmasından sonra üçüncü tavır olarak adlandırdığımız yöntemle İslamcı hareket çizgisini oluşturmuştur. Gannuşi, modernizmin geçerli fikri yapısı ve sorunsal alanlarını derinlemesine ele alıp İslamcı bir düşünür olarak yeni çözümler ortaya koymaktadır. Çözüm önerilerinden ötürü birtakım akademisyen tarafından liberal olarak tanımlanmaktadır ki bunların başında Azzam S. Tamimi ve Maha Azzam gelmektedir. Diğer taraftan bazı akademisyenler ise Gannuşi'yi özellikle İngilizce literatürde radikal bir düşünür olarak tanımlamıştır. İslami hareketler ya modernizme eklemlenmiş ya da tamamen onu reddederek aşırı bir noktada İslami bir temsile zorlanmıştır. Raşid el- Gannuşi'nin İslami hareket çizgisi ise 3. Bir yol önermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Raşid el-Gannuşi, İslami Hareket, Modernizm.

## A STRUGGLE FOR EXISTENCE BETWEEN TWO DILEMMAS: THE IDEAS OF RASHID AL-GHANNOUCHI AND THE EXAMPLE OF THE ISLAMIC MOVEMENT

*Faruk TEKİN\**

Rashid al-Ghannouchi, the leader of the Tunisian Islamic Movement and also an Islamic thinker, has attracted the attention of the entire world and Muslim countries, especially during the Arab Spring, in terms of his ideas, the quality of his movement and his consistency. So much so that, while all countries that were affected by the Arab Spring struggled with civil war and losses, Tunisia, despite being the place that ignited the first spark of the Arab Spring with the Jasmine Revolution, was able to maintain its political integrity and stability. Ghannouchi, the leader and founder of this movement, began his life as an admirer of socialist thought and was raised in the Zaytuniyya Madrasa where he received his education, taking an almost anti-Islamic stance. After the events he experienced and his encounter with the true face of Islamic civilization, Ghannouchi formed the Islamist movement line with the method we call the third stance. Ghannouchi deeply examines the valid intellectual structure and problematic areas of modernism and presents new solutions as an Islamist thinker. He is defined as a liberal by some academics due to his solution proposals, the most prominent of which are Azzam S. Tamimi and Maha Azzam. On the other hand, some academics have defined Ghannouchi, especially in English literature, as a radical thinker. Islamic movements have either been articulated to modernism or have been forced to an extreme level of Islamic representation by

\* PhD Student, cahidunhakikat@hotmail.com.

rejecting it completely. Rashid al-Ghannouchi's Islamic movement line suggests a third way.

**Keywords:** Rashid al-Ghannouchi, Islamic Movement, Modernism.

# TÜRK İSLAM ÖNDERLERİNDEN MERĞİNÂNÎ VE ANADOLU'NUN HANEFÎLEŞMESİNDEKİ ROLÜ

*Bahar YILDIRIM ŞAHİN\**

Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular dönemine baktığımız zaman Türk alimlerinin İslam medeniyetine katkısını her alanda görmek mümkündür. İslam medeniyetinin oluşmasında, fen bilimleri alanında büyük şahsiyetlerin bulunduğu gibi dinî, ilmî, hukukî, felsefî ve kültürel anlamda da birçok alimin payı büyüktür. Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Semerkant, Buhara, Fergana, Harezm, Nesef ve Cürcan büyük komu-

---

\* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, 35223550013@ogr.inonu.edu.tr

tanlar kılıçla fethettiler ama birçok bilge insan buradaki enfes medeniyetin temellerini kalemleriyle attılar.

Tarihi sürece baktığımız zaman IX. ve X. Asırdan itibaren Müslüman olan Türk toplulukları, İslam'ın itikâdî ve fikhî boyutunu Mâveraünnehir dediğimiz bölgedeki Hanefî alimlerden öğrendikleri için Hanefî mezhebine meyletmişlerdir. Bu tercihte Hanefî fıkhnın halkın isteklerine cevap verirken duruma göre akılcı çözümler getirmesi büyük oranda etkili olmuştur. Döneminin hukukî otoritelerinden olan Merğînânî de Türk İslam Medeniyeti'ne yön veren büyük hukuk önderlerinden biridir. Kendisinden önce yaşayan birçok fıkıh alimi gibi Türk coğrafyasının Hanefileşmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle el-Hidâye adlı eseri, fakihi kendi alanında yazılan en önemli eserlerden biri olarak Merğînânî'nin kendisinden yedi asır sonraki fıkhnın kaderini belirleyecek bir üne kavuşmasını sağlamıştır. Anadolunun ve Türk coğrafyasının Hanefileşme sürecinde de büyük Türk İslam Hukuk önderi olarak Merğînânî'nin rolünün olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Hukuku, İslam Medeniyeti, Merğînânî, Hanefîlik.

## MERGINÂNÎ, ONE OF THE TURKISH ISLAMIC LEADERS AND HIS ROLE IN THE HANAFISM OF ANATOLIA

*Bahar YILDIRIM ŞAHİN\**

When we look at the historical process, IX. Turkish communities that became Muslims since the 9th and 10th centuries tended to the Hanafi sect because they learned the faith and fiqh dimensions of Islam from the Hanafi scholars in the region we call Transoxiana. This choice was largely influenced by the fact that Hanafi jurisprudence provides rational solutions to the situation while responding to the demands of the people. Merghinani, one of the legal authorities of his period, is one of the great legal leaders who shaped the Turkish-Islamic Civilization. Like many fiqh scholars before him, he contributed to the Hanafiization of Turkish geography. In particular, his work called al-Hidaye, as one of the most important works written in the field of jurisprudence, enabled Marghinani to gain a reputation that would determine the fate of fiqh seven centuries after him. It is an undeniable fact that Merghinani, as a great Turkish-Islamic legal leader, had a role in the Hanafiization process of Anatolia and the Turkish geography.

**Keywords:** Islamic Law, Islamic Civilization, Marghinani, Hanafiization.

\* Phd Student, İnönü Üniversitesi, 35223550013@ogr.inonu.edu.tr

## ŞECEREDDÜR'ÜN GÖLGESİNDE AYBEG: MEMLÛKLERDE İLK SULTANLIK MÜCADELESİ

*Batuhan TAŞKIN\**

1250 senesinde Mısır'daki Eyyûbî hâkimiyetinin sona ermesiyle oluşan Memlûk Sultanlığının kuruluş sürecinde meşruiyetini nasıl kazandığı ve sultanının kim olduğu hakkında çeşitli tartışmalar meydana gelmiştir. Dönem kaynakları ilk Memlûk sultanını el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un Türk asıllı eşi olan Şecerüddür olduğunu belirtmiştir. Araştırma eserlerinde ise bu bilgiye karşı farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda Memlûklerdeki ilk sultan ve taht mücadelesi hakkında yapılan araştırmaların ve ortaya atılan tezlerin yeni bakış açılarıyla değerlendirilmesini zorunlu hale

---

\* Yüksek Lisans Mezunu, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, batuhantskn44@gmail.com.

getirmiştir. Bu bildirideki amaç konuyla alakalı meydana gelen tartışmalara yeni bir perspektif kazandırmak ve farklı bakış açısı sunmaktır. Ayrıca Şecerüddür'ün memlûk kökenli olmamasına rağmen kaynaklarda ilk sultan olarak adlandırılmasının nedenleri, Aybeg'in tahtı ele geçirmek için yürüttüğü politikalar, Eyyûbîlerin mirası üzerinden meşruiyetlerini sağlama yöntemleri gibi konulara da değinilmesi amaçlanmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Memlûkler, Aybeg, Şecereddür, Mücadele, Kuruluş.

## AYBEG IN THE SHADOW OF SHAJAR AL-DURR: THE FIRST SULTANETE STRUGGLE IN THE MAMLUKS

*Batuhan TAŞKIN\**

In 1250, following the end of Ayyubid rule in Egypt, various debates emerged regarding the legitimacy of the newly established Mamluk Sultanate and the identity of its first sultan. Contemporary sources identify Shajar al-Durr, the Turkish-origin wife of al-Malik al-Salih Najm al-Din Ayyub, as the first Mamluk sultan. However, later scholarly research has challenged this claim, presenting differing perspectives. Consequently, a reassessment of studies and theses concerning the first Mamluk sultan and the struggle for the throne has become necessary.

This paper aims to offer fresh insights into these debates and contribute a new analytical approach. Additionally, it examines why Shajar al-Durr is referred to as the first sultan in historical sources despite not being of Mamluk origin, Aybeg's strategies to seize the throne, and the methods used to establish legitimacy through the Ayyubid legacy.

**Keywords:** Mamluks, Aybeg, Shajar al-Durr, Struggle, Establishment.

---

\* Master's Graduate, Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, batuhantskn44@gmail.com.

## NESİMÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA HAZRET-İ İNSAN KAVRAMI

*Buse AKKAYA\**

“Hazret-i İnsan” kavramı bir tasavvuf bir terimidir. İnsanın, zatı itibariyle çok yüce ve saygıdeğer bir varlık olduğunu ifade eder. İnsanın bu değeri, Allah’ın insana kendi ruhundan ruh üflemesi ve bütün esmasını insana vermesi ile de açıklanmaktadır. Kişi, hazret-i insan olmakla yaratılış hikmetinin olgunluğuna erişmiş kabul edilmektedir. Dolayısıyla hazret-i insan, aslında örnek veya ideal insanı da ifade etmektedir. Hazret-i insan kavramının en sık işlendiği metinler, sufi literatürdedir. Klasik dönemdeki pek çok sufi şairin bu kavram etrafında şiirler söylediği bilinmektedir. 14. Yüzyıl şairlerinden Nesimî de bunlardan biridir. Fakat Hurufi

---

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, buse\_akkaya24@erdogan.edu.tr.

olarak tanınan Nesimî'nin sünni tasavvuf çevresinde çokça zikredilen hazret-i insan kavramının şiirinde sıklıkla işlenmiş olması, bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Nesimî, bu kavramı nasıl ele almıştır? Nesimî'nin Türkçe şiirlerinde geçen hazret-i insan anlayışı sünni sufi literatüründe kullanıldığı gibi midir? Bu çalışmada bu gibi soruların cevapları aranacaktır. Ayrıca Nesimî'nin Türkçe divanında hazret-i insan kavramının hangi metaforlarla işlediğine değinilecektir. Böylece Nesimî'nin Türk İslam kültürü içerisindeki yerinin tasavvuf ile olan ilişkisi önemli bir tasavvuf terimi üzerinden örneklendirilmiş olacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** İslam, Edebiyat, Tasavvuf, Dîvan, Nesimî, İnsan-ı kâmil.

## THE CONCEPT OF SPIRITUALLY PERFECT PERSON IN NESİMİ'S TURKISH DIVAN

*Buse AKKAYA\**

The concept of "spiritually perfect person" is a Sufi term. It expresses that man is essentially a very noble and respectable being. This value of man is also explained by the fact that Allah breathes into man from His own spirit and gives him all His names. A person is considered to have reached the maturity of the wisdom of creation by becoming a human being. Therefore, the human being actually refers to the exemplary or ideal human being. The texts in which the concept of "Hazret-i İnsan" is most frequently discussed are in Sufi literature. It is known that many Sufi poets in the classical period wrote poems around this concept. Nesimi, a 14th century poet, is one of these. However, the fact that Nesimi, known as Hurufi, frequently used the concept of "Hazret-i İnsan", which is frequently mentioned in the Sunni Sufism circle, in his poetry constitutes the starting point of this study. How did Nesimi handle this concept? Is the concept of "spiritually perfect person" in Nesimi's Turkish poems the same as used in Sunni Sufi literature? In this study, answers to such questions will be sought. In this study, answers to such questions will be sought. In addition, the metaphors with which the concept of "spiritually perfect person" is used in Nesimi's Turkish divan will be discussed. Thus, the relationship between Nesimi's place in Turkish Islamic culture and Sufism will be exemplified through an important Sufism term.

**Keywords:** Islam, Literature, Sufism, Divan, Nesimi, Perfect Human Being.

\* Master Student, Recep Tayyip Erdoğan University, buse\_akkaya24@erdogan.edu.tr.

## GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE GELENEKSELMİMARİNİN DÖNÜŞÜMÜNDE ÖNCÜ BİR İSİM: MİMAR KEMALEDİN

*İ. Eda DUMAN YILMAZ\**

Mimar Kemaleddin Bey, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde geleneksel mimarinin modernleşme sürecinde önemli bir rol oynayan öncü bir figürdür. Birinci Ulusal Mimarlık Akımının kurucuları arasında yer alan Kemaleddin Bey, 57 yıllık yaşamı boyunca birçok yapı tasarımına imza atmış, aynı zamanda tarihi eserlerin korunması, bakımı ve restorasyonu alanında da önemli çalışmalar yürütmüştür. Bu restorasyon çalışmaları, yeni yapı tasarımlarını da şekillendirerek, geleneksel mimarinin modern yorumlanmasına

---

\* Yüksek Mimar, Yıldız Teknik Üniversitesi, [ieduman995@gmail.com](mailto:ieduman995@gmail.com).

katkı sağlamıştır.

Çoğunlukla milliyetçi mimari ideallerin temsilcisi olarak kabul edilen Kemaleddin Bey'in mimari anlayışı, Osmanlı mimarisinin geleneksel unsurlarını (kemerler, sütunlar, çini süslemeler vb.) modern malzeme ve tekniklerle (betonarme, çelik vb.) uyumlu bir şekilde harmanlamasına dayanır. Bu sentez, onun eserlerinde hem estetik hem de işlevsel bir bütünlük sağlamıştır. Özellikle İstanbul'daki Tayyare Apartmanları, Vakıf Han ve Ankara'daki Ankara Evkaf Apartmanı gibi yapılar, bu yaklaşımın başarılı örneklerini oluşturur.

Bu çalışmada, Mimar Kemaleddin Bey'in kariyeri boyunca geleneksel mimari unsurları modern malzeme ve tekniklerle nasıl birleştirdiği incelenmiştir. Eserlerinin analizi, restorasyon projeleri ve mimari anlayışının evrimi, literatür taraması ve arşiv araştırmaları yoluyla ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Kemaleddin Bey'in mimari mirasını ve geleneksel mimarinin modernleşme sürecindeki rolünü ortaya koymaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Mimar Kemaleddin, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, Modernleşme, Geleneksel Mimari, Milliyetçilik.

## A PIONEERING NAME IN THE TRANSFORMATION OF TRADITIONAL ARCHITECTURE IN THE LATE OTTOMAN AND EARLY REPUBLICAN PERIOD: MIMAR KEMALEDDIN

İ. Eda DUMAN YILMAZ\*

Architect Kemaleddin Bey was a pioneering figure who played a significant role in the modernization of traditional architecture during the Late Ottoman and Early Republican periods. As one of the founders of the First National Architectural Movement, Kemaleddin Bey not only authored numerous writings in the field of architecture throughout his 57-year life but also designed many buildings and carried out important work in the preservation, maintenance, and restoration of historical monuments. These restoration efforts influenced his new architectural designs, contributing to the modern reinterpretation of traditional architecture.

Often regarded as a representative of nationalist architectural ideals, Kemaleddin Bey's architectural approach is based on the harmonious integration of traditional Ottoman architectural elements (such as arches, columns, and tile decorations) with modern materials and techniques (such as reinforced concrete and steel). This synthesis achieved both aesthetic and functional coherence in his works. Notable examples of this approach include the Tayyare Apartments and Vakıf Han in Istanbul, as well as the Ankara Evkaf Apartmanı in Ankara.

This study examines how Kemaleddin Bey combined traditional architectural elements with modern

\* M.Sc. Architect Yıldız Technical University, ieduman995@gmail.com.

materials and techniques throughout his career. The analysis of his works, restoration projects, and the evolution of his architectural philosophy has been conducted through literature review and archival research. The aim of the study is to highlight Kemaleddin Bey's architectural legacy and his role in the modernization of traditional architecture.

**Keywords:** Architect Kemaleddin, First National Architectural Movement, Modernization, Traditional Architecture, Nationalism.

## TÜRKLERİN İSLÂM ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN ROLÜ

*Aydın FINDIK\**

Türk İslâm anlayışının şekillenmesinde ve gelişmesinde Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin ortaya koyduğu düşünce sistemi çok önemli bir yere sahiptir. Zira onun Kur'an ve Sünneti anlamadaki yenilikçi bir anlayışa sahip olan Te'vil metodu, Türklerin İslam'ı anlama ve yaşama biçimine doğrudan etki etmiştir. İmam Mâtürîdî çağdaşlarının ve kendinden önceki dönemin aksine akıl ve vahiy arasında bir denge kurmakla kalmamış aynı zamanda dinin anlaşılması ve yorumlanmasında insan tabiatının da etkili olduğuna vurgu yaparak daha makul ve rasyonel bir yol takip etmiştir. Ayrıca onun Tev'il

---

\* MEB Öğretmen, findikaydin@hotmail.com.

yöntemi farklı yorumlara ve düşüncelere açık olmayı teşvik etmiştir. Bu durum, Türklerin İslam'da hoşgörü ve itidalin benimsenmesini sağlayarak aşırılıklardan uzak bir anlayışa sahip olmalarına katkıda bulunmuştur. İmam Mâtürîdî'nin düşünce sistemine bir bütün olarak bakıldığında onun düşüncelerinin Türklerin İslam'ı kendi kültürel değerleriyle uyumlu hale getirmelerine yardımcı olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum Türklerin İslam'ı sadece yüzeysel değil, aynı zamanda akıl, mantık ve kültürel bağlam içinde içselleştirmesine olanak tanımış ve tarihte Türk-İslam sentezi olarak karışımıza çıkmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Mâtürîdî, İslâm, Türk, Kültür, Te'vil.

## THE ROLE OF IMÂM MÂTURÎDÎ IN SHAPING THE TURKISH UNDERSTANDING OF ISLAM

*Aydın FINDIK\**

The system of thought put forward by Abû Mansûr al-Mâturîdî has a very important place in the shaping and development of the Turkish understanding of Islam. Because his method of The'vil, which has an innovative understanding of the Qur'an and Sunnah, had a direct impact on the way the Turks understood and lived Islam. Unlike his contemporaries and predecessors, Imam Mâturîdî not only established a balance between reason and revelation, but also followed a more reasonable and rational path by emphasising that human nature is also effective in understanding and interpreting religion. In addition, his method of The'vil encouraged openness to different interpretations and thoughts. This contributed to the Turks' adoption of tolerance and moderation in Islam and contributed to their understanding away from extremes. When we look at Imam Mâturîdî's thought system as a whole, it is clearly seen that his thoughts helped the Turks to harmonise Islam with their own cultural values. This situation allowed the Turks to internalise Islam not only superficially, but also within the context of reason, logic and cultural context and emerged in history as the Turkish-Islamic synthesis.

**Keywords:** Mâturîdî, Islam, Turkish, Culture, The'vil.

---

\* Ministry of National Education Teacher, findikaydin@hotmail.com.

## BÜYÜK SELÇUKLU'DA DEVLET AKLI: NİZAMÜLMÜLK VE YÖNETİM FELSEFESİ

*Ahmet GÖKÇE\**

Büyük Selçuklu Devleti, Türk-İslam medeniyetinin en önemli siyasi ve idari yapılarından biri olarak tarihe geçmiştir. Bu başarının ardındaki en büyük isimlerden biri, vizyoner devlet adamı Nizamülmülk'tür. O, yalnızca bir vezir değil, aynı zamanda bir stratejist, reformcu ve bilge bir yöneticidir. Nizamülmülk'ün geliştirdiği merkezi yönetim modeli, devletin uzun ömürlü olmasını sağlamış; iktâ sistemi, ekonomik istikrarı korumuş; Nizamiye Medreseleri, eğitimde bir devrim yaratmıştır. Kaleme aldığı Siyasetname, sadece kendi dönemi için değil, günümüz kamu yönetimi açısından

---

\* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, gokce.ahmed@gmail.com

da dersler içeren bir siyaset felsefesi eseri olarak kabul edilmektedir. Bu bildiri, Nizamülmülk'ün devlet yönetimi anlayışını, reformlarını ve onun kalıcı etkilerini ele alarak, Türk-İslam dünyasında oynadığı kritik rolü tartışmaktadır.

Nizamülmülk'ün adalet, liyakat ve istikrar ilkelerine dayalı yönetim anlayışı, çağını aşarak günümüz yönetim bilimlerinde de dikkate alınması gereken bir miras bırakmıştır. Selçuklu devlet aklının mimarı olan bu büyük vezirin ortaya koyduğu model, modern devlet anlayışına da ışık tutmaktadır. Bu bildiride, onun yönetsel dehası derinlemesine analiz edilerek, günümüz yönetim sistemlerine nasıl ilham verebileceği değerlendirilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Nizamülmülk, Büyük Selçuklu, Devlet Yönetimi, Siyasetname, Nizamiye Medreseleri, İktâ Sistemi, Adalet, Liyakat.

## THE STATE MIND IN THE GREAT SELJUKS: NIZAM AL-MULK AND HIS ADMINISTRATIVE PHILOSOPHY

*Ahmet GÖKÇE\**

The Great Seljuk Empire is recognized as one of the most significant political and administrative structures of the Turkic-Islamic civilization. One of the greatest figures behind this success is the visionary statesman Nizam al-Mulk. He was not only a vizier but also a strategist, reformer, and wise administrator who fundamentally transformed the governance philosophy of the Seljuks.

The centralized administration model established by Nizam al-Mulk ensured the longevity of the state; the Iqtâ system maintained economic stability; and the Nizamiyya Madrasahs revolutionized education. His work, Siyasatnama (The Book of Government), is regarded as a political philosophy text that offers lessons not only for his era but also for contemporary public administration. This paper discusses Nizam al-Mulk's understanding of state governance, his reforms, and his lasting influence in the Turkic-Islamic world.

Nizam al-Mulk's governance approach, based on principles of justice, meritocracy, and stability, transcends his era and remains relevant in modern governance studies. As the architect of the Seljuk state mind, his model provides valuable insights for contemporary state administration. This paper deeply analyzes his administrative genius and evaluates how his principles can inspire present-day governance systems.

\* Ankara Hacı Bayram Veli University, gokce.ahmed@gmail.com

**Keywords:** Nizam Al-Mulk, Great Seljuks, State Administration, Siyasetnama, Nizamiyya Madrasahs, Iqtâ System, Justice, Meritocracy.

## II. ABDÜLHAMİD'İN İKİ KITAYI BİRLEŞTİRME RÜYASI: BERLİN-BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİNİN STRATEJİK VİZYONU

*Rabia Büşra KORKMAZ\**

*Enes ALÇIBUĞA\*\**

Osmanlı Devleti'nin 34. Padişahı Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde izlediği denge politikasıyla, büyük güçlerle uluslararası ilişkilerini titizlikle yönetmiştir. Özellikle Almanya ile geliştirdiği güçlü bağlar, Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruma çabasının bir parçası olarak öne çıkmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde sanayi

---

\* T.C. Hannover Başkonsolosluğu, korkmaz.busra@gmail.com

\*\* Geschwister Scholl, enes3691@hotmail.de

alanında kendini geliştiren Almanya, Osmanlı topraklarına nüfuz etme isteğini açıkça göstermiştir. II. Abdülhamid ise modernleşme projelerine destek bulma arayışında, Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'ni stratejik bir adım olarak değerlendirmiştir.

Berlin-Bağdat Demiryolu, yalnızca bir ulaşım hattı olmanın ötesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabaları ve uluslararası dengeler içindeki politikalarının bir göstergesi olarak tarihe geçmiştir.

1888 yılında Alman sermayesiyle başlatılan Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi, Osmanlı'nın Anadolu ve Mezopotamya'daki ulaşım altyapısını güçlendirmeyi hedeflemekteydi.

Bu proje, sadece Osmanlı-Alman ilişkilerini güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda büyük güçler arasında rekabete yol açarak Osmanlı'nın uluslararası arena da daha karmaşık bir diplomatik süreçle karşılaşmasına neden olmuştur.

II. Abdülhamid'in izlediği denge politikası, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde önemli bir aşama olmakla birlikte, uluslararası güç dengeleri içinde Osmanlı'nın konumunu yeniden şekillendirmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı-Alman İlişkileri, Berlin-Bağdat Demiryolu, Denge Politikası, Osmanlı Modernleşmesi.

## II. ABDULHAMID'S DREAM OF CONNECTING TWO CONTINENTS: THE STRATEGIC VISION OF THE BERLIN-BAGHDAD RAILWAY PROJECT

*Rabia Büşra KORKMAZ\**

*Enes ALÇIBUĞA\*\**

Sultan Abdulhamid II, the 34th ruler of the Ottoman Empire, managed international relations with great precision through a balance policy during the empire's decline. His strong ties with Germany played a crucial role in protecting the political and economic interests of the Ottoman state. By the late 19th century, Germany, having advanced industrially, sought to expand its influence over Ottoman territories. Meanwhile, Abdulhamid II, in his pursuit of support for modernization projects, regarded the Berlin-Baghdad Railway Project as a strategic initiative.

The Berlin-Baghdad Railway was more than just a transportation route; it became a symbol of the Ottoman Empire's modernization efforts and its strategic maneuvering within the complex web of international relations.

Initiated in 1888 with German investment, the Berlin-Baghdad Railway Project aimed to strengthen the transportation infrastructure in Anatolia and Mesopotamia. This project not only deepened Ottoman-German relations but also intensified competition among major powers, complicating the Ottoman Empire's diplomatic landscape.

\* Consulate General of the Republic of Türkiye in Hannover, korkmaz.busra@gmail.com

\*\* Geschwister Scholl, enes3691@hotmail.de

The balance policy pursued by Abdulhamid II played a key role in the Ottoman Empire's modernization while simultaneously reshaping its position within the global power dynamics.

**Keywords:** Sultan Abdulhamid II, Ottoman-German Relations, Berlin-Baghdad Railway, Balance Policy, Ottoman Modernization.